

Anayasa Hukukuna Giriş

Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku

KEMAL GÖZLER

Güncellenmiş ve Genişletilmiş
27. BASKI
Eylül 2018

Bu metin, **Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku (Bursa, Ekin, 27. Baskı 2018, XVI+408 s.)** isimli kitabımızdan tanıtım amacıyla yapılmış bir "seçki" dir. Kitaptan okuyucunun ilgisini çekeceği tahmin edilen sayfalar seçilmiştir. Seçkideki sayfa sayısı, kitaptaki toplam sayfa sayısının yüzde onbeşi kadardır.

Seçkideki sayfalar ardışık değildir. Bu metinde ileri sürülen görüşleri kendi bütünlüğü içinde değerlendirmek gerekir. Bunun için de buradaki metinden değil, kağıt kitaptaki metinden alıntı yapılması önerilir. Her hâlükârda bu metinden alıntı yapılacak ise, bilimsel yazma kurallarına uygun şekilde alıntı yapılmalı ve kaynağı aşağıdaki şekilde açıkça gösterilmelidir: Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa, Ekin, 2. Baskı 2018, sayfa nosu) (<http://www.anayasa.gen.tr/ahg-27b-secki.pdf>).

Bu Kitabın Tanıtım Sayfası: <http://www.anayasa.gen.tr/ahg.htm>

İKTİBAS KONUSUNDA UYARILAR: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesine göre, bir kitaptan iktibas (alıntı) yapılabilmesi için şu şartlara uyulması gerekir: (1) İktibas, bir eserin "*bazı cümle ve fıkralarının*" bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). (2) İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dahilinde ve münderecatını aydınlatmak maksadıyla yapılmalıdır (m.35/3). (3) İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların tırnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. (4) İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). (5) İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35/5). 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71'inci maddesinin birinci fıkrasının üçüncü bendi "bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi"nin altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılmasını ve beşinci bendi de "bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi"nin, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir.

Ayrıca Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun 18 Şubat 1981 tarih ve E.1980/1, K.1981/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararına göre "iktibas hususunda kullanılan *eser sahibininve eserinin adı belirtile bile eser sahibi, haksız rekabet hükümlerine dayanarak Borçlar Kanununun 49. maddesindeki koşulların gerçekleşmesi hâlinde manevi tazminat isteyebilir*".

Bu Kitaptan Yapılacak İktibaslar Konusunda Açıklamalar: (1) Bu kitabın metninden iktibas yapılırken yukarıdaki koşullara uyulmalı ve kaynak gösterilse dahi iktibas oranı haksız rekabet teşkil edecek düzeye ulaşmamalıdır. (2) 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesi, iktibas "*bazı cümle ve fıkraların* bir başka esere alınması" ile sınırlandırdığına göre, bu kitapta kullanılan kutu, şema, tablolar, yazarın yazılı izni olmaksızın, kaynak gösterilerek dahi iktibas edilemezler.

Kemal Gözler
ANAYASA HUKUKUNA GİRİŞ

1. Baskı: Ağustos 2001; 27. Baskı: Ağustos 2018

Düzeltilme (25. Baskı): Yahya Berkol Gülgeç ve Salih Taşdöğen

Dizgi ve Sayfa Düzeni: Kemal Gözler

Kapak: Kemal Gözler (*Fikir*); Füsün Baykan (*Uygulama*)

Eleştirileriniz İçin: kgozler@hotmail.com

Kitabın Tanıtımı: www.anayasa.gen.tr/ahg.htm

Baskı: Star Ajans Ltd. Şti. 634. Sokak, NİLTİM, Ayaz Plaza no 24,
Nilüfer - BURSA Tel: 0224 249 23 20 Sertifika No: 15366

Dağıtım: Ekin Basın Yayın Dağıtım, Şehreküstü Mahallesi,
Cumhuriyet Caddesi, Durak Sokak No 2, Osmangazi- BURSA,
Tel: (0224) 220 16 72; 223 04 37; Fax: (0224) 223 04 37 Web: www.ekinyayinevi.com
E-mail: info@ekinyayinevi.com Sertifika No: 0607-16-008681

Kütüphane Tasnif: (LoC) KKK2070.G69 2018 (Dewey) 342.04 GÖZ 2018

Ön Kapak Resimleri: 1. G. Washington'un Başkanlığında Filadelfiya Anayasa Konvansiyonu, 1787 (Tablo: Howard Chandler Christy) (www.wikipedia.org). 2. Bastil Hapishanesinin Alınması, 1789, Jean-Pierre Houël (www.wikipedia.org). 3. ABD Yüksek Mahkemesi Başkan ve Üyeleri 2010 (www.wikipedia.org). 4. ABD Kongre Binası (Capitol) (www.aoc.gov). 5. ABD Yüksek Mahkemesi (www.fellows.supremecourtus.gov/images). 6. Alman Anayasa Mahkemesi (www.bundesverfassungsgericht.de/richter/senat1.html). 7. TBMM Binası (www.meclishaber.gov.tr). 8. Kanada Avam Kamarası (www2.parl.gc.ca/). 9. Fransız Anayasa Konseyi (www.conseil-constitutionnel.fr). 10. Beyaz Saray (www.wikimedia.org). 11. Fransız Millet Meclisi (www.wordpress.com). 12. Türk Anayasa Mahkemesi (www.anayasa.gov.tr). 13. Cumhurbaşkanlığı Sarayı (<http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/galeridetay/88393/>). 14. TBMM Genel Kurulu (www.meclishaber.gov.tr). 15. Yargıtay Üyeleri Anıtkabirde (www.byegm.gov.tr).

KORSAN YAYINCILARA VE FOTOKOPİCİLERE UYARI: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71'inci maddesi, bir kitabı, hak sahibi kişinin yazılı izni olmaksızın, herhangi bir şekilde (fotokopi dahil) çoğaltanları, dağıtanları, satanları, her türlü işaret, ses veya görüntü nakline yarayan araçlarla umuma iletenleri, ticari amaçla satın alanları, elinde bulunduran ya da depolayanları **bir yıldan beş yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla** cezalandırmaktadır.

İKTİBAS KONUSUNDA UYARILAR: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesine göre, bir kitaptan iktibas (alıntı) yapılabilmesi için şu şartlara uyulması gerekir: (1) İktibas, bir eserin "bazı cümle ve fıkralarının" bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). (2) İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dahilinde ve münderecatını aydınlatmak amacıyla yapılmalıdır (m.35/3). (3) İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların tırnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. (4) İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). (5) İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35/5).

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (m.71/3, 5), yukarıdaki şartlara aykırı olarak, "bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan" kişilerin altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılmasını öngörmektedir.

Kemal GÖZLER

ANAYASA HUKUKUNA GİRİŞ

Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku

*Güncellenmiş ve Genişletilmiş
Yirmiyedinci Baskı*

21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa
Değişikliği Kanununa göre güncellenmiştir.

E K İ N

Basım Yayın Dağıtım

Bursa - Ağustos 2018

AÇIKLAMA ve TAVSİYE: Bu kitap, anayasa hukukunun hem “*genel esaslar*”, hem de “*Türk anayasa hukuku*” kısmını içermektedir. Ancak her iki kısım da konular özet olarak işlenmiştir. İki ayrı dönem anayasa hukuku dersi alan öğrencilerin bu kitaptan değil, ilk dönemdeki anayasa hukuku dersi için *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı* (Bursa, Ekin, 11. Baskı, 2018, 512 s.) başlıklı kitabımızı, sonraki dönemdeki anayasa hukuku dersi için ise *Türk Anayasa Hukuku Dersleri* (Bursa, Ekin, 22. Baskı, 2018, 512 s.) isimli kitabımızı izlemeleri uygun olur.

27. BASKI GÜNCELLEME AÇIKLAMASI: Kitabın elinizde tuttuğunuz 27. baskısı, 9 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla bütün hükümleriyle yürürlüğe giren 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununa göre güncellenmiştir. Kitabın “Türk Anayasa Hukuku” başlıklı ikinci kısmının devletin temel organlarına ilişkin olan bölümlerinde (Bölüm 17-26) önemli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle “Cumhurbaşkanı”, “Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri” ve “Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlü” başlıklı bölümleri baştan sona yeniden yazılmıştır. Neticede kitabın hacmi 16 sayfa artmıştır.

OKUYUCULARA UYARI

Elinizde tuttuğunuz kitap, kağıt ve mürekkepten ibaret değildir. Yazarın alın terinin ürünüdür. Keza bu kitabın ortaya çıkmasında yazardan başka, grafiker, matbaacı, yayıncı gibi daha pek çok kişinin emeği vardır. Bir kitabın korsan baskısı veya fotokopi yoluyla çoğaltılması, başta yazar olmak üzere, bu kitabın ortaya çıkması için çalışan pek çok kişinin emeğinin çalınması anlamına gelir. Korsan kitap satın alarak veya fotokopi çektilererek **emek hırsızlığına ortak olmayınız!** Lütfen bu kitabın korsan veya fotokopi nüshalarını satanları yayınevine (0224 223 04 37) veya yazara (kgozler@hotmail.com) bildirin.

Bir kitabın fiyatı ile o kitabın korsan veya fotokopi nüshalarının fiyatını karşılaştırmamak gerekir. Bir kitabın fiyatı, kağıt ve baskı giderinin yanında, telif ücreti, dizgi ve grafiker ücreti, yayıncı payı ve vergilerden oluşmaktadır. Korsan yayıncının veya fotokopinin ise kağıt ve mürekkepten başka bir gideri yoktur.

Bir kitabın kağıt değeri ile o kitabın emek değeri arasında nasıl bir fark olduğunu anlamanız için size şunu yapmanızı tavsiye ederiz: Bu kitabın sonunda yer alan dizini yapmaya çalışınız. Bunun için kitabı baştan sona ciddi bir şekilde okumanız, dizin giridisi olabilecek ortalama 500 adet kavramı tespit etmeniz, bunların kitapta kaçınıcı sayfalarda geçtiğini yanlarına yazmanız, sonra da bunları alfabetik olarak sıralamanız gerekmektedir. Böylece bu kitabın beş sayfadan oluşan dizini siz yapmış olacaksınız. Bu iş için en az beş gün çalışmanız gerekir. Bu işi *word* programında dizin giridisi işaretlemek suretiyle yapsanız da zaman bakımından değişen bir şey olmaz. Ancak sizin harcadığınız bu beş günlük emeği, bir başkası, bu kitabın dizin bölümünü beş saniyede fotokopi yaparak gasp edebilmektedir.

Bir kitaptan yazar telif ücreti alamıyor, yayıncı kitaba yatırdığı parayı çıkaramıyorsa, o kitabın yeni baskı yapma ihtimali yoktur. Keza yazdığı kitaptan telif alamayan bir yazardan başka bir kitap yazmasını beklemek gerçekçi bir beklenti değildir. Eğer üniversite ders kitabı yazarları, bir gün, kitap yazmaktan vazgeçerlerse, bundan en büyük zararı üniversite öğrencileri görür. Korsan veya fotokopi kitap alan öğrencilerin şunu çok iyi bilmesi gerekir: *Bütün öğrencilerin korsan veya fotokopi kitap aldığı gün Türkiye’de yeni bir ders kitabı yayınlanmayacaktır ve o zaman bu öğrenciler fotokopi ettirecek kitap da bulamayacaklardır.* **Korsan baskı ve fotokopi, kitabı öldürmek üzere. Haberiniz olsun!**

İÇİNDEKİLER

Birinci Kısım ANAYASA HUKUKUNUN GENEL ESASLARI

Bölüm 1

ANAYASA HUKUKUNUN BİLGİ KAYNAKLARI

I. Anayasalar	1
II. Anayasa Mahkemesi Kararları	3
III. Bilimsel Eserler	3
IV. Kaynak Tarama	5

Bölüm 2

ANAYASA HUKUKU KAVRAMI

1. “Anayasa” Terimi	7
2. “Anayasa Hukuku” Terimi	7
3. Anayasa Hukukunun Tanımı	8
4. Anayasa Hukukunun Konusu	8
5. Anayasa Hukuku ile Diğer Hukuk Dalları Arasındaki İlişki	8
6. Hukukun Diğer Dallarının Anayasallaşması	9
7. Anayasa Hukukunun Kısımları	10

Bölüm 3

ANAYASA KAVRAMI

I. Anayasa Kavramının Tanımı	13
II. Anayasa Türleri	14
A. Yazılı Anayasa-Yazısız Anayasa Ayrımı	15
1. Yazılı Anayasa	15
2. Yazısız Anayasa	15
B. Yumuşak Anayasa-Katı Anayasa Ayrımı	16
1. Yumuşak Anayasa	16
2. Katı Anayasa	16
III. Anayasacılık Hareketleri	18

Bölüm 4

KURUCU İKTİDAR

I. Aslı Kurucu İktidar	20
A. Aslı Kurucu İktidarın Ortaya Çıkış Halleri	31
B. Aslı Kurucu İktidarın Sahibi	22
C. Aslı Kurucu İktidarın Özellikleri	22
D. Aslı Kurucu İktidarın Biçimleri: Anayasa Yapma Usûlleri	23
1. Monokratik Usûller	23
2. Demokratik Usûller	25
II. Tali Kurucu İktidar	27
A. Tali Kurucu İktidarın Gerekliği	27
B. Tali Kurucu İktidarın Sahibi	27
C. Tali Kurucu İktidarın Özellikleri	28
D. Tali Kurucu İktidarın Biçimleri: Anayasayı Değiştirme Usûlleri	29

Bölüm 5 DEVLET KAVRAMI

I. Devletin Unsurları: Millet, Ülke, Egemenlik	33
A. İnsan Topluluğu: Millet.....	34
1. Objektif Millet Anlayışı	35
2. Sübjektif Millet Anlayışı	36
B. Devletin Toprak Unsuru: Ülke.....	37
C. Devletin İktidar Unsuru: Egemenlik	39
1. Egemenliğin Değişik Anlamları	40
2. Egemenlik Teorileri	41
a) Teokratik Egemenlik Teorileri	42
b) Demokratik Egemenlik Teorileri	42
II. Devletin Kökeni Hakkında Teoriler	43
1. Aile Teorisi	44
2. Biyolojik Teori	44
3. Kuvvet ve Mücadele Teorisi.....	45
4. Ekonomik Teori: Marksizm	45
5. Devletin Kaynağını İnsan Aklına ve İradesine Dayandıran Teori: Sosyal Sözleşme Teorisi	47

Bölüm 6 DEVLET ŞEKİLLERİ I: MONARŞİ VE CUMHURİYET

I. Monarşi	51
A. Saltanat Haklarının Sınırlanmasına Göre Monarşi Çeşitleri	52
1. Mutlak Monarşi	52
2. Meşrutî Monarşi	53
B. Hükümdarın Tahta Geçiş Biçimine Göre Monarşi Çeşitleri.....	53
1. İrsî Monarşiler	53
2. Seçimli Monarşiler	54
II. Cumhuriyet.....	55
1. Dar Anlamda Tanım: Cumhuriyet Monarşinin Tersidir	55
2. Geniş Anlamda Tanım: “Cumhuriyet = Demokrasi”	56

Bölüm 7 DEVLET ŞEKİLLERİ II: ÜNİTER DEVLET-BİLEŞİK DEVLET

I. Üniter Devlet	58
A. Tanım.....	59
B. Üniter Devletin İdari Teşkilatı	60
II. Bileşik Devlet	62
A. Devlet Birlikleri.....	62
1. Şahsî Birlik	62
2. Hakikî Birlik	63
B. Devlet Toplulukları	63
1. Konfederasyon	63
2. Federasyon (Federal Devlet)	65
a) Tanım	65
b) Federalizmin Özellikleri	66
c) Federal Devletlerin Kurulması	70

Bölüm 8 HÜKÛMET SİSTEMLERİ

I. Kuvvetler Ayrılığı Teorisi.....	73
A. Locke	74
B. Montesquieu	74

II. Kuvvetler Birliği Sistemleri.....	76
A. Yürütme Organında Birleşme.....	76
1. Mutlak Monarşi.....	76
2. Diktatörlük.....	77
B. Yasama Organında Birleşme: Meclis Hükümeti.....	78
III. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri.....	82
A. Sert Kuvvetler Ayrılığı: Başkanlık Sistemi.....	82
1. Aslı Özellikler.....	83
2. Tali Özellikler.....	84
3. Başkanlık Sisteminde Yasama ve Yürütme Arasında Karşılıklı Etkileşim Araçları.....	85
4. Değerlendirme: Başkanlık Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yanları.....	87
5. Yarı-Başkanlık Sistemi.....	89
B. Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı: Parlâmenter Sistem.....	91
1. Aslı Özellikler.....	91
2. Tali Özellikler.....	94
3. Karşılıklı Etkileşim Araçları.....	95
4. Değerlendirme: Parlâmenter Sistemin Güçlü ve Zayıf Yanları.....	96
6. Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm.....	99

Bölüm 9 DEMOKRASİ

I. Demokrasi Teorileri.....	103
A. Normatif Demokrasi Teorisi.....	103
B. Ampirik Demokrasi Teorisi.....	104
II. Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri.....	106
A. Doğrudan Demokrasi.....	106
B. Temsilî Demokrasi.....	108
D. Yarı-Doğrudan Demokrasi.....	111
1. Referandum.....	111
2. Halk Vetosu.....	112
3. Halk Teşebbüsü.....	114
4. Temsilcilerin Azli.....	114

Bölüm 10 SEÇİMLER

I. Oy Hakkı.....	118
A. Oy Hakkının Şartları.....	119
B. Oy Hakkının İlkeleri.....	120
II. Seçim Sistemleri.....	124
A. Çoğunluk Sistemi.....	125
1. Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi.....	125
a) Tek-İsimli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi.....	125
b) Listeli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi.....	126
2. İki-Turlu Çoğunluk Sistemi.....	127
a) Tek-İsimli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi.....	127
b) Listeli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi.....	128
B. Nispi Temsil Sistemi.....	128
1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil.....	129
2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil.....	130
a) En Büyük Artık Usûlü.....	130
b) En Kuvvetli Ortalama Usûlü.....	131
c) Millî Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi.....	131
d) D'Hondt Usûlü.....	132
- Nispi Temsil Sisteminde Liste Çeşitleri.....	133
- Nispi Temsil Sisteminde Seçim Barajları.....	134
- EK: Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi.....	134

Bölüm 11 TEMEL HAK VE HÜRRIYETLER

I. Kavramlar	137
II. Hürriyetçi Anlayış: "Hürriyet Asıldır"	139
III. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınıflandırılması: Jellinek'in Üçlüsü	149
IV. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında Sistemler	142
V. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması	143
VI. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması	146
A. İç Koruma	146
B. Uluslararası Koruma	147

Bölüm 12

KANUNLARIN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ: ANAYASA YARGISI

I. Genel Olarak	150
II. Anayasa Mahkemelerinin Yapıları	151
III. Anayasa Yargısı Modelleri	153
1. Amerikan Modeli	153
2. Avrupa Modeli	154
IV. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Türleri	155
1. <i>A Priori</i> Denetim	155
2. <i>A Posteriori</i> Denetim	156
V. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Yolları	156
1. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)	156
2. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)	157
3. Bireylerin Başvurusu Üzerine Denetim (Anayasa Şikayeti)	157
VI. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Sonuçları	158

İkinci Kısım TÜRK ANAYASA HUKUKU

Bölüm 13

OSMANLI ANAYASAL GELİŞMELERİ

I. Sened-i İttifak (1808)	161
II. Tanzimat Fermanı (1839)	163
III. Islahat Fermanı (1856)	164
IV. Kanun-u Esasî: Birinci Meşrutiyet (1876)	165
A. Temel İlkeler	166
B. Temel Hak ve Hürriyetler	166
C. Devletin Temel Organları	167
V. 1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleri (İkinci Meşrutiyet)	169
- Osmanlı Anayasal Gelişmeleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme	172

Bölüm 14

CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASAL GELİŞMELERİ

I. 1921 Anayasası	175
II. 1924 Anayasası	179
III. 1961 Anayasası	184
A. Olaylar	184
B. 1961 Anayasasının Hükümleri	186
C. 1961 Anayasasının Uygulanması	188
IV. 1982 Anayasasının Hazırlanması	190
1961 ve 1982 Anayasalarının Hazırlanışları Bakımından Karşılaştırılması	191
1982 Anayasasının Başlıca Özellikleri	192

Bölüm 15
TEMEL İLKELER

I. Cumhuriyetçilik İlkesi.....	196
II. Üniter Devlet İlkesi.....	197
III. İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi.....	198
IV. Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet.....	199
V. Demokratik Devlet İlkesi.....	201
VI. Lâik Devlet İlkesi.....	203
VII. Sosyal Devlet İlkesi.....	207
VIII. Hukuk Devleti.....	209
IX. Eşitlik İlkesi.....	212
X. Başlangıçta Belirtilen Temel İlkeler.....	213

Bölüm 16
TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

I. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Sınıflandırması.....	216
II. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Konusundaki Temel Yaklaşımı.....	218
III. Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi.....	220
IV. Olağanüstü Hâl Rejimlerinde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi.....	224

Bölüm 17
TBMM ÜYELERİNİN SEÇİMİ

I. Milletvekili Seçilme Yeterliliği.....	230
II. Seçimlerin Başlangıcı.....	231
III. Seçimlerin Geriye Bırakılması.....	233
IV. Ara Seçimler.....	233
V. Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi.....	233
VI. Seçmen Olabilmenin Şartları (Seçme Yeterliliği).....	233
VII. Seçim İlkeleri.....	234
VIII. Seçim Çevreleri.....	235
IX. Adaylık.....	236
X. Seçim Sistemi.....	236

Bölüm 18
TBMM ÜYELERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

I. Milletvekilliği Sifatının Kazanılması.....	238
II. Milletvekilliğinin Sona Ermesi.....	238
III. Milletvekilliğinin Düşmesi.....	239
IV. Milletin Temsili İlkesi.....	241
V. Andiçme.....	241
VI. Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler.....	241
VII. Yasama Bağışıklıkları.....	242
A. Yasama Sorumsuzluğu.....	242
B. Yasama Dokunulmazlığı.....	244
VIII. Milletvekillerinin Malî Statüsü.....	247

Bölüm 19
TBMM'NİN İÇ YAPISI VE ÇALIŞMA DÜZENİ

I. İçtüzük.....	248
II. TBMM'nin İç Yapısı.....	249
1. Başkanlık Divanı.....	249
2. Siyasî Parti Grupları.....	251
3. Danışma Kurulu.....	251
4. Komisyonlar.....	251
III. TBMM'nin Çalışma Düzeni.....	252

1. TBMM'nin Toplanması ve Tatili	252
2. Toplantı Yetersayısı	253
3. Karar Yetersayısı.....	253
4. Oylama Usûlleri	254

Bölüm 20

TBMM'NİN GÖREV VE YETKİLERİ

Yasama Yetkisinin Özellikleri	256
1. Yasama Yetkisinin Genelliği.....	256
2. Yasama Yetkisinin Asıllığı	256
3. Yasama Yetkisinin Devredilmezliği	257
I. Kanun Koymak	258
A. Öneri, 258; B. Görüşme, 259; C. Kabul, 260; D. Yayımlık, 260; E. Yürürlük.....	261
II. Cumhurbaşkanını, Cumhurbaşkanı Yardımcılarını ve Bakanları Denetlemek	261
A. Yazılı Soru	261
B. Genel Görüşme	262
C. Meclis Araştırması.....	263
D. Meclis Soruşturması.....	263
III. Bütçe ve Kesin Hesap Kanun Tekliflerini Görüşmek ve Kabul Etmek	268
IV. Para Basılmasına Karar Vermek.....	271
V. Savaş İlanına Karar Vermek.....	271
VI. Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulmak	272
1. Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunması Gereken Andlaşmalar	273
2. Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunmaları Gerekmeyen Andlaşmalar	274
VII. Genel ve Özel Af İlanına Karar Vermek.....	276
VIII. TBMM'nin Diğer Görev ve Yetkileri.....	277

Bölüm 21

HÜKÜMET SİSTEMİNİN NİTELİĞİ

I. 28 Ağustos 2014'ten Önce: Saf Parlâmenter Hükümet Sistemi.....	281
II. 28 Ağustos 2014 ile 9 Temmuz 2018 Arasında: Teorik Olarak “Yarı-Başkanlık Sistemi”, Gerçekte Bir “Fiilî Başkanlık Sistemi”.....	282
III. 9 Temmuz 2018'den Sonra: Türü Kendine Özgü Bir Hükümet Sistemi	284

Bölüm 22

CUMHURBAŞKANI

I. Cumhurbaşkanının Seçimi	288
A. Seçimlerin Yenilenmesi Hâlleri.....	289
B. Seçilme Yeterliliği	290
C. cumhurbaşkanını Seçme ve Aday Gösterme Yetkisi	290
D. Seçim Usûlü	291
II. Cumhurbaşkanının Görev Süresi ve Görevini Sona Erdiren Hâller	292
A. Görev Süresi.....	292
C. Cumhurbaşkanlığı Görevini Sona Erdiren Haller.....	293
III. Cumhurbaşkanına Vekâlet.....	294
IV. Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri.....	295
V. Cumhurbaşkanının İşlemleri.....	298
A. Cumhurbaşkanının Bireysel İşlemleri: Cumhurbaşkanı Kararları	299
B. Cumhurbaşkanının Düzenleyici İşlemleri.....	300
1. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri	300
2. Cumhurbaşkanı Yönetmelikleri.....	301
3. Cumhurbaşkanın Diğer Düzenleyici İşlemleri (Adsız Düzenleyici İşlemleri)	301

VI. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu	302
A. Cumhurbaşkanının Siyasî Sorumluluğu	302
B. Cumhurbaşkanının Cezaî Sorumluluğu	303
C. Cumhurbaşkanının Hukukî Sorumluluğu	304
1. Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	304
2. Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu.....	304
VII. Cumhurbaşkanlığı İdarî Teşkilatı	305
VIII. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar	305
A. Statüleri.....	305
B. Atanmaları ve Göreve başlamaları	306
C. Görevlerinin Sona ermesi	307
D. Görev Ve Yetkileri.....	307
1. Cumhurbaşkanı Yardımcılarının Görev ve Yetkileri.....	307
2. Bakanların Görev ve Yetkileri.....	308
E. Sorumlulukları	309
1. Siyasî Sorumluluk	309
2. Cezaî Sorumluluk	310
a) Görevleriyle İlgili Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu	310
b) Kişisel Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu.....	311
3. Hukukî Sorumluluk	312
a) Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Kaynaklanan Hukukî Sorumluluğu.....	312
b) Görevleriyle İlgili İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	313
IX. Devlet Denetleme Kurulu	313

Bölüm 23

YÜRÜTME ORGANININ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ

I. Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin Niteliği	316
A. Kanuna Dayanma: Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin “ <i>Secundum Legem</i> ” Niteliği	317
B. Kanuna Aykırı Olmama: Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin “ <i>Intra Legem</i> ” Niteliği	318
II. Yürütme Organının Düzenleme Alanı	319
Yürütme Organının Bir “Mahfuz Düzenleme Alanı” Var mı?.....	320
III. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Olağan Dönem).....	321
A. Yetki Unsuru	321
B. Konu Unsuru	321
1. Yasak Alan: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Düzenlenemeyecek Konular	322
2. Mahfuz Alan: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Düzenlenmesi Gereken Konular	324
3. İhtiyarî Alan: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle veya Kanunla Düzenlenebilecek Alan	325
C. Usûl ve Şekil Unsuru	325
D. Denetim Unsuru	326
E. Hukukî Gücü	326
IV. Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri.....	328
A. Yetki Unsuru...328; B. Sebep Unsuru...328; C. Usûl ve Şekil Unsuru.....	329
D. Konu Unsuru...329; E. Süre Unsuru...331; F. Yer Unsuru...331; G. Denetim Unsuru.....	332
V. Yönetmelikler.....	334
VI. Yürütme Organının Diğer düzenleyici İşlemleri: “Adsız Düzenleyici İşlemler”	335
VII. 2017 Anayasa Değişiklikleriyle Kaldırılan yürütme organının Düzenleyici İşlemleri ..	336
A. Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK’ler).....	337
1. Olağan Dönem Kanun Hükmünde Kararnameleri	337
2. Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Kararnameleri	337
B. Tüzükler	338
C. Bakanlar Kurulu veya Başbakanlık Tarafından Çıkarılan Yönetmelikler	339

Bölüm 24**OLAĞANÜSTÜ HÂL YÖNETİM USÛLÜ**

I. Olağanüstü Hâl İlan Kararı	341
A. Sebep	341
B. Yetki (Kişi, Yer ve Süre Bakımından)	342
C. Usûl ve Şekil	344
D. Konu	344
E. Amaç	345
F. Yargısal Denetim.....	345
II. Olağanüstü Hâl İlanının Sonuçları	345
A. Tabîî Afet Veya Tehlikeli Salgın Hastalık Veya Ağır Ekonomik Bunahım Sebebiyle İlan Edilen Olağanüstü Hâllerde Vatandaşlar İçin Para, Mal Ve Çalışma Yükümlülükleri Getirilebilir.....	345
B. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılması Kısmen veya Tamamen Durdurulabilir	347
C. Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Çıkarılabilir.....	348
III. Olağanüstü Hâlin Uygulanması	349
IV. Olağanüstü Hâlin Sona Ermesi.....	350

Bölüm 25**YARGI ORGANI**

I. Yargı Yetkisinin Tanımı ve Özellikleri.....	352
A. Bağımsızlık	353
B. Kesin Hüküm Verme.....	353
II. Türkiye’de Yargı Kolları.....	354
A. Anayasa Yargısı.....	355
B. Adli Yargı.....	355
C. İdarî Yargı	356
D. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık mahkemesi	357
III. Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler	358
A. Tabîî (Kanunî) Hâkim İlkesi.....	358
B. Hâkimlerin Bağımsızlığı İlkesi	359
C. Hâkimlik Teminatı	361
IV. Hâkimlerin Özlük İşleri: Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK).....	362

Bölüm 27**ANAYASA YARGISI**

I. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu (Üyeler)	366
II. Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri.....	368
III. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Normlar	369
IV. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Olmayan Normlar ve İşlemler.....	371
V. Anayasa Mahkemesinin Denetiminin Kapsamı	372
A. Şekil Bakımından Denetim.....	372
B. Esas Bakımından Denetim.....	373
VI. Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri (Denetim Yolları)	374
A. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)	374
B. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu).....	375
C. Bireysel Başvuru Yolu	377
VII. Anayasa Mahkemesi Kararları.....	379
VIII. Anayasa Mahkemesinin İç Yapısı, Çalışma ve Yargılama Usûlü	381
A. Yapısı.....	381
B. Çalışma Usûlü	382

Bölüm 28

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

I. Teklif.....	384
II. Görüşme.....	385
III. Karar.....	386
IV. Onay.....	387
V. Halkoylaması.....	390
VI. Anayasa Değişikliği Sürecinde Cumhurbaşkanının Yetkileri.....	391
VII. Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi Sorunu.....	393

Bibliyografya.....	395
Dizin.....	402
Cevap Anahtarı.....	407
Yazarın Özgeçmişi ve Yayın Listesi.....	408

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 4.1: Aslı Kurucu İktidar–Tali Kurucu İktidar Karşılaştırması.....	31
Tablo 5.1: Hobbes, Locke ve Rousseau Arasında Karşılaştırma.....	49
Tablo 6.1: Kralların Listesi.....	53
Tablo 7.1: Federasyon ile Konfederasyon Arasındaki Farklar.....	66
Tablo 7.2: Federal Devlet ile Üniter Devlet Arasındaki Farklar.....	66
Tablo 8.1: Başkanlık Sistemi-Parlâmenter Sistem Karşılaştırması.....	96
Tablo 8.2: Avrupa Parlâmenter Demokrasi-lerinde Hükûmetlerin Ortalama Ömrü.....	97
Tablo 8.3: Değerlendirme: Başkanlık ve Parlâmenter Sistemin Güçle ve Zayıf Yanları.....	99
Tablo 18.1: Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı Karşılaştırması.....	246
Tablo 22.1: 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında Cumhurbaşkanını (Karşılaştırma).....	295
Tablo 23.1: Olağan ve Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Arasında Karşılaştırma.....	334
Tablo 25.1: Türkiye’de Yargı Kolları.....	355
Tablo 27.1: Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Seçimi (27 Nisan 2017’den Sonra).....	367

ŞEMALAR LİSTESİ

Şema 2.1: Anayasa Hukukunun Konusu.....	8
Şema 2.2: Anayasa Hukukunun Kısımları.....	12
Şema 4.1: Devlet İktidarları.....	20
Şema 4.2: Anayasa Yapma Usulleri.....	23
Şema 4.1: Egemenliğin Değişik Anlamları.....	40
Şema 5.2: Egemenlik Teorileri.....	41
Şema 6.1: Devlet Şekilleri.....	58

Şema 8.1: Kuvvetler Birliği ve Ayrılığına Göre Hükûmet Sistemleri.....	76
Şema 9.1: Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri.....	106
Şema 9.2: Referandum Çeşitleri.....	112
Şema 10.1: Seçim Sistemleri.....	125
Şema 10.2: Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi.....	135
Şema 15.1: Laik Devlet İlkesinin Gerekleri.....	203
Şema 15.2: Hukuk Devletin Gereklileri.....	209
Şema 16.1: Temel Hak ve Hürriyetler Sınırlanırılması Şartları.....	227
Şema 22.1: Cumhurbaşkanının İşlemleri.....	299
Şema 22.2: Cumhurbaşkanının Sorumluluğu.....	302
Şema 22.3: Cumhurbaşkanını Yardımcıları ve Bakanların Sorumluluğu.....	309
Şema 23.1: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Düzenlenebilecek Konular.....	322
Şema 27.1: Anayasa Değişikliği Usûlü.....	387

KUTULAR LİSTESİ

Kutu 2.1: Örnek Anayasa Mahkemesi Kararları.....	9
Kutu 3.1: Normlar Hiyerarşisi.....	14
Kutu 4.1: Anayasayı İlgâ ve Devrimlerin Etkisiyle Anayasasızlaştırma.....	21
Kutu 4.2: Devrim ve Hükûmet Darbesi.....	21
Kutu 4.3: 1814 <i>Charte</i> ’ı.....	24
Kutu 4.4: Kurucu Referandumdan Bir Sapma: Kurucu Plebisit.....	26
Kutu 4.5: Jefferson’un Yeni Kuşaklar Teorisi.....	27
Kutu 4.6: Anayasaüstünlük ve Anayasa Normları Arasında Hiyerarşi Tezleri.....	29
Kutu 5.1: <i>Polis, Civitas, Res publica, Imperium, Regnum, Terra, Citta, Bourg, vs.</i>	33
Kutu 5.2: Devlet.....	34
Kutu 5.3: Dil Birliği Hakkında Yahya Kemal’in Bir Görüşü.....	35

Kutu 5.4: Milliyetler Prensibi	37	Kutu 14.2: 1-2 Kasım 1922 Tarihli Heyet-i	
Kutu 5.5: Self-Determinasyon Hakkı	37	Umumiye Kararı.....	177
Kutu 5.6: Devletin Ülkesinin Bütünlüğü İlkesi ..38		Kutu 14.3: Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı	
Kutu 5.7: Devletin Kişiliği İlkesi.....39		Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun.178	
Kutu 5.8: Devletin Devamlılığı İlkesi	41	Kutu 14.4: 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu180	
Kutu 5.9: Oppenheimer	45	Kutu 14.6: “1945 Anayasası”.....	184
Kutu 5.10: Materyalizm-İdealizm; Diyalektik-		Kutu 14.7: Millî Birlik Komitesi	185
Metafizik.....	46	Kutu 14.8: Bir “Rapor”.....	185
Kutu 5.11: Maksizmin Uygulanması	46	Kutu 14.9: 1961 Anayasası	186
Kutu 6.1: Monarşi, Krallık, Hükümdar, Kral, vs.52		Kutu 14.10: 1 Numaralı Bildiri	190
Kutu 6.2: <i>Interregnum</i> Yasası.....	54	Kutu 15.1: Siyasi Parti Yasakları	201
Kutu 6.3: Niyabet.....	54	Kutu 15.2: Lâiklik, Laikçilik, Sekülerizm.....	203
Kutu 6.4: Monarşilerin Değeri	54	Kutu 15.3: Nüfus Kanunu	204
Kutu 6.5: Cumhuriyet, <i>Res Publica</i>	55	Kutu 15.4: 1975 Yunan Anayasası	205
Kutu 7.1: Avrupa Birliği: Konfederasyon mu,		Kutu 15.5: Sosyal Hakların Sınırı.....	207
Federasyon mu?.....	64	Kutu 15.6: Sosyal Devlete Yöneltilen Eleştiriler	208
Kutu 7.2: Korporatif Federalizm.....	70	Kutu 15.7: Polis Devleti Anlayışı	208
Kutu 7.3: Bölgesel Devlet	70	Kutu 15.8: Hazine Teorisi	208
Kutu 8.1: <i>Impeachment</i> Örnekleri.....	86	Kutu 15.9: Pozitif Ayrımcılık	213
Kutu 8.2: Parlâmenter Sistemlerde Bakanlar		Kutu 16.1: İsimsiz Hürriyetler	218
Kuruluna Hâkim Olan İlkeler	93	Kutu 16.2: “Demokratik Toplum Düzeninin	
Kutu 8.3: Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizmin		Gerekleri” ile “Hakkın Özü” Kavramları	223
Araçlarından Örnekler	100	Kutu 18.1: Milletvekilliği Andı	241
Kutu 9.1: Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı	105	Kutu 18.2: Anayasa, m.83/1	242
Kutu 9.2: Çoğulcu Demokrasi Anlayışı	105	Kutu 18.3: Anayasa, m.83/2-3	244
Kutu 9.3: “İnternet Demokrasisi”	107	Kutu 18.4: Anayasa, m.86	247
Kutu 9.4: Militan Demokrasi	116	Kutu 22.1: Yürütme Organını Yapısı	287
Kutu 10.1: “ <i>Gerrymandaring</i> ”	124	Kutu 23.1: Anayasa ve Kanundan	
Kutu 10.2: Nispi Temsilin Diğer Formülleri....	133	Kaynaklanmayan Düzenleme Yetkisi.....	317
Kutu 11.1: Kavramlar (İnsan Hakları, Kamu		Kutu 23.2: Örnek Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ..321	
Hürriyetleri, Vatandaş Hakları, vs)	138	Kutu 23.3: “15 Temmuz KHK’leri”	332
Kutu 11.2: Tabii Hak Doktrini	139	Kutu 23.4: Anayasa, m.124	334
Kutu 11.3: Marksist Özgürlük Anlayışı	140	Kutu 23.5: Örnek Yönetmelik.....	335
Kutu 11.4: Hürriyetlerin Bütünlüğü (Monizmi)141		Kutu 23.6: KHK Uygulanması.....	338
Kutu 11.5: Birinci-İkinci-Üçüncü Kuşak Haklar	141	Kutu 23.7: Anayasa, m.115.....	338
Kutu 11.6: Serçeler	144	Kutu 24.1: Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl	
Kutu 11.7: Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlılığı		İlânına Dair Bakanlar Kurulu Kararı	342
(Anayasal Sınırlar ve Objektif Sınırlar).....	144	Kutu 24.2: Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl	
Kutu 11.8: Temel Hak ve Hürriyetler Arasında		İlânına Dair TBMM Kararı	342
Hiyerarşi Var mıdır?	144	Kutu 24.3: Olağanüstü Hâlin Uzatılmasına Dair	
Kutu 11.9: Zaruret Hâli Teorisi.....	145	TBMM Kararı	343
Kutu 11.10: Ombudsmana Başvuru Koruma ...	146	Kutu 24.4: Yüksek Çoğunluklu Merdiven	343
Kutu 11.11: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi... 147		Kutu 24.5: “Uyuyan Üç [İki] Kanun”	350
Kutu 12.1: Anayasa Yargısı	150	Kutu 25.1: Bağımsız İdarî Otoriteler	353
Kutu 12.2: Anayasa Mahkemesi	150	Kutu 25.2: Tarihsel Bilgi- Askeri Yargıtay.....	357
Kutu 12.3: Anayasa Yargısının Önkoşulları	151	Kutu 25.3: Tarihsel Bilgi- Askerî İdarî Yargı ve	
Kutu 12.4: Anayasa Yargısının Meşruluğu.....	151	Askerî Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM).....	357
Kutu 12.5: <i>Marbury v. Madison</i> Kararı.....	153	Kutu 25.4: Sayıştay Bir Yüksek Mahkeme mi?358	
Kutu 13.1: Sened-i İttifak	162	Kutu 25.5: Anayasa, m.138	360
Kutu 13.2: Tanzimat Fermanı	163	Kutu 25.3: Anayasa, m.139.....	350
Kutu 13.3: Islahat Fermanı	165	Kutu 25.7: HSK’nın Oluşumu Hakkında Tartışma ..364	
Kutu 13.4: Kanun-u Esasî	166	Kutu 27.1: 1987, 1988, 2007, 2010 ve 2017	
Kutu 14.1: 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu	176	Halkoynamaları	391

PLÂN

“Anayasa Hukukuna Giriş” başlıklı bu kitabımız iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda “anayasa hukukunun genel esasları”, ikinci kısımda ise “Türk anayasa hukuku” konuları işlenecektir. Buna göre planımız şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

Birinci Kısım: Anayasa Hukukunun Genel Esasları

İkinci Kısım: Türk Anayasa Hukuku

Birinci Kısım

ANAYASA HUKUKUNUN

GENEL ESASLARI

Bu kısımda, sırasıyla anayasa ve anayasa hukuku kavramı, kurucu iktidar, devletin unsurları, devletin kökeni hakkında teoriler, devlet şekilleri (cumhuriyet-monarşi; üniter devlet-bileşik devlet), kuvvetler ayrılığı teorisi, kuvvetler ayrılığına göre hükümet sistemleri (meclis hükümeti, başkanlık rejimi, parlâmenter rejim), demokrasi teorisi, demokrasi tipleri (doğrudan demokrasi, yarı-doğrudan demokrasi, temsilî demokrasi), seçim sistemleri, seçim ilkeleri, temel hak ve hürriyetler, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi (anayasa yargısı) konularını inceleyeceğiz. Buna göre bu kısmın plânı şu şekilde olacaktır:

Bölüm 1: Anayasa Hukukunun Kaynakları

Bölüm 2: Anayasa Hukuku Kavramı

Bölüm 3: Anayasa Kavramı

Bölüm 4: Kurucu İktidar

Bölüm 5: Devlet Kavramı

Bölüm 6: Devlet Şekilleri I: Monarşi-Cumhuriyet

Bölüm 7: Devlet Şekilleri II: Tek Devlet-Bileşik Devlet

Bölüm 8: Hükümet Sistemleri

Bölüm 9: Demokrasi

Bölüm 10: Seçimler

Bölüm 11: Temel Hak ve Hürriyetler

Bölüm 12: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi: Anayasa Yargısı

Bu kısım, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı* (Bursa, Ekin, 9. Baskı, 2017, 512 s.) başlıklı kitabımızdan özetlenmiştir. Bu kısımdaki konular hakkında daha geniş bilgi edinmek için adı geçen kitaba bakılabilir.

Bölüm 1

ANAYASA HUKUKUNUN

BİLGİ KAYNAKLARI*

“Anayasa hukukunun bilgi kaynakları”¹ anayasa hukuku kurallarının bulunacağı yerleri ve bunların kapsamı hakkında bilgi edinilecek belgeleri ifade eder. Anayasa hukukunun başlıca bilgi kaynakları şunlardır:

I. ANAYASALAR

Şüphesiz anayasa hukukunun bilgi kaynakları arasında en önemlisi anayasalardır. Doğal olarak bir anayasal meseleyle karşılaşıldığında yapılması gereken ilk şey, o konuda anayasada bir kural olup olmadığına bakmaktır.

A. TÜRK ANAYASALARI

Türk anayasalarının bilgi kaynakları resmî kaynaklar ve özel kaynaklar olarak iki gruba ayrılabilir.

1. Resmî Kaynaklar.- Resmî kaynaklar arasında *Resmî Gazete*, *Mevzuat Bilgi Sistemi* ve *TBMM Tutanak Dergisi* yer alır.

a) *Resmî Gazete*.- Resmî Gazete, internet ortamında Cumhurbaşkanlığınca [Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğünce] yayınlanır (10 sayılı CBK, m.2). Ayrıca lüzum görüldüğü takdirde, ihtiyaç duyulan sayıda basılı ortamda da yayınlanabilir. Resmî Gazete, ulusal bayram ve genel tatil günleri dışında her gün çıkar. Gerekli durumlarda aynı gün içerisinde tekrar yayınlanabilir (m.3). Bu sayıya mükerrer sayı denir ve o günün sayısı ile aynı sayıyı taşır. Resmî Gazetenin 1921’den bu yana olan bütün sayılarına internet üzerinden www.resmigazete.gov.tr adresinden ücretsiz olarak ulaşılabilir ve bu sitede mevzuat araması yapılabilir. Resmî Gazeteye atıf usulü örneğin şöyledir: *Resmî Gazete*, 16 Ağustos 2018, Sayı 30511.

b) *Mevzuat Bilgi Sistemi*.- Anayasa, anayasa değişiklikleri, kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, yönetmelikler ve milletlerarası andlaşma metinlerine “e-Mevzuat: Mevzuat Bilgi Sistemi”nden (www.mevzuat.gov.tr) ücretsiz olarak ulaşılabilmekte ve burada mevzuat araması yapılabilir.

c) *TBMM Tutanak Dergisi*.- Eski adı *Zabıt Ceridesi* olan *Tutanak Dergisi*, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan Genel Kurul görüşmelerinin tutanaklarını ve bu görüşmelere dayanak teşkil eden metinleri, özellikle kanun tekliflerini, komisyon raporlarını vs. içerir. *Tutanak Dergisine* internet üzerinden www.tbmm.gov.tr/tutanak/tutanaklar.htm adresinden de ulaşılabilir.

* Bu bölüm, Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı*, Bursa, Ekin, 10. Baskı, 2018, s.1-18’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Genel olarak hukukun bilgi kaynakları konusunda bkz.: Yaşar Karayalçın ve Aynur Yongalık, *Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod: Problem Çözme*, Ankara, BTHAE Yayınları, 7. Baskı, 2008, s.82 vd.

Bölüm 2

ANAYASA HUKUKU KAVRAMI

(Tanımı, Konusu, Kısımları ve Diğer Hukuk Dallarıyla Arasındaki İlişki)*

Bu bölümde sırasıyla anayasa ve anayasa hukuku terimlerini, anayasa hukukunun tanımını, konusunu, anayasa hukuku ile diğer hukuk dalları arasındaki ilişkiyi, hukukun diğer dallarının anayasallaşmasını ve anayasa hukukunun kısımlarını kısaca göreceğiz. Buna göre bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

1. “Anayasa” Terimi
2. “Anayasa Hukuku” Terimi
3. Anayasa Hukukunun Tanımı
4. Anayasa Hukukunun Konusu
5. Anayasa Hukuku ile Diğer Hukuk Dalları Arasındaki İlişki
6. Hukukun Diğer Dallarının Anayasallaşması
7. Anayasa Hukukunun Kısımları

1. “Anayasa” Terimi¹

Türkçede “anayasa” kelimesi, İngilizce ve Fransızcadaki *constitution*² (İngilizce “*konstituşın*”, Fransızca “*konstitüsyon*” okunur) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. *Constitution* kelimesi, İngilizce *to constitute*, Fransızca *constituer* fiilinden türemiştir. İngilizce *to constitute* ve Fransızca *constituer* fiilli ise, oluşturmak, teşkil etmek, meydana getirmek, kurmak, tesis etmek anlamlarına gelmektedir³. O hâlde *constitution*’u “oluşum”, “kuruluş” olarak Türkçeye çevirebiliriz. Türkçede *constitution* kelimesinin karşılığı olarak, sırasıyla, “kanun-u esası”, “teşkilât-ı esâsiye kanunu” ve “anayasa” kelimeleri kullanılmıştır.

2. “Anayasa Hukuku” Terimi⁴

“Anayasa hukuku” karşılığında İngilizcede *constitutional law* (“*konstitüşmil lo*” okunur) ve Fransızcada *droit constitutionnel* (“*drua konstitüsyonel*” okunur) terimi kullanılmaktadır. Bu terimler sıfat tamlaması şeklindedir. İngilizce *law* ve Fransızca *droit*, “hukuk” demektir. İngilizce *constitutional* ve Fran-

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.19-45’ten özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi ve bölümün tam kaynakları için oraya bakınız.

1. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, *op. cit.*, s.131-134.

2. İtalyanca *costituzione*, İspanyolca *constitucion*, Almanca *Verfassung*.

3. *Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlüğü*, İstanbul, Redhouse Yayınevi, 17. Baskı, 1990, “*constitute*” maddesi; Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Adam Yayınları, 1990, *constituer* maddesi.

4. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, *op. cit.*, s.134-140.

sızca *constitutionnel* ise yukarıda anlamını açıkladığımız *constitution* isminin sıfat hâlidir. Ülkemizde *constitutional law / droit constitutionnel* yerine 1930’lu yılların sonuna kadar “hukuk-u esâsiye” tabiri kullanıldı. Bu tabirin “esasiye hukuku”, “esasî hukuk”, “esas hukuk” şekilleri de kullanılmıştır. 1930’lu yılların sonlarından itibaren ise “esas teşkilât hukuku” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Esas teşkilât hukuku terimi günümüzde artık terkedilmiştir. 1940’lı yıllarda “esas teşkilât hukuku” terimi yerine ara ara “ana hukuk”, “devlet ana hukuku” gibi tabirler kullanılmışsa da bunlar tutmamıştır. “Anayasa hukuku” tabirini istisnaen 1940’lı yıllarda kullananlar varsa da bu tabirin gerçek anlamda yaygınlaşması 1960’lardan itibaren olmuştur. Anayasa hukuku teriminin günümüzde büyük ölçüde yerleştiğini ve genel kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Aslında “anayasa hukuku” tabiri eleştiriye açık bir tabirdir. Yasa, kanun demek olduğuna göre, anayasa hukuku “ana kanun hukuku” demek olur. Oysa hukuk kanundan ibaret bir şey değildir. Kanun, hukukun kendisi değil, konusudur. Nasıl medenî hukuka “medenî kanun hukuku”, ceza hukukuna “ceza kanunu hukuku” demek yanlış ise, *constitutional law / droit constitutionnel*’e de “anayasa hukuku” demek yanlıştır. Ancak gel gelelim, bu yanlış tabir günümüzde o derece yerleşmiştir ki, bu tabiri kullanmaktan başka bir yol kalmamıştır. Zira eskilerin dediği gibi, “galat-ı meşhur fasih-i mehurdan evlâdır”⁵ ve Latinlerin dediği gibi *error communis facit ius*⁶.

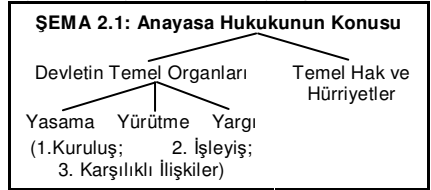
3. Anayasa Hukukunun Tanımı

Birçok yazar anayasa hukukunu çok değişik şekillerde tanımlıyorsa⁷ da bu tanımların ortak özelliklerinden hareketle şöyle bir anayasa hukuku tanımını yapabilir:

TANIM: *Anayasa hukuku*, yasama, yürütme ve yargı gibi devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bu organlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve devlet karşısındaki vatandaşların temel hak ve hürriyetleri düzenleyen hukuk kurallarını inceleyen bir hukuk bilimi dalıdır.

4. Anayasa Hukukunun Konusu

Anayasa hukukunun belli başlı iki vechesi vardır: Bunlardan birincisi devletin temel organlarıyla, ikincisi ise vatandaşların temel hak ve özgürlükleriyle ilgilidir. Birinci vechesinde anayasa hukuku, yasama, yürütme ve yargıdan oluşan devletin temel organlarının, bir yandan kuruluşunu, diğer yandan işleyişini ve bu organların arasındaki karşılıklı ilişkilerini incelemektedir. İkinci vechesinde ise anayasa hukuku, vatandaşların devlet karşısındaki temel hak ve hürriyetlerini incelemektedir.

5. Yaygın hata terkedilmiş doğrudan yeğdir (Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.3; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, Beşinci Baskı, 1998, s.1).

6. Ortak hata hukuk yaratır (Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lüğati*, Ankara, THK, 1944, s.560).

7. Bu tanımlar konusunda bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, op. cit., s.141-145.

Bölüm 3

ANAYASA KAVRAMI*

Bu bölümde sırasıyla anayasa kavramının tanımını, türlerini ve anayasacılık hareketlerini göreceğiz. Plânımız aşağıdaki şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Anayasa Kavramının Tanımı

II. Anayasa Türleri

A. Yazılı Anayasa-Yazısız Anayasa Ayrımı

B. Yumuşak Anayasa-Katı Anayasa Ayrımı

III. Anayasacılık Hareketleri

Şimdi bu plân dahilinde konumuzu inceleyelim:

I. ANAYASA KAVRAMININ TANIMI

“Anayasa” kavramı maddî ve şeklî olmak üzere başlıca iki değişik anlamda tanımlanmaktadır.

1. Maddî Anlamda Anayasa.- “Maddî anlamda anayasa (*constitution in the material sense, constitution au sens matériel*)”, devletin temel organlarının kuruluşunu ve işleyişini belirleyen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda bir kuralın anayasa kuralı olup olmadığına o kuralın içeriğine, neyi düzenlediğine bakılarak karar verilir. Bir kural, içerik itibarıyla devletin temel organlarının kuruluşuyla veya işleyişiyle ilgili ise, o kural anayasal niteliktedir.

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.46-83'ten özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

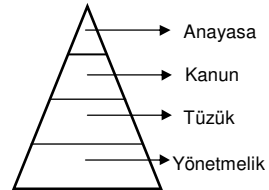
1. Arsel, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.226-227; Tunaya, *op. cit.*, s.116; K.C. Wheare, *Modern Anayasalar*, Çev. Mehmet Turhan, Değişim Yayınları, Ankara, 1985. s.21-25. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.28-33, 44-52; Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara, Yetkin, Tarihsiz, s.126-27; S. A. de Smith ve Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, London, Penguin Books, 1989, s.3-28; O. Hood Phillips ve Paul Jackson, *Constitutional and Administrative Law*, London, Sweet& Maxwell, 1987, s.3; Rod Hague, Martin Harrop ve Shaun Breslin, *Comparative Government and Politics*, Houndmills, Macmillan Press, 1998, s.150-155; Jean Blondel, *Comparative Government*, London, New York, Prentice Hall, 1995, s.215-223; Louis Favoreu *et al.*, *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1998, s.92-100; Jean Gicquel, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Montchrestien, 16. Baskı, 1999, s.158-162; Elisabeth Zoller, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 1999, s.11-12; Dominique Chagnollaude, *Droit constitutionnel contemporain*, Paris, Sirey, 1999, s.17-23; Constance Grewe ve Hélène Ruiz Fabri, *Droits constitutionnels européens*, Paris, PUF, 1995, s.33-46; Georges Burdeau, *Traité de science politique*, Paris, L.G.D.J., 3. Baskı, 1983, c.IV, s.25; Dmitri Georges Lavroff, *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Paris, Dalloz, 1995, s.79; Pierre Wigny, *Cours de droit constitutionnel*, Bruxelles, Bruylant, 1973; Paolo Biscaretti di Ruffia et Stefan Rozmaryn, *La constitution comme loi fondamentale dans les Etats de l'Europe occidentale et dans les Etats socialistes*, Paris L.G.D.J., Torino, Libreria Scientifica, 1966, s.4-12; Joseph Barthélemy ve Paul Duez, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1933, s.184; Georges Vedel, *Droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 1949, s.112; Jacques Cadart, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, Economica, 3. Baskı, 1990, c.I. s.127.

2. Şeklî Anlamda Anayasa.- “Şeklî anlamda anayasa (*constitution in the formal sense, constitution au sens formel*)”, normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden, kanunlardan farklı veya daha zor bir usûlle konulup değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda bir kuralın anayasa kuralı olup olmadığına, onun içeriğine bakılmaksızın, o kuralın bulunduğu yere ve yapılış veya değiştiriliş şekline bakılarak karar verilir. Eğer bu kural normlar hiyerarşisinde en üst basamakta yer alıyorsa ve kanunlardan daha zor bir usûlle değiştirilebiliyorsa o kural, içerik olarak neye ilişkin olursa olsun bir anayasa kuralıdır.

Hangisi Doğru?- Bu tanımlardan *şeklî anlamda anayasa tanımı doğrudur*. Çünkü *bir kere*, devletin temel kuruluşuna ilişkin pek çok şey anayasalarda değil, kanunlarda düzenlenmiştir. Örneğin seçim sistemleri devletin temel organlarından biri olan yasama organının kuruluşuyla ilgili olduğundan maddî bakımından anayasal niteliktedir. Oysa gerek bizde, gerekse başka ülkelerde seçim sistemleri anayasa ile değil, kanunla belirlenmiştir. Eğer maddî anlamda anayasa tanımı doğru olsaydı, seçim sistemlerini düzenleyen bu hükümleri de anayasa hükmü saymamız gerekirdi ki bu mümkün değildir. *İkinci olarak* anayasalarda maddî nitelikleri itibarıyla anayasal nitelikte olmayan yığınla kural vardır. Örneğin 1982 Türk Anayasasında yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarıyla (m.62), ormanlarla (m.169-170) ilgili hükümler vardır. Bu tür hükümler başka ülkelerin anayasalarında da bulunmaktadır. Örneğin 18 Nisan 1999 tarihli İsviçre Anayasasında sulara (m.76), ormanlara (m.77), avcılığa (m.79), hayvanların korunmasına (m.80), trafik vergilerine (m.8.6), gezi yollarına (patikalara) (m.88), alkol üretimi ve tüketimine (m.105), şans oyunlarına ve lotaryaya (m.106) ilişkin hükümler vardır. Bu hükümler her ne kadar devletin temel kuruluşuyla alakalı olmasalar da, anayasa metninin içinde bulduklarından birer anayasa kuralıdır. Eğer maddî anlamda anayasa tanımı doğru olsaydı, bu hükümleri anayasa hükmü olarak kabul etmemek gerekirdi ki, bu mümkün değildir. Zira bunları değiştirmek için, anayasa değişikliği için öngörülen ve kanunlardan daha zor olan bir usûlü kullanmak gerekir.

Sonuç.- O hâlde, kendisine “anayasa” denen, normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan ve kanunlardan daha zor değiştirilebilen bir metnin içinde bulunan bütün kurallar, neye ilişkin olursa olsunlar, birer anayasa kuralıdır. Buna karşılık, devletin temel kuruluşuyla ilgili olsalar, içerik bakımından ne kadar önemli olursa olsunlar, anayasa metninin içinde bulunmayan ve değiştirilmesi için kanunlardan daha zor bir usûl gerektirmeyen kurallar birer anayasa kuralı değildirler.

KUTU 3.1: Normlar Hiyerarşisi.- Bir hukuk düzeninde mevcut olan, anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik gibi normlar, dağınık hâlde ve rasgele değil, alt-alta, üst-üste bulunur. Bu normların arasında altlık-üstlük ilişkisi vardır. Buna “normlar hiyerarşisi” veya “hukuk düzeni piramidi” denir (Bu teori Hans Kelsen’in görüşlerine dayanır). Bu hiyerarşide alt basamakta yer alan norm geçerliliğini üst basamakta yer alan normdan alır ve dolayısıyla ona uygun olmak zorundadır.

Bölüm 4

KURUCU İKTİDAR

(Anayasaların Yapılması ve Değiştirilmesi)*

Yukarıda üçüncü bölümde anayasa kavramını gördük. Bu bölümde de anayasaların nasıl yapıldığını ve değiştirildiğini göreceğiz. “Anayasaların yapılması ve değiştirilmesi” konusu anayasa hukuku doktrininde geleneksel olarak “kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)” başlığı altında incelenmektedir. Kurucu iktidar konusunu yandaki plân dâhilinde işleyeceğiz.

PLÂN:
I. Genel Olarak
II. Aslı Kurucu İktidar
III. Tali Kurucu İktidar

I. GENEL OLARAK

Önce doğrudan “kurucu iktidar” tanımını vererek işe başlayalım:

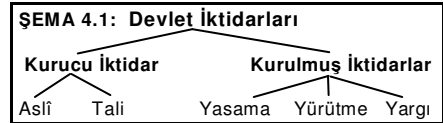
TANIM: *Kurucu iktidar*, anayasa yapma ve değiştirme iktidarındır.

Aslı Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı.- Yukarıdaki tanımın, daha ilk bakışta iki ayrı unsurdan oluştuğu görülmektedir. Bu unsurlardan birincisi “anayasayı yapma”, diğeri ise “anayasayı değiştirme”dir. Buradan, kurucu iktidarın, “aslı kurucu iktidar” ve “tali kurucu iktidar” şeklindeki ikili ayrımı ortaya çıkmaktadır. Anlaşılacağı üzere, çok kabaca, **aslı kurucu iktidar**, yeni bir anayasa yapma, **tali kurucu iktidar** ise anayasayı değiştirme iktidarındır. Bu iki iktidarın birbirinden nasıl ayrıldığını ve birbirini karşısında fark ve benzerliklerini aşağıda göreceğiz.

Kurucu İktidar - Kurulmuş İktidarlara Ayrımı.- Yukarıda belirttiğimiz gibi, kendisine kurucu iktidar dediğimiz *anayasayı kuran* bir iktidar vardır. Ancak bu iktidarın yanında *anayasa tarafından kurulan* iktidarlara da vardır. Anayasa tarafından kurulan yasama, yürütme ve yargı gibi olağan devlet iktidarlarını, bunların dışında bulunan, onlardan üstün olan ve onları kuran kurucu iktidardan ayırmak gerekir. Böylece “kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)” ile “kurulmuş iktidarlara (*pouvoirs constitués*)” arasında bir ayırım yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu genel açıklamadan sonra, kurulmuş iktidarlara şöyle tanımlayabiliriz:

TANIM: *Kurulmuş iktidarlara*, kurucu iktidar tarafından yapılan anayasa ile kurulan devlet organlarıdır.

Devletin başlıca, yasama, yürütme ve yargı organları olmak üzere üç kurulmuş organı vardır. Şimdi devlet iktidarlara bir şema halinde gösterelim:

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, op. cit., s.102-131’den özetlenmiştir. Bölümün tam kaynakları için oraya bakınız. Keza bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016, passim.

Bölüm 5

DEVLET KAVRAMI*

PLÂN:

I. Devletin Unsurları

- A. İnsan Topluluğu: Millet
- B. Devletin Toprak Unsuru: Ülke
- C. Devletin İktidar Unsuru: Egemenlik

II. Devletin Kökeni Hakkında Teoriler

1. Aile Teorisi
2. Biyolojik Teori
3. Kuvvet ve Mücadele Teorisi
4. Ekonomik Teori: Marksizm
5. Sosyal Sözleşme Teorisi

“Devlet” Terimi¹.- *Devlet* kelimesinin İngilizce karşılığı *state*, Fransızca karşılığı ise *État*, Almanca karşılığı *Staat*, İtalyanca karşılığı *stato*, İspanyolca *estado*’dur. Bunların hepsinin kökeni Latince *status* kelimesidir². Ancak Latince *status*, “devlet” demek değil; “hâl”, “durum”, “vaziyet” demektir³. İlk defa İtalya’da XVI’ncı yüzyılda, devleti ifade etmek için *stato* terimi kullanılmaya başlandı. *Stato* terimini modern anlamda devlet karşılığında ilk kullanan kişi *Hükümdar (Il Principe)* (1513) isimli eserinde Machiavelli olduğu kabul edilmektedir. 1500 ve 1600’lerde “*stato* (devlet)” kelimesi Fransız, İngiliz ve Alman dillerine girmiştir⁴.

KUTU 5.1: Polis, Civitas, Res publica, Imperium, Regnum, Terra, Citta, Bourg, vs.- Eski Yunanlar “devlet” için “*polis* (πολις)” terimini kullanırlardı ki, bu “site (*cité*)”, yani “şehir” demektir. Romalılar ise “devlet” karşılığında *civitas* veya *res publica* kelimelerini kullanırlardı. **Civitas**, “site, medine, şehir devleti” demektir. **Res publica** ise şey (*res*) ve kamu (*publica*) kelimelerinden oluşmakta “kamu malı”, “herkese ait şey” anlamına gelmekteydi. Bu kelime daha sonra Fransızcaya *république* yani cumhuriyet anlamında geçmiştir. Ortaçağda devlet için **imperium, regnum** (hükümdarlık, krallık) gibi terimler kullanılmıştır. Yine ortaçağ boyunca devlet yerine zaman zaman **populus, gens** (halk), **terra, terre, land** (toprak, yer, ülke, memleket) gibi terimler de kullanılmıştır. Yine aynı zamanlarda devlet yerine **citta, cité, ville, bourg** gibi “şehir” anlamına gelen terimler de kullanılmaya devam etmiştir⁵.

Türkçede devlet kelimesi hakkında bkz.: Kemal Gözler, “‘Devlet’ Kelimesi Üzerine Bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 129, Kış 2017, s.5-9 (www.anayasa.gen.tr/devlet-kelimesi.html).

I. DEVLETİN UNSURLARI: MİLLET, ÜLKE, EGEMENLİK

Bir devletin kurulabilmesi için nelere ihtiyaç vardır? Devlet denen şey, bir insan topluluğu olduğuna göre, her şeyden önce bir devletin kurulabilmesi için insanlara ihtiyaç vardır. **İnsan topluluğu** devletin ilk unsurudur. İkin-

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları, op. cit.*, s.132-171’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Georg Jellinek, *L’Etat moderne et son droit*, (Çev.: Georges Fardis), Paris, V. Giard & Brière, 1911, Cilt 1, s.221-230; Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1952, s.123-132; Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.126; Bülent Nuri Esen, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970, s.89-90.
2. Charles Cadoux, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Cujas, 1988, c.I, s.23.
3. Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügatı*, Ankara, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 1944, s.576.
4. Jellinek, *op. cit.*, c.I, s.222-226.
5. *Ibid.*, c.I, s.221-226.

TARTIŞMALAR

TARTIŞMA 5.1.- “Devlet” ile “çete örgütü” veya bir “terorist örgüt” arasında ne fark vardır? Konu hakkında aşağıda Aziz Augustinus'un *De Civitate Dei* isimli eserinden bir parça alınmıştır. Bu parça hakkında ne düşünüyorsunuz?

“...Kralıklar büyük haydutluklardan başka nedir ki? Çünkü, haydut çeteleri de küçük kralıklar değil midir? Çete insanlardan kurulur, bir prensin yetkisiyle yönetilir, ... yağmalanan şeyler de, üstünde anlaşılan bir yasa gereğince bölüşülür. Dışarıda bırakılan insanların alınmasıyla, bu bela, büyük bölgeleri elinde tutacak, konutlar kuracak, şehirlere sahip çıkacak ve halklara boyun eğdirecek kadar büyüyecek olursa, açıktan açığa krallık adını takınır... Nitekim yakalanan bir korsan Büyük İskender'e bu yerinde ve doğru karşılığı vermişti. Kral, niçin denizi kötü niyetle tuttuğunu sorunca, korsan onu gururlu bir atılganlıkla şöyle cevaplandırmıştı: ‘*Ya sen niçin bütün dünyayı eline geçiriyorsun: Ama ben bu işi küçük bir gemiyle yaptığım için bana haydut deniyor, sen aynı işi büyük bir filoyla yapınca imparator diye anılıyorsun*’” (Aziz Augustinus, *De Civitate Dei*. IV, 4 (Mete Tunçay (der.), *Bati'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, Teori Yayınları, 1985, c.1, s.312-313).

TARTIŞMA 5.2.- Aynı dili konuşmalarına rağmen Boşnaklar Müslüman, Sırp- lar Ortodoks, Hırvatlar Katoliktir. Bunlar ayrı devletler kurmuşlardır. Boşnak, Sırp ve Hırvat milletleri bakımından hangi millet anlayışının geçerli olduğunu tartışınız.

TARTIŞMA 5.3.- 1982 Türk Anayasası, m.6: “Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti Egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır”. Türkiye’de hangi egemenlik anlayışı geçerlidir?

TEST

SORU 5.1: Modern anlamda devleti ifade etmek için “*stato*” kelimesini ilk defa kim kullanmıştır?

- a) Aristo b) Aquinalı Thomas
c) Bodin d) Machiavelli e) Hobbes

SORU 5.2: Egemenlik kavramını ilk kez kim kullanmıştır?

- a) Machiavelli b) Rousseau
c) Hobbes d) Locke e) Bodin

SORU 5.3: Aşağıdakilerden hangisi devletin dış egemenliğinin bir sonucudur?

- a) Devletlerin egemen eşitliği ilkesi
b) Self-determinasyon ilkesi
c) Devlet ülkesinin bütünlüğü ilkesi
d) Milliyetler prensibi
e) Devletin devamlılığı ilkesi

SORU 5.4: Teokratik egemenlik teorileri hakkında aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a) Bu teorilerin ilk temsilcisi Aziz Paul’dür.
b) Bu teorilerin temel varsayımı “*omnis potestas a Deo*” özdeyişiyle özetlenebilir.
c) Doğaüstü ilâhî hukuk doktrini “*omnis potestas a Deo, per populum*” özdeyişiyle özetlenebilir.
d) Providansiyel ilâhî hukuk doktrinine göre egemenliği yeryüzünde kullanan kişiler doğrudan Tanrı tarafından seçilmemiştir.
e) Providansiyel ilâhî hukuk doktrininin en önemli temsilcisi Aquinalı Thomas’tır.

SORU 5.5: “Devlet, kaynağını belirli sebeplerin etkisi altında vukua gelen mücadelede, gasp ve yağmada bulur. Dünya tarihinde, devlet için, topluca yapılan mücadele, gasp ve yağmadan başka bir kaynaktan bahsedilemez. Sosyolojik anlamda, devletin dış görünüşü tahakkümdür; iç görünüşü ise tebaaların efendiler zümresi tarafından ekonomik yönden sömürülmesidir”. **Bu görüşleri savunan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?**

- a) K.Marx b) T.Hobbes c) H.Spencer
d) J.J.Rousseau e) F.Oppenheimer

SORU 5.6: Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Her üçünde de bir “tabiat hâli” varsayımı vardır.
b) Her üçünde de bir “sosyal sözleşme” varsayımı vardır.
c) Thomas Hobbes’a göre, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla doğal yaşamdaki huzur bozuldu.
d) John Locke’a göre doğal yaşam döneminde, insanlar arasında barış ve özgürlük vardı.
e) Jean-Jacques Rousseau’ya göre doğal yaşam döneminde eşitlik vardı.

SORU 5.7: John Locke’in görüşleri bakımından aşağıdaki ifadelerden hangi söylenemez?

- a) Doğal yaşamda kavga ve didişme vardır.
b) Bireyler sosyal sözleşmeyle cezalandırma haklarını devlete devrettiler.
c) Bireyler yaptıkları sosyal sözleşmeyle tabîi toplumlardan siyasî topluma haline, yani devlet haline geçtiler.
d) Yapılan sosyal sözleşme devleti de bağlar.
e) Devlet anlayışı liberal, özgürlükçüdür. ■

Bölüm 6

DEVLET ŞEKİLLERİ I: MONARŞİ VE CUMHURİYET*

Plân.- Devlet şekilleri bir açıdan “monarşi-cumhuriyet”; diğer bir açıdan ise “üniter devlet-bileşik devlet” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. “Monarşi-cumhuriyet” ayrımını bu bölümde (Bölüm 6), “üniter devlet-bileşik devlet” ayrımını ise izleyen bölümde (Bölüm 7) göreceğiz.

Burada önce monarşiyi, sonra da cumhuriyeti inceleyeceğiz. Bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Monarşi

- A. Saltanat Haklarının Sınırlanmasına Göre Monarşi Çeşitleri
- B. Hükümdarın Tahta Geçiş Biçimine Göre Monarşi Çeşitleri

II. Cumhuriyet

- A. Dar Anlamda Tanım: Cumhuriyet Monarşinin Tersidir
- B. Geniş Anlamda Tanım: “Cumhuriyet = Demokrasi”

Monarşi ile Cumhuriyet Arasındaki Ayrım Sorunu.- Monarşi ile cumhuriyet arasında nasıl ve hangi ölçütle ayrım yapılacağı konusu tartışmalıdır. Bu konuda çeşitli kriterler önerilmiştir¹. Biz bu tartışmalı konuya girmeksizin, cumhuriyet ile monarşiyi birbirinden ayırmak için **Léon Duguit** (*Leon Dügi* okunur) tarafından önerilen ölçütü kabul ettiğimizi söyleyelim. Bu ölçüt, *devlet başkanının göreve geliş usûlüdür*. Duguit’ye göre, bir devlette *eğer devlet başkanı, bu makama veraset usûlüyle, yani irsî olarak geliyorsa, bu devletin şekli monarşi, yok eğer başka bir usûlle geliyorsa bu devletin şekli cumhuriyettir*². Görüldüğü gibi Duguit’ nin anlayışında monarşi ve cumhuriyet birbirinin karşıt kavramı olarak tanımlanmıştır. Bir devlette, devlet başkanlığı görevi veraset yoluyla intikal ediyorsa, o devlet bir monarşidir. Monarşi olmayan her devlet ise cumhuriyettir. Devlet başkanının seçimle yahut zor kullanarak işbaşına gelmesinin bir önemi yoktur. Duguit bir monarşinin mutlak veya despotik olabileceğini kabul ettiği gibi, bir cumhuriyetin de mutlak veya despotik olabileceğini kabul etmektedir³.

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.172-182’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Bu konuda bkz. Jellinek, *op. cit.*, c.II, s.394-420; Adhémar Esmein, *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*, Paris, Sirey, 8, Baskı, 1928, c.I, s.1-21; Maurice Hauriou, *Précis de droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 1919, s.119-128; Carré de Malberg, *op. cit.*, c.II, s.184-197; Carl Schmitt, *Théorie de la constitution* (Trad. par Lilyane Deroche), Paris, PUF, 1993, s.427-437; Cadoux, *op. cit.*, s.47-68; Başgöl, *op. cit.*, s.185-216; Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971, s.60-66; Arsel, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.37-39; Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, *op. cit.*, s.331-334; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.159-183.

2. Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Ancienne librairie fontemoing, 3. B., 1928, c.II, s.707.

3. *Ibid.*, c.II, s.772, 781.

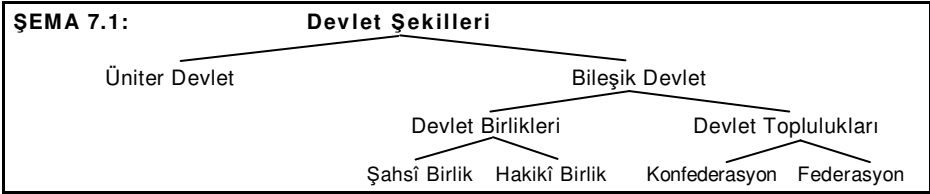
Bölüm 7

DEVLET ŞEKİLLERİ II: ÜNİTER DEVLET-BİLEŞİK DEVLET*

PLÂN:

- I. Üniter Devlet
- II. Bileşik Devlet
 - A. Devlet Birlikleri
 - 1. Şahsî Birlik
 - 2. Hakikî Birlik
 - B. Devlet Toplulukları
 - 1. Konfederasyon
 - 2. Federasyon (Federal Devlet)

Devletler yapısına göre “üniter devlet” ve “bileşik devlet” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bileşik devletler de kendi içinde “devlet birlikleri” ve “devlet toplulukları” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devlet birlikleri de “şahsî birlik” ve “hakikî birlik” olmak üzere iki çeşittir. Devlet toplulukları da “konfederasyon” ve “federasyon” olmak üzere ikiye ayrılır.

I. ÜNİTER DEVLET¹

“Üniter devlet (*unitary state, État unitaire,*)”e, “tek devlet” veya “basit devlet (*Etat simple*)” de denir. Biz üniter devlet terimini kullanacağız. Danimarka, Fransa, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İtalya, İzlanda, Hollanda, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Yunanistan, Türkiye gibi devletler birer üniter devlettir².

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.183-216’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi ve bölümün tam dipnotları için oraya bakınız.

1. Arsel, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.30-32; Kubalı, *op. cit.*, s.66; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.159; Teziç, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.121-123; Vedel, *op. cit.*, s.108-109; Fabre, *op. cit.* s.20-21; Cadoux, *op. cit.* c.I, s.47-49; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.59-65; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, s.93-94; Debbash *et al.*, *op. cit.*, s.29-31; Chantebout, *op. cit.*, s.66-68; Pactet, *op. cit.*, s.48-50; Turpin, *op. cit.*, s.66-68; Jeanneau, *op. cit.*, s.7-8; Chagnollaud, *op. cit.*, s.93-95; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.282-292; Gicquel, *op. cit.*, s.58-63; Hague, Harrop ve Breslin, *op. cit.*, s.175-178; Atilla Nalbant, *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

2. Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.283.

Bölüm 8

HÜKÛMET SİSTEMLERİ*

Hükûmet sistemleri, kuvvetler ayrılığı ve birliğine göre tasnif edilir. Bu nedenle hükûmet sistemlerini görmeden önce “kuvvetler ayrılığı teorisi”ni görmek gerekir. Önce bu bölümün plânını verelim:

PLÂN:

- I. Kuvvetler Ayrılığı Teorisi
- II. Kuvvetler Birliği Sistemleri
 - A. Yürütme Organında Birleşme
 1. Mutlak Monarşi
 2. Diktatörlük
 - B. Yasama Organında Birleşme: Meclis Hükûmeti
- III. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri
 - A. Sert Kuvvetler Ayrılığı Sistemi: Başkanlık Hükûmet Sistemi
 - B. Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı Sistemi: Parlâmenter Hükûmet Sistemi

Hükûmet sistemleri, kuvvetler ayrılığı ve birliğine göre tasnif edilmektedir. Bu nedenle önce kısaca “kuvvetler ayrılığı teorisi”ni görelim.

I. KUVVETLER AYRILIĞI TEORİSİ¹

Klasik anayasa hukukunun temellerinden biri hiç şüphesiz “kuvvetler ayrılığı (*separation of powers, séparation des pouvoirs*)” teorisidir. Kuvvetler ayrılığı teorisi ünlü Fransız filozofu Montesquieu’nün ismiyle özdeşleşmiş olsa da, bu teorinin kökeni İngiltere tarihinde bulunur. İngiltere’de 1066 yılında Normanların istilasından 1689 tarihli “*Bill of Rights* (Haklar Bildirgesi)”a kadar yürütme ve yasama kuvvetlerinin ayrılığı yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Başlangıçta Krala danışmanlık yapan “*Magnum Concilium*” isimli meclis, adım adım vergiye rıza gösterme ve kanun yapma yetkisini ele geçirek bir yasama organı hâline dönüştü².

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.217-257’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Cadart, *op. cit.*, s.305-316; Chantebout, *op. cit.*, s.101-108; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.138-144; Esmein, *op. cit.*, c.I, s.493-575; Vedel, *op. cit.*, s.157-162; Fabre, *op. cit.*, s.71-83; Cadoux, *op. cit.*, c.I, s.75-79; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, s.105-113; Pactet, *op. cit.*, s.112-114; Turpin, *op. cit.*, s.174-181; Debbash *et al.*, *op. cit.*, s.145-148; Favoreu *et al.*, *op. cit.*, s.353-360; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.359-366; Zoller, *op. cit.*, s.286-294; Chagnollaude, *op. cit.*, s.5961; Mehmet Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, Ankara, Gündoğan, 2. Baskı, 1993, s.3-14; Özbudun, *op. cit.*, s.143-145; Teziç, *op. cit.*, s.386-391; Tank Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, Beşinci Bası, 1982, s.388-399; Esen, *op. cit.*, s.237-251; Erdoğan, *op. cit.*, s.167-171; Özçelik, *op. cit.*, s.267-277; Kubalı, *op. cit.*, s.361-366; Arsel, *op. cit.*, s.193-200.
2. Chantebout, *op. cit.*, s.102-103.

A. LOCKE

Kuvvetler ayrılığı ilkesini teorileştiren düşünür Montesquieu ise de bu ilkeyi ilk dile getiren kişi John Locke (*Jon Lak* okunur) (1632-1704) olmuştur. John Locke *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (The Second Treatise of Civil Government)* isimli ünlü eserinin XII'nci bölümünde devlet yönetiminde “yasama kuvveti”, “yürütme kuvveti” ve “federatif kuvvet” şeklinde üç kuvvet bulunduğu ve bunların birbirinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır³. Yasama, kanun yapma; yürütme, “kanunları devamlı ve aralıksız olarak uygulama”⁴ ve “federatif kuvvet” ise savaş, barış, birlik ve ittifak yapma kuvvetidir⁵. John Locke “yargı”yı, ayrı bir kuvvet olarak değil, daha ziyade yürütme kuvvetine dahil bir faaliyet olarak görmektedir⁶.

B. MONTESQUIEU

Kuvvetler ayrılığı teorisinin gerçek kurucusu olarak asıl adı Charles-Louis de Secondat olan Montesquieu (*Monteskiyö* okunur) (1689-1755) kabul edilmektedir. Montesquieu bu teoriyi *Kanunların Ruhunu (De l'esprit des lois)* (1748) isimli eserinin XI'inci kitabının VI'ncı bölümünde “İngiliz Anayasası” başlığı altında dile getirmektedir. Montesquieu'ye göre,

“her devlette üç çeşit kuvvet vardır: Yasama kuvveti, devletler hukukuna bağlı olan şeyleri yürütme kuvveti ve medenî hukuka bağlı olan şeyleri yürütme kuvveti”⁷.

Montesquieu'ye göre bu kuvvetlerden birincisi yani “yasama kuvveti (*puissance législative*)”, “geçici veya sürekli kanunlar yapma; eskiden yapılmış olanları düzeltme ya da yürürlükten kaldırma” işidir⁸. İkinci kuvvetle ise, hükümdar veya idareci, “savaş veya barış yapar; elçi gönderir ya da kabul eder; güvenliği kurar, istilaları önler”⁹. Montesquieu bu ikinci kuvvete “devletin yürütme kuvveti (*puissance exécutrice de l'Etat*)” ismini vermektedir¹⁰. Üçüncü kuvvet ise, “suçluları cezalandırma ve özel kişiler uyuşmazlıkları yargılama kuvveti”¹¹dir. Montesquieu bu kuvvete “yargılama kuvveti (*puissance de juger*)” ismini vermektedir¹².

3. Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Bölüm XII, Paragraf 143 (Seçme metin, Çeviren Mete Tunçay, in Mete Tunçay (der), *Banda Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, Teori Yayınları, 1986, s.241-242. Locke, “barış, birlik ve ittifak yapma kuvveti”ne “federatif kuvvet” ismi vermektedir (*Ibid.* (Bölüm XII, Paragraf 146).

4. *Ibid.* (Bölüm XII, Paragraf 144). 5. *Ibid.* (Bölüm XII, Paragraf 146). 6. Esmein, *op. cit.*, c.I, s.493.

7. “Il y a dans chaque Etat, trois sortes de pouvoirs; la puissance législative, la puissance exécutrice de celles qui dépendent du droit des gens, et la puissance exécutrice de celles qui dépendent du droit civil”. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Livre XI, Chapitre VI.

8. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Livre XI, Chapitre VI. Bu bölüm Türkçe'ye Mükbil Özyörük tarafından çevrilmiştir: Montesquieu, “İngiltere'nin Esas Teşkilatı”, Çev. Mükbil Özyörük, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt II, 1947, Sayı 1-2, s.75-83.

9. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Livre XI, Chapitre VI (Özyörük Çevirisi, *op. cit.*, s.75).

10. *Ibid.*

11. *Ibid.*

12. *Ibid.*

Bölüm 9

DEMOKRASİ*

Bu bölümde sırasıyla “demokrasi teorileri”ni ve “egemenliğin kullanılmasına göre demokrasi tipleri”ni göreceğiz. Bu bölümün plânı yandaki şekilde olmaktadır:

PLÂN:

- I. Demokrasi Teorileri
 - A. Normatif Demokrasi Teorisi
 - B. Ampirik Demokrasi Teorisi
- II. Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri
 - A. Doğrudan Demokrasi
 - B. Temsilî Demokrasi
 - C. Yarı-Doğrudan Demokrasi

I. DEMOKRASİ TEORİLERİ

Demokrasi, iki değişik anlamda tanımlanmakta ve buna paralel olarak iki değişik demokrasi teorisinden bahsedilmektedir: *Normatif ve ampirik demokrasi teorisi*.

A. NORMATİF DEMOKRASİ TEORİSİ

Normatif demokrasi teorisi, demokrasiyi sözlük anlamından hareketle tanımlar. Demokrasi eski Yunanca “halk” anlamına gelen *demos* ve “yönetmek” anlamına gelen *kratein* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur ve bu anlamıyla “halkın yönetimi” demektir¹. Demokrasi sadece “halk tarafından yönetim” olarak değil, “halk için yönetim” olarak da tanımlanmalıdır. O hâlde bu anlamda demokrasi, Abraham Lincoln’ün meşhur ifadesiyle “**halkın, halk tarafından, halk için yönetimi** (*government of the people, by the people, for the people*)” olarak tanımlanabilir².

Normatif anlamda demokrasi, bir ideali, bir olması gerekeni yansıtır. Bu anlamda bir rejimin demokratik olabilmesi için, halkın bütününe arzularına tam olarak uyması gerekir. Arend Lijphart’ın gözlemlediği gibi, “böylesine halkın eğilimlerine tam olarak uyan bir yönetim hiçbir zaman olmamıştır ve belki de hiç olmayacaktır”³. Normatif anlamda demokrasi, demokratik rejimlerin ulaşmayı düşledikleri bir idealden başka bir şey değildir. Şüphesiz bu ideal reddedilemez; ancak, demokrasilerin bu idealle tanımlanması doğru olmaz. Zira demokrasi bu şekilde tanımlanırsa, yeryüzünde demokratik rejim kalmaz. O nedenle bir de ampirik demokrasi teorisi ortaya atılmıştır.

B. AMPİRİK DEMOKRASİ TEORİSİ

Ampirik demokrasi teorisi ise, ideal anlamda demokrasiyi değil, “bu ideale ka-
ba taslak yaklaşan... gerçek demokrasiler”i⁴ esas alır. Demokrasinin tanımı konusunda “olması gereken”e değil, “olan”a bakar. Demokratik olarak kabul edilen mev-

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, op. cit., s.258-297’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi ve bölümün tam dipnotları için oraya bakınız.

1. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, op. cit., s.195.

2. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.11; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, op. cit., s.195.

3. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.11.

4. *Ibid.*

Bölüm 10

SEÇİMLER*

Bir önceki bölümde demokrasiyi, ampirik demokrasi anlayışına bağlı kalarak esas itibarıyla “*etkin siyasal makamların seçimle belirlendiği bir sistem olarak*” tanımlamıştık. Ancak orada bu “seçim” konusuna daha fazla değinmemiştik. Keza yine önceki bölümde “temsilî demokrasi” başlığı altında, temsilî demokraside seçimin önemini belirttik; ama orada da seçim konusunda durmadık. Keza yarı-doğrudan demokrasi başlığı altında da referandum gibi birtakım oylamalardan bahsettik. Ancak bu oylamaların niteliği ve kimlerin, hangi şartlar altında bu oylamalara katılabileceği hususunu açıklamadık. İşte şimdi “seçim” ve “oy” konusunu burada göreceğiz. Burada önce “oy hakkı”nı, sonra da “seçim sistemleri”ni göreceğiz. Bu bölümün plânı yandaki gibi olacaktır.

PLÂN:

I. Oy Hakkı

- A. Oy Hakkının Şartları
- B. Oy Hakkının İlkeleri

II. Seçim Sistemleri

- A. Çoğunluk Sistemi
- B. Nispi Temsil Sistemi

I. OY HAKKI¹

“Oy (rey, vote, suffrage)”, bir kişinin seçilmesi veya bir metnin kabul edilmesi veya reddedilmesi konusunda açıklanan irade beyanıdır. Oy, oy hakkına sahip olan kişinin bir “pusula (ballot, bulletin)”yı sandığa atmasıyla kullanılır². Bu anlamda “oy”, seçimlerde ve halkoylamalarında görülür.

ŞEMA 10.1:

OY HAKKI

Oy Hakkının Şartları

Olumlu Şartlar

1. Vatandaşlık
2. Yaş
3. Seçmen Listesine Yazılı Olmak

Olumsuz Şartlar

1. Ehliyetsizlik
2. Liyakatsizlik

Oy Hakkının İlkeleri

1. Genel Oy İlkesi
2. Eşit Oy İlkesi
3. Tek Dereceli Seçim veya Doğrudan Oy İlkesi
4. Bireysel Oy İlkesi
5. Kişisel Oy İlkesi
6. Gizli Oy İlkesi
7. Mecburi Oy ve İhtiyari Oy İlkeleri
8. Serbest Oy veya Seçimlerin Serbestliği İlkesi
9. Açık Sayım ve Döküm İlkesi
10. Seçim Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü İlkesi

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, op. cit., s.298-327’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi ve bölümün tam dipnotları için oraya bakınız.

1. Laferrière, op. cit., s.459-5444; Barthélemy ve Duez, op. cit., s.290-300; Vedel, op. cit., s.335-361; Cadart, op. cit., s.230-248; Jeanneau, op. cit., s.37-45; Cadoux op. cit., c.I, s.224-232; Pactet, op. cit., s.96-98; Chantebout, op. cit., s.97-100; Turpin, op. cit., s.201-230; Favoreu et al., op. cit., s.533-538; Chagnollaude, op. cit., s.114-121; Grewe ve Ruiz Fabri, op. cit., s.390-392; Zoller, op. cit., s.501-540; Gicquel, op. cit., s.137; Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, AÜHukuk Fakültesi Yayınları, 1970; Jean-Marie Cotteret ve Claud Emeri, *Seçim Sistemleri*, Çev. Ahmet Kotil, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.230-244; Teziç, op. cit., s.236-252; Arsel, op. cit., s.174-180.
2. Cadoux, op. cit., c.I, s.223.

Bölüm 11

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER*

PLÂN:

I. Kavramlar

II. Hürriyetçi (Liberal) Anlayış: “Hürriyet Asıldır”

III. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınıflandırılması

IV. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında Sistemler

V. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması

VI. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

I. KAVRAMLAR¹

Temel hak ve hürriyetler alanında “hürriyet (özgürlük)”, “hak”, “insan hakları”, “kamu hürriyetleri”, “temel hak ve hürriyetler”, “anayasal haklar”, “kişi hakları” gibi değişik terimler kullanılmaktadır. Çoğunlukla bunlar eş anlamda kullanılır. Ancak bununla arasında birtakım farklılıklar da vardır.

1. Hürriyet.- Doktrinde, “hürriyet (özgürlük, *freedom, liberty, liberté*)” çok değişik şekillerde tanımlanmış ve anlaşılmış bir kavramdır². *Hürriyet, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki* olarak tanımlanabilir³. Daha kısa bir ifadeyle hürriyet, “serbest hareket etme gücü”dür⁴. Bu tanımda dikkati çekmesi gereken nokta, hürriyetin *insan fiilinin bir niteliği* olarak kullanıldığıdır. Dolayısıyla hürriyetten “serbest insan fiili” anlaşılabilir. Seyahat hürriyeti, yerleşme hürriyeti, haberleşme hürriyeti, düşünce hürriyeti, basın hürriyeti gibi çeşitli hürriyetlerden bahsedilmektedir. Bu hürriyetlerin içe-

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.400-436’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için ayrıca bkz.: Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, Bursa, Ekin, 2017, 568 s.

Bibliyografya.- Yves Madiot, *Droits de l’homme*, Paris, Masson, 1991; Jacques Robert, *Libertés publiques et droits de l’homme*, Paris, Montchrestien, 1988, s.96-100; Favoreu et al., *op. cit.*, s.777-863; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.74-89; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.161-198; Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları*, Ankara, Orion, 2007; Münici Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Ankara Ü. Hukuk F. Yayını, 6. Baskı, 1981; İlhan F. Akın, *Temel Hak ve Hürriyetler*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971; Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı, 1992; Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Yetkin, 1997; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Afa Yayınları, 1993; Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş, 1994; Fazıl Sağlam, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özünü*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1982; Bülent Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayını, 1990; Zafer Gören, *Temel Hak Genel Teorisi*, İzmir, DEÜHukuk Fakültesi DSİ Yayınları, 3. Baskı, 1995; Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem ve Oğuz Sancakdar, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara, Seçkin, 2002.

1. Louis Favoreu, *et al.*, *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1998, s.777-782; Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, *op. cit.*, s.13-14; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, *op. cit.*, s.41-43; Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, *op. cit.*, s.2-6; Mumcu, *op. cit.*, s.12-26; Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, *op. cit.*, s.11-14; Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, *op. cit.*, s.13-24.

2. Çeşitli hürriyet tanımları için bkz. Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, *op. cit.*, s.3; Akın, *Kamu Hukuku*, s.259-264; Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, *op. cit.*, s.11-14; Mumcu, *İnsan Hakları*, *op. cit.*, s.13-17.

3. Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, *op. cit.*, s.14; Uygun, *op. cit.*, s.6.

4. Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.187.

Bölüm 12

KANUNLARIN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ: ANAYASA YARGISI*

PLÂN:

I. Genel Olarak

II. Anayasa Mahkemelerinin Yapıları (Üyelerinin Sayısı, Seçimi, Görev Süresi)

III. Anayasa Yargısı Modelleri (Amerikan ve Avrupa Modelleri)

IV. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Türleri (*A Priori* ve *A Posteriori* Denetim)

V. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Yolları (Soyut ve Somut Norm Denetimi)

VI. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Sonuçları

I. GENEL OLARAK

Yukarıda anayasayı biçimsel anlamda normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde yer alan ve kanunlardan daha zor değiştirilebilen bir metin olarak tanımlamıştık. Anayasanın normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde ve en üst basamakta yer almasına “anayasanın üstünlüğü (*constitutional supremacy*)” ilkesi denir. Bu şu anlama gelir ki, kanunlar anayasaya aykırı olmamalıdır. Keza, katı bir anayasaya sahip bir sistemde, yasama organının anayasaya aykırı bir norm koyabilmesi için, bu normu üye tamsayısının nitelikli çoğunluğuyla kabul etmesi gerekir. Yasama organının bunu anayasa değiştirme usûlüyle değil de, kanunla yapması anayasanın katılığı ilkesine aykırı olur.

KUTU 12.1: Anayasa yargısı (*constitutional review, constitutional justice*), kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine verilen isimdir.

KUTU 12.2: Anayasa mahkemesi (*constitutional court*), kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli, genel mahkemelerin dışında kurulmuş özel bir mahkemedir. Amerikan modeli anayasa yargısında, bu görev ülkenin normal yüksek mahkemesi tarafından yerine getirilir.

İşte gerek anayasanın üstünlüğü, gerekse anayasanın katılığı ilkeleri, normal yasama organının anayasaya aykırı kanun yapmamasını gerektirir.

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.436-492’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

Bibliyografya.- Turhan Feyzioğlu, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazaî Murakabesi*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1951; Metin Kıratlı, *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1966; Servet Armağan, *Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakabe Sistemi*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1967; Ö. İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2000; Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996; Hasan Tunç, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997; Erdal Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi...*, Ankara, 2003; Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul, Beta, 2004; Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Alman Anayasa Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukukî Boyutları*, Ankara, Detay, 2004; Louis Favoreu, *Les Cours constitutionnelles*, Paris, PUF, 1986, s.5-6; Dominique Rousseau, *Droit du contentieux constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 2.B., 1992; Dominique Turpin, *Contentieux constitutionnel*, Paris, PUF, 1986; Mauro Cappelletti ve William Cohen, *Comparative Constitutional Law*, Indianapolis, New York, The Bobbs-Merrills Company, 1989, s.3-113; Vicki C. Jackson ve Mark Tushnet, *Comparative Constitutional Law*, New York, Foundation Press, 1999, s.455-709; Zoller, *op. cit.*, s.99-281.

Peki ama, buna rağmen, bir yasama organı anayasaya aykırı kanun yaparsa, bu kanun ne gibi bir müeyyide ile karşılaşacaktır? İşte bu soruya cevap olarak, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sistemi, yani anayasa yargısı bulunmuştur. Buna göre, anayasa yargısının varlık sebebi kanunların anayasaya uygun olması zorunluluğunda yatmaktadır.

Normlar hiyerarşisinde yer alan bir normun üst norma uygun olup olmadığını, normal olarak o normu uygulayan mahkeme araştırır. Bu şekilde, normlar hiyerarşisinde yer alan kanun dışındaki diğer normların (tüzüklerin, yönetmeliklerin) kanunlara ve anayasaya uygunluğu normal mahkemeler tarafından her zaman araştırılmış ve denetlenmiştir. Ancak, tarihsel olarak Amerika Birleşik Devletleri dışındaki ülkelerde ve özellikle kara Avrupası ülkelerinde normal mahkemeler kendilerini genellikle kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekte yetkisiz görmüşler; neticede İkinci Dünya Savaşına kadar genellikle kanunların anayasaya uygun olması yargısal olarak müeyyidelendirilememiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ise, batı Avrupa ülkelerinde kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli anayasa mahkemeleri kurulmaya başlanmıştır.

KUTU 12.3: Anayasa Yargısının Ön Koşulları.- Bir ülkede anayasa yargısının olabilmesi için öncelikle o ülkede “yazılı” ve “katı” bir anayasanın olması gerekir. Yazısız anayasa sistemine sahip ülkelerde, örneğin İngiltere’de anayasa yargısı olamaz. Zira kanunların kendisine uygunluğunun araştırılacağı bir metin yoktur. Keza, yumuşak anayasa sistemine sahip bir ülkede, yani anayasanın normal kanunlar gibi değiştirilebildiği ülkede de, anayasa yargısı olamaz. Çünkü yasama organı normal kanun yoluyla anayasayı değiştirmiş olur.

KUTU 12.4: Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu.- Anayasa yargısının varlık nedeni, kanunlar ile anayasa arasında hiyerarşi olduğuna göre, Anayasa yargısının amacı bu hiyerarşinin müeyyidelendirilmesinden başka bir şey değildir. Anayasa mahkemeleri, kanunların anayasaya uygunluğunu değil de, bir başka şeylere uygunluğunu denetlerlerse meşruluklarını yitirirler. Kanunların anayasaya uygunluğu denetimine meşruluk kazandıran şey, bu denetimin kistasının anayasa olmasından ibarettir. O hâlde, anayasa mahkemeleri, kanunların anayasaya uygunluğunu denetlerken çok dikkatli olmalı, bu denetimde ölçü olarak münhasıran “anayasa normları”ni kullanmalıdırlar. Anayasa mahkemeleri, ölçü olarak, anayasa normlarını değil de, “adalet”, “sosyal dayanışma” gibi birtakım genel, soyut kavramları veya “anayasaüstü ilkeler”, “hukukun genel ilkeleri” gibi birtakım pozitif temelden yoksun ilkeleri kullanırlarsa meşruluklarını yitirirler. (Bu konuda bkz.: Gözler, “Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu”, AÜSBFD, 61/3, 2006, s.131-166; Cappelletti, “Necessité et légitimité de la justice constitutionnelle”, *op. cit.*, s.461-493; Chagnollaude, *op. cit.*, s.42-45; Zoller, *op. cit.*, s.122-126).

II. ANAYASA MAHKEMELERİNİN YAPILARI (Üyelerin Sayısı, Görev Süresi ve Seçilmeleri)¹

Çeşitli ülkelerde anayasa mahkemesi üyelerinin sayısı, görev süresi ve seçim şekilleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

1. Jackson ve Tushnet, *op. cit.*, s.456-542; Kanadoğlu, *op. cit.*, s.43-73; Kemal Başlar, “Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma”, *Demokrasi Platformu*, Yıl 1, Sayı 2, Bahar 2005, 87-112. s.91 vd. (www.anayasa.gen.tr/baslar-yenidenyapilanma.htm)

İkinci Kısım

TÜRK ANAYASA HUKUKU

Yukarıda birinci kısımda (Bölüm 1-12) *anayasa hukukunun genel esasları* konularını görmüş bulunuyoruz. Şimdi kitabımızın ikinci kısmına geçiyoruz. Bu kısımda *Türk anayasa hukuku* konularını işleyeceğiz. Bu kısımda önce Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türk anayasal gelişmeleri üzerinde duracağız. Sonra 1982 Anayasasına göre Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerini ve bu ilkelerden sonra Anayasanın benimsediği temel hak ve hürriyetler sistemini göreceğiz. Daha sonra, 1982 Anayasasına göre devletin temel organlarını incelemeye başlayacağız. Burada yasama, yürütme ve yargı organlarının kuruluşları ile bu organların görev ve yetkilerini göreceğiz. Buna göre plânımız şu şekilde olacaktır:

- Bölüm 13:** Osmanlı Anayasal Gelişmeleri
- Bölüm 14:** Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeleri
- Bölüm 15:** Temel İlkeler
- Bölüm 16:** Temel Hak ve Hürriyetler
- Bölüm 17:** TBMM Üyelerinin Seçimi
- Bölüm 18:** TBMM Üyelerinin Statüsü
- Bölüm 19:** TBMM'nin İçyapısı ve Çalışma Düzeni
- Bölüm 20:** TBMM'nin Görev ve Yetkileri
- Bölüm 21:** Hükümet Sisteminin Niteliği
- Bölüm 22:** Cumhurbaşkanı
- Bölüm 23:** Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri
- Bölüm 24:** Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlü
- Bölüm 25:** Yargı
- Bölüm 26:** Anayasa Yargısı
- Bölüm 27:** Anayasa Değişikliği

Bu kısım *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2018, 1272 sayfa) isimli kitabımızdan özetlenmiştir.

Bölüm 13

OSMANLI ANAYASAL GELİŞMELERİ*

Osmanlı İmparatorluğunda anayasacılık hareketleri, 1808 tarihli Sened-i İttifakla başlamakta, 1839 Tanzimat ve 1856 İslahat Fermanıyla gelişmektedir. İlk Anayasa da 1876 tarihli Kanun-u Esasîdir. Şimdi, yandaki plana göre, bunları kısaca inceleyelim:

PLÂN:

- I. Sened-i İttifak (1808)
- II. Tanzimat Fermanı (1839)
- III. İslahat Fermanı (1856)
- IV. Kanun-u Esasî: Birinci Meşrutiyet (1876)
- V. 1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleri (İkinci Meşrutiyet)

I. SENED-İ İTTİFAK (1808)¹

Hazırlanışı.- 1807 yılında İstanbul'da Kabakçı Mustafa'nın yönetiminde Üçüncü Selim'e karşı bir ayaklanma oldu. Üçüncü Selim tahttan indirildi ve yerine Dördüncü Mustafa geçirildi. Üçüncü Selim'i tekrar tahta oturtmak için Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a yürüdü. Bunun üzerine Üçüncü Selim öldürüldü. Alemdar Mustafa Paşa tahta İkinci Mahmut'u geçirdi. Kendisi de sadrazam oldu². Alemdar Mustafa Paşa, devletin otoritesini İstanbul'da tekrar kurdu. Ancak bu devirde, merkezî otorite taşrada tamamıyla etkisizdi. Rumeli ve Anadolu'da âyanlar âdeta bağımsız idareler kurmuşlar ve merkezin otoritesini tanımamaya başlamışlardı³. Alemdar Mustafa Paşa, merkezî otoriteyi taşrada hâkim kılmak için Rumeli ve Anadolu âyanlarını İstanbul'a davet etti. Âyanlar İstanbul'a kendi askerleriyle birlikte geldiler ve şehir dışında konakladılar⁴. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa başkanlığında bir tarafta âyanlar, diğer tarafta devletin ileri gelenleri arasında 29 Eylül 1808'de⁵ Kağıthane'de bir toplantı (*meşveret-i amme*) yapıldı⁶. Toplantıda varılan kararlar "Sened-i İttifak" adı verilen bir belgede tespit edildi

* Bu bölüm Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2018, s.19-64'ten özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.3-12; Selçuk Özçelik, "Sened-i İttifak", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt, XXIV, 1958, No 1-4, s.1 vd; Hayati Hazır, "Sened-i İttifakın Kamu Hukuku Bakımından Önemi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1984, Sayı 2, s.24 vd; Aldıkaçtı, *op. cit.*, s.35-39; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, İstanbul, Der Yayınları, İkinci Baskı, 1995, s.33-52; *Sened-i İttifakın metni için bkz.:* Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s.3-7; Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976, s.3-8.
2. Olayların tarihsel gelişimi için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1994, Cilt 4, s.2180-2200; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihî Kronolojisi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972, Cilt IV, 93-97; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, Cilt 5, s.81-95.
3. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2239; Karal, *op. cit.*, c.5, s.90.
4. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2240-2241.
5. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, *op. cit.*, s.35.
6. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2239.

ve bu belge Sadrazam, Şeyhülislâm, vezirler ve âyanlar tarafından imzalanıp mühürlendi (7 Ekim 1808)⁷ ve Padişaha sunuldu. Daha sonra Padişah İkinci Mahmut Sened-i İttifakı onayladı⁸.

Getirdikleri.- Sened-i İttifak, bir “giriş”, yedi “şart” ve bir “zeyl (ek)”den oluşmaktadır. Senedin getirdiği yenilikler üç grupta toplanabilir⁹:

KUTU 13.1: Sened-i İttifak.- Şartı evvel: (...) Gerek vüzerâ ve ulema ve rical ve gerek hanedanân ve gerek bilcümle ocaklar taraflarından kavlen ve fiilen, sırren ve alenen bir gûna ihanet ve hilafı emru rıza tavru hareket zuhur ederse, bâdettahkik cesaret edenin tedip ve ibret kılınmasına dahilen ve haricen cümlemiz bilittifak ikdam ve gayret edüp...

1. *Merkezin Kazanımları.-* Padişahın ve devletin otoritesini herkesin kabul etmesi (şart 1); sadrazama itaat (şart 4); vergi toplanmasına ilişkin emirlere uyma (şart 3); asker ocaklarının Padişaha itaati (şart 1, 2, ve 6); âyanların kendi toprakları dışına müdahale etmemesi (şart 5).

2. *Âyanların Kazanımları.-* Sadrazamın keyfi eylemlerinin önlenmesi (şart 4); suçsuz âyanlara haksızlık edilmemesi; hanedan haklarının babadan oğula geçmesinin kabul edilmesi; büyük âyanların idare alanlarının tanınması, büyük âyanların kendilerine bağlı küçük âyanlar üzerindeki egemenliklerinin tanınması (şart 5).

3. *Genel Kazanımlar.-* Sened-i İttifakta “*fukara ve reaya*” ile ilgili şartlar da vardır. Sened “*fukara ve reyanın himayet ve siyanetinin esas*” aldığını (şart 7) açıkça ilân ediyordu. Sened-i İttifak, “*fukara ve reaya*”nın korunmasını, “*fukara ve reyanın*” vergilendirilmesinde ölçülü (*hadd-i itidale riayet*) davranılmasını (şart 7); ve keza “*fukara ve reaya*”ya zulüm edilmemesini öngörüyordu (şart 5 ve 7). Sened-i İttifakta genel koruyucu şartlar da vardır. Sadrazamın kanuna aykırı işlere girişmemesi (şart 4); suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi (şart 5) gibi. Özetle, kazanımlar sadece merkez ve âyanları değil, geneli ve kamuyu, kısacası halkı da ilgilendirmektedir¹⁰.

Uygulanması.- Sened-i İttifak, 7 Ekim 1808’de imzalanmıştır. Sened-i İttifakın arkasındaki güç olan Alemdar Mustafa Paşa ise, 15 Kasım 1808’de yeniçeriler tarafından çıkarılan olaylar neticesinde ölmüştür¹¹. Böylece Sened-i İttifak etkisini büyük ölçüde yitirmiş, kendisinden bahsedilmez olmuştur. Keza Sened-i İttifakın zeylinde her yeni sadrazam tarafından senedin imzalanması öngörülmüştü. Oysa Sened-i İttifak, Alemdar Mustafa Paşa’nın yerine geçen sadrazamlar tarafından imzalanmamıştır.

Niteliği.- Sened-i İttifak anayasa değil; bir “anayasal belge”dir. İçeriği itibarıyla devlet iktidarının sınırlandırılmasına ilişkindir. Türk tarihinde ilk kez devlet iktidarının sınırlandırılabilceği düşüncesi Sened-i İttifak ile ortaya çıkmıştır.

7. Tarih için bkz. Arsel, *Türk Anayasa Hukuku...*, op. cit., s.16.

8. Cevdet Paşa, op. cit., c.5, s.2243.

9. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.37-38.

11. Danişmend, op. cit., c.IV, s.95-97.

10. *Ibid.*, s.38.

Bölüm 14

CUMHURİYET DÖNEMİ

ANAYASAL GELİŞMELERİ*

Cumhuriyet dönemi anayasal gelişmeleri başlığı altında sırasıyla 1921¹, 1924 ve 1961 Anayasalarını kısaca göreceğiz. Bu bölümün plânı yandaki gibidir.

PLÂN:

I. 1921 Anayasası

II. 1924 Anayasası

III. 1961 Anayasası

IV. 1982 Anayasasının Hazırlanması

I. 1921 ANAYASASI²

İlk önce belirtelim ki, 1921 Anayasasının resmî adı “Anayasa” değil, “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu”dur. Biz burada, eğitsel sebeplerle ve terim birliği sağlamak amacıyla “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu” yerine “Anayasa” kelimesini kullanacağız.

Olaylar.- 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinden sonra Birinci Dünya Savaşının galip devletleri, ülkenin önemli bir kısmını işgal etmeye başladılar. İşgale karşı Anadolu ve Rumeli’de bir direniş başladı. Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktı; 22 Haziran 1919’da *Amasya Tamimini* yayınladı³ ve Erzurum’da bir kongre toplanmasını istedi. *Erzurum Kongresi*, 23 Temmuz 1919’dan 7 Ağustos 1919’a kadar devam etmiştir. Kongre sonunda, 7 Ağustos 1919’da Kongre Heyeti tarafından bir “Beyanname” yayımlandı⁴. *Sivas Kongresi*, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapıldı. 11 Eylül 1919’da “Sivas Umumî Kongre Heyeti” bir “beyanname” yayımlandı⁵. 16 Mart 1920’de İstanbul işgal edildi. Son Osmanlı Meclisi-

* Bu bölüm, Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.65-130’dan özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek için oraya bakınız.

1. Hemen belirtelim ki, 1921 Anayasası Cumhuriyetin ilân edilmesinden önce yapılmıştır. O nedenle bu Anayasayı “Cumhuriyet dönemi anayasal gelişmeleri” başlığı altında incelemek esasen yanlıştır. Daha doğru olarak Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında bir geçiş dönemi olarak “Millî Mücadele Dönemi” bölümü koymak ve 1921 Anayasasını orada incelemek uygun olacaktır. Ancak, bu bölüm dört sayfalık olacak, bölümler arasında denge bozulacaktı. Biz de o nedenle 1921 Anayasasını “Cumhuriyet dönemi anayasal gelişmeleri” bölümünde altında vermeyi uygun bulduk.
2. Bu başlık Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.45-56’ten özetlenmiştir. Ayrıca bkz.: Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, *op. cit.*, s.187-240; Aldıkaçtı, *op. cit.*, s.76-86; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, *op. cit.*, s.41-79; Erdoğan, *Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyasal Hayat*, *op. cit.*, s.44-58; Ömür Sezgin, *Türk Kuruluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci Baskı, 1987.
3. Tamimin metni için bkz.: Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, *op. cit.*, s.94.
4. Beyannamenin metni için bkz. Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, *op. cit.*, s.55-56.
5. Beyannamenin metni için bkz. Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, *op. cit.*, s.56-57.

Mebusanı 18 Mart 1920 günü son toplantısını yaptı ve çalışmalarına ara verme kararı aldı. İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal, 19 Mart 1920 Heyet-i Temsiliye adına yayınladığı bir tamimle "salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis"i Ankara'da toplantıya çağırıştır⁶. "Salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis" deyimiiyle kastedilen şey kurulacak meclisin bir "kurucu meclis" olacağıdır⁷. Bu Meclis, Büyük Millet Meclisi adı altında ilk defa 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplandı. İşte bu Meclis kuruluşundan aşağı yukarı 9 ay sonra, 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilât-ı Esasîye Kanununu kabul etmiştir.

1921 Anayasasının Üstünlüğü ve Katılığı Sorunu.- 1921 Anayasasının kendisinin adı kanunlardan üstün olduğunu ilân eden bir hüküm yoktur. Keza, 1921 Anayasası kendi değiştirilişi için bir hüküm de getirmemektedir. O hâlde üçüncü bölümde anayasa kavramı hakkında gördüğümüz bilgiler ışığında, 1921 Anayasasının bir "yumuşak anayasa" olduğu, kanunlar gibi değiştirilebileceği sonucuna varabiliriz. Zaten 1921 Anayasası da yine kanunlar gibi nitelikli bir çoğunluk aranmadan yapılmıştır.

Kısalığı ve 1876 Kanun-u Esasîsinin Yürürlüğü.- 1921 Anayasası 23 maddelik çok kısa bir Anayasadır. 1921 Anayasası, 1876 Kanun-u Esasîsini yürürlükten kaldırmamıştır. Aynı anda 1876 Kanun-u Esasîsi de yürürlüktedir. Anayasa, kısa olmasına rağmen yerinden yönetim kuruluşlarına birçok madde ayırmıştır. Şimdi bu kısa Anayasasının hükümlerini kısaca görelim:

Millî Egemenlik İlkesi.-

1921 Anayasası çok açık bir şekilde, daha 1'inci maddesinde millî egemenlik ilkesini ilân etmektedir: "Hâkimiyet bilakaydü şart milletindir". Aslında 1876 Kanun-u Esasîsi yürürlükten kaldırılmamış da olsa, 1921 Anayasasının egemenliğin hükümdara ait olduğu bir sistemden çok farklı bir sistemi benimsediği ortadadır⁸.

KUTU 14.1	
[1921] TEŞKİLÂTI ESASİYE KANUNU	
Kanun No: 85	Tarih: 20 Kanunusani 1337 (1921)
<p>MADDE 1.- Hâkimiyet bilâkaydü şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.</p>	
<p>MADDE 2.- İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.</p>	
<p>MADDE 3.- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır. (. . .)</p>	

Hükûmet Sistemi: Meclis Hükûmeti⁹.- Yukarıda hükûmet sistemlerini incelediğimiz dokuzuncu bölümde gördüğümüz gibi (s.78-82), meclis hükûmeti sistemi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin mecliste toplandığı bir kuvvetler birliği hükûmet sistemidir. Şu nedenlerden dolayı 1921 Anayasasının hükûmet sistemi olarak "meclis hükûmeti sistemi"ni benimsediğini söyleyebiliriz:

6. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.191; Aldıkaçtı, op. cit., s.81.

7. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.27.

8. *Ibid.*, s.28.

9. Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.51-57.

yeni Cumhurbaşkanı altı ay süreyle seçememiştir. Bu dönemde hükümetler karar alamaz ve meclisler kanun çıkartamaz hale gelmiştir. Bu krizin sorumlusu olarak yürütmeyi ve devlet otoritesini zayıf bıraktığı düşünülen 1961 Anayasası görülmüştür. Çözüm olarak, 1961 Anayasasında köklü değişikliklerin yapılması fikri ortaya çıkmıştır⁵⁹. Ancak, bu değişiklikler yapılamadığı gibi, ülkenin içine girdiği siyasal ve ekonomik krizden çıkılamamış, terör olaylarının önüne geçilememiştir.

IV. 1982 ANAYASASININ HAZIRLANMASI⁶⁰

Burada 1982 Anayasasının sadece hazırlanmasını göreceğiz. Zira, 1982 Anayasasına ilişkin diğer hususlar, bu kitabın geri kalan kısmında incelenecektir.

12 Eylül Askerî Müdahalesi.- Yukarıda bahsedilen kriz ortamı sürerken, 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. 12 Eylül Askerî Müdahalesi, 27 Mayıs Askerî Müdahalesinden farklı olarak “emir ve komuta zinciri içinde” yapılmıştır. 27 Mayıs 1961’de bir grup küçük ve orta rütbeli subay yönetime el koyarken, 12 Eylül 1980’de, ordu, genelkurmay başkanının ve kuvvet komutanlarının yönetiminde, bir bütün olarak, yani kendi hiyerarşisi içinde yönetime el koymuştur.

KUTU 14.10: 1 Numaralı Bildiri.- 12 Eylül Askerî Müdahalesinin amacı, Millî Güvenlik Konseyinin 1 numaralı Bildirisinde şöyle açıklanmıştır: “Girişilen Harekatın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, millî birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, Devletin otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak...”.

Kurucu Meclis Hakkında Kanun.- 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı “Kurucu Meclis Hakkında Kanun”⁶¹ ile yeni bir anayasa hazırlamakla görevli bir “Kurucu Meclis” kurulmuştur. Kurucu Meclis, “Millî Güvenlik Konseyi” ve “Danışma Meclisi”nden oluşmaktadır (m.1). (a) **Millî Güvenlik Konseyi**, 12 Eylül 1980 müdahalesini yapan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri

59. *Ibid.*

60. Bu Başlık Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.93-103’ten özetlenmiştir. Ayrıca bkz.: Burhan Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990, s.19-42; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.51-57; Tanör, *İki Anayasa: 1961-1982, op. cit.*, s.95-115; Soysal ve Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, *op. cit.*, s.42-44; Parla, *Türkiye’de Anayasalar, op. cit.*, s.23-134; Soysal, *Anayasaların Anlamı, op. cit.*, s.84-110; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.143-146; Dal, *op. cit.*, s.119-115; Rusen Ergec, *Regards sur la Constitution turque de 1982*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1988, s.1-19; Ergun Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s.58-70; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğiyle Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim - 5 Kasım 1982)*, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, 1982; Serap Yazıcı, *Türkiye’de Askerî Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997, s.141-201; Anayasanın hazırlık çalışmaları için bkz.: *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: Komisyon Raporları ve Madde Gerekçeleri*, Ankara, 1983; Osman Selim Kocahanoğlu, *Gerekçeli ve Açıklamalı Anayasa*, İstanbul, Temel Yayınları, 1993.

61. *Resmî Gazete*, 30 Haziran 1981, Sayı 17386 Mükerrer; Kili ve Gözübüyük, *op. cit.*, s.237-245.

Bölüm 15

TEMEL İLKELER*

Anayasamızın 1’inci maddesine göre, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir”. Anayasamızın 2’nci maddesine göre ise “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir”. Anayasamızın 3’üncü maddesine göre, “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”. Anayasamızın 10’uncu maddesinde de eşitlik ilkesi düzenlenmiştir.

Bu dört maddeden yola çıkarak devletin temel nitelikleri konusunda 1982 Anayasası tarafından benimsenmiş ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cumhuriyetçilik ilkesi
2. Üniter devlet ilkesi
3. İnsan haklarına saygılı devlet ilkesi
4. Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet ilkesi
5. Demokratik devlet ilkesi
6. Laik devlet ilkesi
7. Sosyal devlet ilkesi
8. Hukuk devleti ilkesi
9. Eşitlik İlkesi
10. Başlangıçta Belirtilen İlkeler

Şimdi bu ilkeleri sırasıyla görelim:

I. CUMHURİYETÇİLİK İLKESİ¹

Anayasamızın “devletin şekli” başlıklı 1’inci maddesine göre, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir”. Bu hükmün ne anlama geldiğini tespit edebilmek için burada öncelikle “cumhuriyet” devlet şeklinin ne olduğunu bilmek gerekir. Yukarıda yedinci bölümde biz “cumhuriyet” devlet şeklini görmüştük. Bu konuda oraya bakılmalıdır². Hatırlanacağı üzere cumhuriyet, biri *dar*, diğeri *geniş* olmak üzere iki değişik anlamda tanımlanmakta idi. Dar anlamda cumhuriyet, monarşinin tersi olarak, yani devlet başkanlığının babadan oğula veraset yoluyla intikal etmediği devlet şekli olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda cumhuriyet ise, demokrasi eş anlamlısı olarak, yöneticilerin seçimle iş başına geldiği bir devlet şekli olarak tanımlanmaktadır. Yine yukarıda gördüğümüz gibi bu tanımlardan dar anlamda cumhuriyet tanımı doğru, geniş anlamda cumhuriyet tanımı ise yanlıştır. O hâlde dar anlamda cumhuriyet tanımından hareket ederek, cumhuriyetçiliği, devlet başkanlığının irsî olarak (babadan oğla vs.) intikal etmemesini savunan bir akım olarak düşünmek gerekir. O hâlde, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir” diyen Anayasamızın 1’inci maddesi de dar anlamda yorumlanmalıdır.

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.131-271’den özetlenmiştir.

1. Bu ilke hakkında daha geniş bilgi edinmek için bkz. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.105-115; Kemal Gözler, “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, 1999, Sayı 1, s.51-62.

2. Bkz. *supra*, s.60-66.

Buna göre, Anayasamızın 1'inci maddesinin yasakladığı şey, devlet başkanlığının irsî olarak intikal etmesidir. Diğer bir ifadeyle, Anayasamızın birinci maddesi Türkiye'de monarşinin kurulmasını yasaklamaktadır. Başka bir şeyi değil.

II. ÜNİTER DEVLET İLKESİ³

Anayasamızın 3'üncü maddesine göre, “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olması onun “üniter devlet” olması demektir. Anayasamız federalizme kapalıdır. Yukarıda sekizinci bölümde genel olarak üniter devletin ne olduğunu görmüştük. Üniter devlet, devletin ülke, millet ve egemenlik unsurları bakımından teklik özelliğini gösterdiği devlet şeklidir. O hâlde Türkiye Devleti, hem *ülkesi*, hem de *milletiyle* bölünmez bir bütündür.

1. Ülkenin Bölünmez Bütünlüğü.- “Ülke” devletin üç unsurundan biridir. Yukarıda altıncı bölümde gördüğümüz gibi, “ülke, bir insan topluluğunun üzerinde yerleşmiş olduğu üç boyutlu maddî çevre” olarak tanımlanmaktadır⁴. Anayasamızın 3'üncü maddesinde, “Türkiye Devleti, ülkesi... ile bölünmez bir bütündür” denilerek ülkenin bölünmez bütünlüğü ilân edilmektedir. Bu hükümle kanımızca şu dört şey yasaklanmaktadır:

a) Bir kere, ülkenin bir parçası yabancı bir devlete verilemez. Yani devlet, ülkeyi oluşturan toprakları terk etme, devretme yetkisine sahip değildir. Açıkçası Türkiye Devleti, ülkesini oluşturan bir toprak parçasını başka bir devlete bırakamaz.

b) İkinci olarak, devletin ülkesini oluşturan toprakların da devletten ayrılma hakları yoktur.

c) Üçüncü olarak, ülke parçalanıp üzerinde birden fazla devlet kurulamaz. Bu ilke, ülkenin parçalanıp üzerinde hem bağımsız, hem de federe devletler kurulmasını yasaklar. Şüphesiz üniter devlette de ülke birden fazla bölümlere ayrılmıştır. Ancak bunlar basit idarî bölümlerdir. Bunların basit idarî yetkileri vardır. Ayrı bir egemenlikleri yoktur.

d) Dördüncü olarak, bu ilke, ülkenin kendi içinde parçalanmamakla birlikte, bütünüyle bir başka bir devletin ülkesi hâline gelmesini de yasaklamaktadır. Anayasamız işgale de iltihaka da kapalıdır. Türkiye Devleti işgal edilmeyi kabul edemeyeceği gibi, kendisi de bir başka devlete iltihak edemez. Bu yasak mutlaktır. İltihak ettiği devlette Türkiye'nin bir federe devlet olarak tanınması bir şeyi değiştirmez. Türkiye Devleti bir federal devletin federe devleti hâline gelemez. Keza, Türkiye Devleti başka devletlerle birleşip eşit haklarla bir federal devlet de kuramaz. Avrupa Birliğinin gelişim seyri federal devlet olma yolundadır. Kanımızca, Türkiye'nin böyle bir federal devlete katılmasına Anayasamızın değiştirilemeyecek maddeleri arasında yer alan 3'üncü maddesi engel teşkil eder.

2. Milletın Bölünmez Bütünlüğü.- “Millet”, devletin üç unsurundan biridir. Millet kavramını yukarıda altıncı bölümde gördük. Milleti, kısaca devletin ülkesi üzerinde yaşayan ve devletin egemenliğine tâbi olan insan topluluğu şek-

3. Bu başlık Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.115-119'dan özetlenmiştir.

4. Akipek, *Devletler Hukuku (İkinci Kitap: Devlet), op. cit.*, s.31.

VI. LÂİK DEVLET İLKESİ²⁶

1982 Anayasasının 2'nci maddesine göre, “*Türkiye Cumhuriyeti... laik... bir... devlet*”tir. Burada laikliğin gereklerini, yani bir devletin lâik olabilmesi için taşıması gerekli olan şartları göreceğiz. Hemen belirtelim ki, biz burada (içerik bakımından ayrıldığı-mız yönler olmakla birlikte), plân itibarıyla Ergun Özbudun’u izliyoruz. Özbudun’a göre, laikliğin “din hürriyeti” ve “din-devlet işlerinin ayrılığı” olarak iki cephesi vardır²⁷.

KUTU 15.2: Terminoloji: “Lâiklik”, “Laikçilik” ve “Sekülerizm”.- Lâiklik dilimize Fransızca *laïc* sıfatından girmiştir. Bu kelime de Latince *laicus* kelimesinden gelmektedir. Bu kelime din adamları sınıfına (*clergé*) ait olmayan demektir²⁸. Dilimize bu kelime ilk defa meşrutiyet yıllarında girmiş ve “lâdinî” olarak Türkçeye tercüme edilmiştir²⁹. “Lâdinî” Develi-oğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Sözlüğüne göre “din-dışı” demektir. Türkçede kullanılan “lâiklik” terimi Fransızca, *laïcisme*’in değil, *laïcité*’nin karşılığıdır. *Laïcisme*, “lâiklik” değil, “laikçilik” demektir. *Le Petit Robert*’e göre *laïcité*, “sivil toplum ile dinsel toplumun ayrılığı ilkesi” demektir³⁰. *Laïcisme* ise aynı sözlüğe göre, “kurumlara dinsel olmayan bir nitelik vermeyi amaçlayan doktrin” demektir³¹. Anayasamızda “laikçilik (*laïcisme*)” kelimesi kullanılmamaktadır. Anayasamızda “lâiklik” (Başlangıç, paragraf 5, m.136, 174), “lâik... devlet” (m.2), “lâik Cumhuriyet” (m.68, 81, 103) terimleri kullanılmaktadır. Lâiklik yerine bazen “sekülerizm (*secularism*, dünyevileşme)” teriminin kullanıldığı da olur. Sekülerizm, “dinin toplumsal hayattaki öneminin azalması ve dindarlığın zayıflaması demektir”³². Bu kavram hukukî değil, sosyolojik bir kavramdır. Hukuk literatüründe kullanılması uygundur.

Sema 15.1: LAİK DEVLET İLKESİNİN GEREKLERİ

A. DİN HÜRRIYETİ

Laikliğin birinci cephesi din hürriyetidir. Bir devletin laik olabilmesi için, o devlette din hürriyetinin tanınmış ve güvence altına alınmış olması gerekir. Din hürriyeti de kendi içinde “inanç hürriyeti” ve “ibadet hürriyeti” olarak ikiye ayrılır.

1. İnanç Hürriyeti.- İnanç hürriyeti, kişinin istediği bir dini seçebileceği; hatta istiyorsa herhangi bir dini seçmeyebileceği anlamına gelir³³. Bir devletin lâik olabilmesi için, o devlette inanç hürriyeti tanınmış olmalıdır. Anayasamız 24’üncü maddesinin ilk fıkrasında “herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir” diyerek “inanç hürriyeti”ni tanımıştır. “İnanç hürriyeti”ne maddenin kendisinde bir “özel sınır” veya bir “anayasal sınır” da getirilmemiştir. Keza, Anayasa “kimse... dinî inanç ve kanaatleri açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz” (m.24/3) diyerek, inanç hürriyetine bir ek-güvence de getirmektedir. Anayasamız (m.15/2) olağanüstü hâllerde dahi dinî inanç hürriyetine özel olarak korumaktadır.

26. Bu başlık Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.165-190’ dan özetlenmiştir.

27. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.79-84.

28. Paul Robert, *Dictionnaire de la langue française (Le Petit Robert 1)*, Paris, Le Robert, 1991, s.1066.

29. Bihterin (Vural) Dinçkol, *1982 Anayasası... Laiklik*, İstanbul, Kazancı, 1991, s.6.

30. Robert, *op. cit.*, s.1066.

31. *Ibid.*

32. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi, op. cit.*, s.241.

33. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.79.

Bölüm 16

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER*

Yukarıda onbirinci bölümde temel hak ve hürriyetler konusunu genel olarak görmüştük. Şimdi burada 1982 Anayasasına göre temel hak ve hürriyetler rejimini göreceğiz. Plânımız şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Sınıflandırması
- II. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Konusundaki Temel Yaklaşımı
- III. Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi
- IV. Olağanüstü Hâllerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi

I. 1982 ANAYASASININ TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER SINIFLANDIRMASI

1982 Anayasasında temel hak ve hürriyetler Anayasanın ikinci kısmında düzenlenmiştir. Bu kısmın “genel hükümler” başlıklı birinci bölümünde (m.12-16) temel hak ve hürriyetlerin özelliği, sınırlanması, kötüye kullanılmaması, durdurulması ve yabancıların durumu hükme bağlanmıştır. Bu ilk bölümden sonra Anayasa, temel hak ve hürriyetleri üçe ayırarak düzenlemektedir: Kişinin hakları ve ödevleri, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler, siyasî haklar ve ödevler. Anayasanın bu ayrımı yukarıda onikinci bölümde gördüğümüz Jellinek’in kamu hakları tasnifine uygundur.

1. Kişinin Hakları ve Ödevleri

“Kişinin hakları ve ödevleri” başlıklı *ikinci bölümde* şu temel hak ve hürriyetler düzenlenmiştir:

Madde 17: Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı
Madde 18: Zorla Çalıştırma Yasağı
Madde 19: Kişi Hürriyeti ve Güvenliği
Madde 20: Özel Hayatın Gizliliği
Madde 21: Konut Dokunulmazlığı
Madde 22: Haberleşme Hürriyeti
Madde 23: Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti
Madde 24: Din ve Vicdan Hürriyeti
Madde 25: Düşünce ve Kanaat Hürriyeti
Madde 26: Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti
Madde 27: Bilim ve Sanat Hürriyeti
Madde 28: Basın Hürriyeti
Madde 29: Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı
Madde 30: Basın Araçlarının Korunması

Madde 31: Kamu Tüzel Kişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı
Madde 32: Düzeltme ve Cevap Hakkı
Madde 33: Dernek Kurma Hürriyeti
Madde 34: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı
Madde 35: Mülkiyet Hakkı
Madde 36: Hak Arama Hürriyeti
Madde 37: Kanunî Hâkim Güvencesi
Madde 38: Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar
Madde 39: İspat Hakkı
Madde 40: Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.271-412’den özetlenmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi almak için oraya bakılmalıdır. Keza daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, Bursa, Ekin, 2017, 269-472.

Böylece olağanüstü hâllerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla ve ölçülülük ilkesine uyulmak şartıyla, yukarıda sayılan hak ve özgürlüklerin dışında kalan hak ve özgürlükler, örneğin basın, seyahat, haberleşme toplantı ve gösteri, grev ve lokavt hak ve özgürlükleri sınırlandırılabilir, hatta bu hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilecektir. Ancak, olağanüstü hâllerde dahi, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, hiçbir şekilde kişinin *yaşama hakkına* dokunulamayacak, kişiye *işkence* edilemeyecek, kimse *din, düşünce* ve *kanaatlerini* açıklamaya zorlanamayacak ve bunlardan dolayı kınanamayacak, suç ve cezalar geçmişe yürütülemeyecek, suçluluğu mahkeme kararıyla saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmayacaktır.

ŞEMA 16.1: TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANDIRMASI ŞARTLARI

OLAĞAN DÖNEMLERDE

1. Sınırlama kanunla olmalıdır.
2. Sınırlama Anayasanın ilgili maddesinde belirtilen sebeplere bağlı olmalıdır.
3. Sınırlama Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olmalıdır.
4. Sınırlama demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmamalıdır.
5. Sınırlama temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunmamalıdır.
6. Sınırlama lâik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olmamalıdır.
7. Sınırlama ölçülülük ilkesine aykırı olmamalıdır.

OLAĞANÜSTÜ HÂL REJİMLERİNDE

1. Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâl mevcut olmalıdır.
2. Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemelidir
3. Ölçülülük ilkesine uyulmalıdır.
4. 15'inci maddenin ikinci fıkrasında sayılan hak ve ilkelere ilişkin çekirdek alan dokunulmamalıdır. (Bu çekirdek alan şunlardan oluşur:
 - a) *Yaşama hakkı, maddî ve manevî varlığın bütünlüğü*
 - b) *Din, vicdan, düşünce ve kanaatlerin açıklanmaya zorlanamaması*
 - c) *Suç ve cezaların geçmişe yürümezliği*
 - d) *Masumluk karinesi*).

Yukarıdaki şemadan da görüleceği gibi, temel hak ve hürriyetlerin olağan ve olağanüstü hâl dönemlerinde sınırlandırılması konusunda tek bir ortak şart vardır; o da “ölçülülük ilkesi”ne uyulmasıdır. Diğer şartlar arasında bir ortaklık yoktur. Şöyle ki: Bir kere, olağanüstü hal dönemlerinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması için kanun şart değildir. Bu dönemlerde temel hak ve hürriyetler olağanüstü hal Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle sınırlanır. İkinci olarak, sınırlamanın Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması da şart değildir. Olağanüstü hâllerde Anayasanın öngördüğü güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Üçüncü olarak olağanüstü hâllerde Anayasada belirtilen sebeplere de dayanmaya gerek yoktur. Olağanüstü hâllerde temel hak ve hürriyetler, gerekli olan herhangi bir sebeple sınırlandırılabilir. Dördüncü olarak, olağanüstü hâllerde sınırlamaların demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olması da şart değildir. Beşinci olarak, olağanüstü hâllerde temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunma yasağı geçerli değildir. Nihayet olağanüstü hâllerde sınırlamanın lâik Cumhuriyetin gereklerine uygun olması şartı da yoktur.

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

Plan.- Şimdiye kadar 1982 Anayasasına ilişkin olarak, Anayasanın *temel ilkelerini* ve bu Anayasaya göre *temel hak ve hürriyetler sistemini* gördük. Bundan sonra ise 1982 Anayasasına göre, *Cumhuriyetin temel organlarını* göreceğiz. 1982 Anayasası, Cumhuriyetin temel organlarını, *yasama* (m.75-100), *yürütme* (m.101-137) ve *yargı* (m.138-160) olmak üzere üçe ayırarak düzenlemiştir. Biz de kitabımızın bundan sonraki bölümlerinde sırasıyla *yasama*, *yürütme* ve *yargı* organlarını inceleyeceğiz.

1. Yasama Organı.- Anayasanın üçüncü kısmının birinci bölümünde “yasama organı” düzenlenmiştir. Bu bölüm Anayasanın 75 ilâ 100’üncü maddelerini kapsamaktadır. Bu maddelere bakıldığında, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu, milletvekili seçimleri, üyelik, Meclisin görev ve yetkileri, Meclisin faaliyetleri, Meclisin bilgi edinme ve denetim yolları gibi yasama ile ilgili çok değişik konuların bir arada düzenlendiği görülmektedir. Yasama organına ilişkin planımız şu şekilde olacaktır:

Bölüm 17: TBMM Üyelerinin Seçimi

Bölüm 18: TBMM Üyelerinin Hukukî Statüsü

Bölüm 19: TBMM'nin İç Yapısı ve Çalışma Düzeni

Bölüm 20: TBMM Görev ve Yetkileri

2. Yürütme Organı.- Anayasanın üçüncü kısmının ikinci bölümünde “yürütme organı” düzenlenmiştir. Bu bölüm Anayasamızın 101 ile 137’nci maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu maddelere bakıldığında, “Cumhurbaşkanı”, “olağanüstü yönetim usûlleri”, “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi”, “yönetmelik” ve “idare”nin düzenlendiği görülmektedir. Yürütme organına ilişkin planımız şu şekilde olacaktır:

Bölüm 21: Hükûmet Sisteminin Niteliği

Bölüm 22: Cumhurbaşkanı

Bölüm 23: Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri

Bölüm 24: Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlü

3. Yargı Organı.- Anayasanın üçüncü kısmının üçüncü bölümünde “yargı organı” düzenlenmiştir. Bu bölüm Anayasamızın 138 ilâ 160’ıncı maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu maddelere bakıldığında, “mahkemelerin bağımsızlığı”, “hakimlik ve savcılık teminatı”, “mahkemelerin kuruluşu” gibi yargıya ilişkin “genel hükümler”in ve Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay gibi yüksek mahkemelerin düzenlendiği görülmektedir. Biz, Türkiye’deki yargı kollarını ve yargıya hâkim olan temel ilkeleri “yargı organı” başlıklı bir bölümde, konunun önemi dolayısıyla da “anayasa yargısı”nı ayrı bir bölümde inceleyeceğiz. Yargı organına ilişkin planımız şu şekilde olacaktır:

Bölüm 26: Yargı Organı (Yargı Kolları ve Yargıya Hâkim Olan Temel İlkeler)

Bölüm 27: Anayasa Yargısı

Bölüm 17

TBMM ÜYELERİNİN SEÇİMİ*

Yasama Organının Kuruluşu.- 1961 Anayasası Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki-meclisli bir TBMM kurmuştu. 1982 Anayasası iki-meclisli sistemden vazgeçerek tek-meclisli sisteme geri dönmüştür. Bunun nedeni, 1961 Anayasası döneminde Cumhuriyet Senatosundan beklenen yararların gerçekleşmemiş olmasıdır.

1982 Anayasasının 75'inci maddesine göre, "TBMM, genel oyla seçilen 600* milletvekilinden oluşur".

*Not: TBMM üye sayısı 1982-1987 arasında 400, 1987-1995 arasında 450, 1995-2018 arasında 550 idi.

Bu bölümün plânı yandaki şekilde olacaktır.

PLÂN:
I. Milletvekili Seçilme Yeterliliği
II. Seçimlerin Başlangıcı
III. Seçimlerin Geriye Bırakılması
IV. Ara Seçimler
V. Seçimlerin Yönetim ve Denetimi
VI. Seçmen Olabilmenin Şartları
VII. Seçim İlkeleri
VIII. Seçim Çevreleri
IX. Adaylık
X. Seçim Sistemi

I. MİLLETVEKİLİ SEÇİLME YETERLİLİĞİ

Milletvekili seçilme yeterliliği Anayasanın 76'ncı maddesinde düzenlenmiştir. Milletvekili seçilebilme bazı şartlara bağlanmıştır:

1. Türk Vatandaşı Olmak.

2. 18 Yaşını Doldurmuş Olmak (Yaş sınırı, 2006'da 30'dan 25'e, 2017'de de 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla 18'e indirilmiştir).

3. En Az İlkokul Mezunu Olmak.

4. Askerlikle İlişği Olmamak (6771 sayılı Kanundan önce "askerlik hizmetini yapmış olmak" şartı vardı).

5. Kısıtlı Olmamak.- Kısıtlılıktan kastedilen şey, Türk Medenî Kanununa (m.405-408) göre "kısıtlama (*hacir*)" altında olmaktır. Kısıtlama, akıl hastalığı, savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı durumlarında, ergin (reşit) kişilerin fiil ehliyetlerinin mahkeme tarafından tamamen kaldırılması veya sınırlandırılmasıdır.

6. Kamu Hizmetlerinden Yasaklı Olmamak.- Anayasamızın 76'ncı maddesine göre "... kamu hizmetlerinden yasaklılar... milletvekili seçilemezler". Ancak hukukumuzda "kamu hizmetlerinden yasaklılık"ın ne olduğunu tanımlayan bir kanun yoktur. 298 sayılı Kanunda bu kavram geçmektedir; ama bu Kanunda da bir tanım yoktur. 298 sayılı Kanunun 33'üncü maddesinden "kamu hizmetinden yasaklanma"nın ancak "yargı kararı" ile olacağı sonucu çıkmaktadır. 765 sayılı Eski Türk Ceza Kanununun 31'inci maddesine göre, "beş seneden fazla ağır hapse mahkumiyet müebbeden ve üç seneden beş seneye kadar; ağır hapse mahkumiyet, hükmolunan cezaya müsavi bir müddetle, hidematı ammeden memnuiyeti müstelzim" idi. 26

* Bu bölüm, Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.452-510'dan özetlenmiştir. Daha geniş bilgi edinmek için oraya bakınız.

Bölüm 18

TBMM ÜYELERİNİN HUKUKÎ STATÜSÜ*

Anayasanın yasama organının düzenlendiği üçüncü kısmının birinci bölümünde Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu ve seçimlere ilişkin olan maddelerden sonra, 80-86'ncı maddeler arasında TBMM üyelerinin statüsüyle ilgili maddeler gelmektedir. Bu maddelerde sırasıyla milletin temsili ilkesi (m.80), andiçme (m.81), üyelikle bağdaşmayan işler (m.82), yasama dokunulmazlığı (m.83), milletvekilliğinin düşmesi (m.84), düşme kararı hakkında iptal istemi (m.85), ödenek ve yolluklar (m.86) düzenlenmiştir. Biz de bunları Anayasadaki sırasına uygun olarak aşağıda göreceğiz. Ancak, bunları görmeden önce, milletvekilliği sıfatının kazanılması ve sona ermesi hâllerini göreceğiz. Bu bölümün plânı yandaki gibi olacaktır.

PLÂN:

- I. Milletvekilliği Sıfatının Kazanılması
- II. Milletvekilliğinin Sona Ermesi
- III. Milletvekilliğinin Düşmesi
- IV. Milletin Temsili İlkesi
- V. Andiçme
- VI. Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler
- VII. Yasama Bağışlıkları
 - A. Yasama Sorumsuzluğu
 - B. Yasama Dokunulmazlığı
- VIII. Milletvekillerinin Malî Statüsü

I. MİLLETVEKİLLİĞİ SIFATININ KAZANILMASI

Anayasamız, milletvekilliliği sıfatının *seçimle* kazanılacağını öngörmektedir (m.75). O hâlde “andiçmenin” veya “andiçmemenin” milletvekili sıfatının kazanılması üzerinde hiçbir etkisi yoktur. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 35'inci maddesine göre, “il seçim kurulu başkanı alınan sonuçlara göre, o seçim çevresinde, siyasî parti aday listelerinden ve varsa bağımsız adaylardan seçilenleri tespit eder ve *tutanağın* bir suretini o seçim çevresinde ilân ettirir. Diğer suretini ise bir hafta süreyle il seçim kurulu kapısına astırır”. Yine aynı Kanunun 35'inci maddesine göre, “milletvekili seçilenlere, il seçim kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair derhal bir *tutanak* verilir”. İşte milletvekilliği sıfatı, bu *tutanağın düzenlenmesi anında* kazanılmış olur. (Tutanağın [mazbatanın] milletvekiline verilmesi değil, düzenlenmesi yeterlidir).

II. MİLLETVEKİLLİĞİNİN SONA ERMESİ

Milletvekilliğini sona erdiren normal neden seçimlerdir. Bir önceki bölümde hangi hâllerde yeni seçimlere gidildiğini gördük. Yeni seçimlere ister normal seçim döneminin (4 yıl) bitmesiyle veya Meclisin kendi alacağı erken seçim kararıyla veya Cumhurbaşkanının Meclisi feshetmesiyle gidilsin,

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.512-562'den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek ve bölümün tam dipnotları için oraya bakılabilir.

B. YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Tanım.- “Yasama dokunulmazlığı”²⁰, milletvekilleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, Meclisin kararı olmadan cezaî takibata maruz kalmamaları anlamına gelir.

Amacı.- Yasama sorumsuzluğunun amacı, milletvekillerinin söz ve düşünce hürriyetlerini korumak olduğu hâlde, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarından ve tutuklamalardan korumaktır. Diğer bir ifadeyle, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerinin iktidar tarafından tahrik edilebilecek keyfi, zamansız ve esassız ceza kovuşturmalarıyla, geçici bir süre için de olsa, yasama çalışmalarından alıkonulmasını önlemektir²¹.

KUTU 18.3: AY, m.83/2-3.- Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu hâlde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Kapsamı.- a) Bir kere, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça;

- (1) tutulamaz,
- (2) sorguya çekilemez,
- (3) tutuklanamaz,
- (4) yargılanamaz.

b) İkinci olarak, eğer milletvekili hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmü varsa, bu hükmün infazı, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımını işlemez. (m.83/3)

İstisnaları.- Yasama dokunulmazlığı mutlak değildir. Yasama dokunulmazlığının bizzat Anayasa tarafından öngörülmüş iki adet istisnası vardır:

a) Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hali.- Anayasanın 83’üncü maddesinin 2’nci fıkrasında, açıkça “ağır cezalı suçüstü hâli”nin yasama dokunulmazlığının dışında kaldığı belirtilmiştir. Bunun nedeni, isnadın ciddiyeti hakkında kuvvetli bir karinenin varlığıdır²². Ancak böyle bir durumda da “yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır”.

b) Anayasanın 14’üncü Maddesindeki Durumlar.- Anayasanın 83’üncü maddesine göre, “seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14’üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu hâlde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır”.

20. Buna “teşriî masûniyet.” “nispi dokunulmazlık”, “geçici (muvakkat) dokunulmazlık” da denir.

21. Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun...*, op. cit., s.258; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.279.

22. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.279.

Bölüm 19

TBMM'NİN İÇ YAPISI VE ÇALIŞMA DÜZENİ*

TBMM'nin kendine özgü bir iç yapısı ve çalışma düzeni vardır. TBMM'nin iç yapısı ve çalışma düzeni kısmen Anayasada ve büyük ölçüde İçtüzükte düzenlenmiştir.

PLÂN:

I. İçtüzük

II. TBMM'nin İç Yapısı

III. TBMM'nin Çalışma Düzeni

I. İÇTÜZÜK

İçtüzük.- Yasama meclislerinin kendi iç çalışmalarını düzenlemek amacıyla koydukları kurallara içtüzük denir¹. İçtüzük, her meclisin bir nevi “iç kanunu” olarak kabul edilebilir². Anayasamızın 95’inci maddesinin 1’inci fıkrası “Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür” demektedir.

Yöntemsel Bağımsızlık.- Yasama meclislerinin kendi içtüzüklerini bizzat yapmalarını, onların diğer devlet organları özellikle yürütme organı karşısındaki bağımsızlıklarının bir göstergesidir³. Buna yasama meclislerinin “yöntemsel bağımsızlığı” denir⁴.

İçtüzüğün Düzenleme Konusu.- Anayasamızın 95’inci maddesine göre, İçtüzüğün düzenleme konusu TBMM’nin “çalışmaları”dır. O hâlde, Meclis çalışmalarıyla ilgili her konu içtüzükle düzenlenebilir. Ama Meclis çalışmalarıyla ilgili olmayan bir konu İçtüzüğe konulamaz. Özellikle İçtüzükle vatandaşlar için bağlayıcı hukuk kuralları getirilemez.

İçtüzüğün Hukukî Niteliği: Parlâmento Kararı.- İçtüzük, biçimsel bakımdan, bir “kanun” değil, bir “parlâmento kararı” biçimindedir. TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilirler. Bunlar Cumhurbaşkanı tarafından “yayımlanmaya” tâbi olmadan TBMM tarafından “karar” başlığı altında Resmî Gazetede yayımlanır.

İçtüzüğün Denetimi.- İçtüzük, hukukî niteliği itibarıyla bir parlâmento kararı olmakla birlikte, diğer parlâmento kararlarından farklı olarak, Anaya-

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.564-598’den özetlenmiştir. Daha geniş bilgi ve bölümün tam dipnotları için oraya bakabilirsiniz.

1. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.220; Ergun Özbudun, “Parlâmento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1979, Cilt 36, Sayı 1-4, s.16.

2. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.220; Özbudun, “Parlâmento Kararları...”, *op. cit.* s.16.

3. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.220; Özbudun, “Parlâmento Kararları...”, *op. cit.* s.16.

4. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.220; Özbudun, “Parlâmento Kararları...”, *op. cit.* s.16.

Bölüm 20

TBMM'NİN GÖREV VE YETKİLERİ*

Bu bölümde TBMM'nin görev ve yetkilerini göreceğiz. Ama ondan önce yasama yetkisinin özelliklerini kısaca görmekte yarar vardır.

YASAMA YETKİSİNİN ÖZELLİKLERİ¹

Yasama yetkisinin “genellik”, “aslılık” ve “devredilmezlik” olmak üzere başlıca üç temel özelliği vardır. Bu özellikler, Ergun Özbudun tarafından mükemmel bir şekilde açıklanmıştır². Biz aşağıdaki açıklamalarımızda esas itibarıyla Ergun Özbudun' u izliyoruz.

1. Yasama Yetkisinin Genelliği

Yasama yetkisi genelliğinin üç anlamı vardır: **(a)** Bir kere, yasama yetkisinin genelliği, kanunla düzenleme alanının *konu itibarıyla sınırlandırılmamış olduğu* anlamına gelir. Yasama organı, anayasaya aykırı olmamak şartıyla, istediği her konuyu düzenleyebilir³. **(b)** İkinci olarak, yasama yetkisinin genelliği, yürütme organına bırakılmış bir “*mahfuz alan*”ın *olmadığı* anlamına gelir⁴. **(c)** Üçüncü olarak yasama yetkisinin genelliği, yasama organının bir konuyu dilediği ölçüde *ayrıntılı olarak düzenleyebileceği* anlamına gelir⁵.

2. Yasama Yetkisinin Aslılığı

Yasama yetkisinin aslılığı (ilk-elliği, ilkselliği), yasama organının bir konuyu doğrudan doğruya, yani araya başka bir işlem girmeksizin düzenleyebilmesi anlamına gelir⁶. Aşağıda yürütme organının düzenleyici işlem

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri, op. cit.*, s.233-286'dan özetlenmiştir. Daha geniş bilgi ve bölümün tam dipnotları için oraya bakınız.

1. Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.364-370'ten özetlenmiştir.

2. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.164-172.

3. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.164-165; Turan Güneş, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1965, s.41; Teziç, *Anayasa Hukuku, op.cit.*, s.11.

4. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.165; Güneş, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, op. cit.*, s.41; Burhan Kuzu, *Anayasa Hukukumuzda Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s.35.

5. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op.cit.*, 2017, s.211.

6. *Ibid.*

Bölüm 21

HÜKÛMET SİSTEMİNİN NİTELİĞİ

PLÂN: YÜRÜTME ORGANI.- “Yürütme organı” Anayasamızın üçüncü kısmının ikinci bölümünde düzenlenmiştir. Bu bölüm Anayasamızın 101 ilâ 137’nci maddelerini kapsamaktadır. Bu maddelere bakıldığında “Cumhurbaşkanı” (m.101-105), “Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar” (m.106), “Devlet Denetleme Kurulu” (m.108), “olağanüstü hâl yönetimi” (m.119) “yönetmelik” (m.124) ve “idare” (m.123-137) gibi konuların düzenlendiği görülmektedir. “İdare”yi biz burada incelemeyeceğiz. Zira “idare”nin incelenmesi, esas itibarıyla, anayasa hukukunun değil, idare hukukunun alanına girer. Bu konulardan önce, Türkiye’de hükümet sisteminin niteliğini de kısaca görmek uygun olacaktır. Zira Türkiye’de hükümet sistemine ilişkin 2007 ve 2017 yıllarında önemli Anayasa değişiklikleri olmuştur. Buna göre yürütme organına ilişkin plânımız şu şekilde olacaktır:

Bölüm 21: Hükümet Sisteminin Niteliği

Bölüm 22: Cumhurbaşkanı

Bölüm 23: Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri

Bölüm 25: Olağanüstü Yönetim Usulleri

1982 Anayasasının kurduğu hükümet sisteminin niteliğini belirleyebilmek için öncelikle hükümet sistemleri konusunda genel bir bilgiye sahip olmak ve özellikle başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerinin tanımlarını ve birbirinden nasıl ayrıldığını bilmek gerekir. Bu nedenle, bu konuya geçmeden önce, bu kitabın “Hükümet Sistemleri” başlıklı Sekizinci Bölümüne tekrar bakmak (*supra*, s.73-102) uygun olabilir.

Sekizinci bölümden (*supra*, s.83-86) hatırlayacağımız üzere, başkanlık sistemi, yürütme organının halk tarafından seçilen ve yasama organı tarafından görevinden alınmayan tek bir kişiden oluştuğu bir hükümet sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere başkanlık sisteminin **üç tane asli ayırıcı özelliği** vardır: **(1)** Yürütme organı tek kişiden oluşmaktadır ki, bu kişiye “başkan” denir. **(2)** Başkan, halk tarafından seçilir. **(3)** Başkan yasama organına karşı sorumlu değildir; yasama organı tarafından görevinden alınmaz. Bu asli ayırıcı özelliklere ilaveten başkanlık sisteminin **üç tane de tali ayırıcı özelliği** vardır: **(1)** Başkan yasama organı feshedemez. **(2)** Aynı kişi hem yasama, hem de yürütme organında görev alamaz. **(3)** Yürütme organı yasamanın çalışmalarına katılamaz. Örneğin Başkan kanun teklifi veremez. Başkanlık sisteminin başlıca örneği, ABD’dir.

Yukarıda sekizinci bölümde görüldüğü gibi (*supra*, s.91-96), parlamenter sistem, devlet başkanı ve bakanlar kurulu olmak üzere ikili yapıda bir yürütme organına sahip olan ve bakanlar kurulunun yasama organının içinden çıktığı ve yasama organına karşı sorumlu olduğu bir hükümet sistemidir. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere parlamenter sisteminin **üç tane asli ayırıcı özelliği** vardır: **(1)** Yürütme organı, ikili yapıdadır. Bir tarafta devlet başkanı (kral veya cumhurbaşkanı), diğer tarafta ise Başbakan ve diğer bakanlardan

başkanının görev süresini sona erdirebilmektedir. Yasamanın yürütmenin görevine son verebildiği, yürütmenin de yasamanın görevine son verebildiği bir sisteme hâliyle başkanlık sistemi ismi verilemez.

6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun öngördüğü hükümet sistemi türü kendine özgü, 2017 yılında Türkiye’de keşfedilmiş, dünyada eşi benzeri görülmemiş bir hükümet sistemidir. Yeni sistem adeta bir “neverland hükümet sistemi”, bir “hiçistan hükümet sistemi”dir.

Bu nedenle, bu sisteme, “başkanlık sistemi” değil, “Türk tipi başkanlık sistemi” veya “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” ismini verenler de vardır. Ancak anayasa hukukunda hükümet sistemlerini belirleyen şey, sisteme verilen isim değil, yasama organı ile yürütme organı arasındaki ilişkililerdir. Bu ilişkiler aynı kaldıkça, hükümet sistemine şu ismin veya bu ismin ve hatta X veya Y gibi bir simgeyle isim verilmesinin anayasa hukuku bakımından doğuracağı bir fark yoktur.

Daha Fazlası İçin.- Bu konuda bir inceleme ve eleştiri için bkz.: Kemal Gözler, *Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017’de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler*, Bursa, Ekin, 3. Baskı, 2017, s.44-80; Kemal Gözler, “Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız?”, www.anayasa. gen.tr/ neverland.htm.

ÖZET: Türkiye’de hükümet sistemi konusunda yukarıda verdiğimiz bilgiler, 28 Ağustos 2014 tarihinden önceki dönem, 28 Ağustos 2014 ile 24 Haziran 2018 arasındaki dönem ve 24 Haziran 2019’dan sonraki dönem olmak üç ayrı döneme ayrılarak aşağıdaki gibi bir tablo yardımıyla özetlenebilir:

TABLO 21.1: Türkiye’de Dönemlere Göre Hükümet Sisteminin Özellikleri

		FARKLILIKLAR	28 Ağustos 2014’ten ÖNCE	28 Ağustos 2014-9 Temmuz 2018 ARASINDA	9 Temmuz 2018’den SONRA
ÖZELLİKLER	ASLI	1. Yürütme Organının Yapısı	Düalist (İki-Başlı)	Düalist (İki-Başlı)	Monist (Tek-Başlı)
		2. Yürütme Organının Kaynağı			
		a) Cumhurbaşkanının	Parlamento	Halk	Halk
	b) Bakanlar Kurulunun	Parlamento	Parlamento	(Bakanlar Kurulu yok)	
	3. Yasama Yürütmenin Görevine Son Verebiliyor mu?	Evet (TBMM, Bakanlar Kurulu ve Bakanları güvensizlik oyuyla görevden alabilir)	Evet (TBMM, Bakanlar Kurulu ve Bakanları güvensizlik oyuyla görevden alabilir)	Evet (TBMM, kendi seçimlerini de yenilemek kaydıyla CB seçimlerini yenileyebilir)	
	TALI	1. Yürütmenin Yasamayı Fesih Hakkı	Var	Var	Var (CB kendi seçimlerini de yenilemek kaydıyla TBMM seçimlerini yenileyebilir).
		2. Aynı Kişinin Yasama+ Yürütmede Görev Alması	Mümkün	Mümkün	Mümkün Değil
3. Yürütmenin Yasama Çalışmalarına Katılması		Mümkün	Mümkün	Mümkün Değil	

DAHA FAZLASI İÇİN: Burada 7 sayfa boyunca işlenen “Hükümet Sisteminin Niteliği” konusu, *Türk Anayasa Hukuku* isimli kitabımızda 13 sayfa (op. cit., s.734-747) boyunca işlenmektedir. Bu konuda daha fazla bilgi için adı geçen yere bakılabilir. ■

Bölüm 22

CUMHURBAŞKANI*

KUTU 22.1: Yürütme Organının Yapısı.- Asıl konumuza geçmeden önce, yürütme organının yapısı hakkında genel bir bilgi vermek uygun olur. Yürütme organı, yapısı bakımından, “monist (tekçi) yürütme” ve “düalist (ikici)” olarak üzere ikiye ayrılmaktadır (Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2017, s.305).

Monist yürütme organında yürütme yetkisinin tümü tek bir organa aittir. Monist yürütme başkanlık sistemlerinde görülür. Örneğin ABD’de yürütme yetkisi, bütünüyle halk tarafından seçilmiş olan başkana aittir. Yürütme yetkisinin tek bir kişiye verilmiş olması, o kişinin tek başına yürütme yetkisini bütünüyle kullandığı anlamına gelmez. Bir kişi, çok geniş bir faaliyet alanı olan yürütme yetkisi tek başına zaten kullanamaz. Böyle bir durumda da başkanın, kendisine “sekreter” denilen yardımcıları vardır. Ancak, bu sekreterler, kullandıkları yetkileri başkandan alırlar ve sadece başkana karşı sorumludurlar. Her halükârda yürütme yetkisinin kaynağında başkan bulunmuş olur (*Ibid.*).

Düalist yürütmede, yürütme organı ikili yapıdadır (*Ibid.*, s.306). Düalist yürütme parlamenter hükümet sistemlerinde görülür. Yürütmenin birinci kanadında bir kişi bulunur. Bu devlet başkanıdır. Devlet başkanı monarşik parlamenter hükümet sistemlerinde kraldır. Cumhuriyet tipi parlamenter hükümet sistemlerindeyse, devlet başkanı cumhurbaşkanıdır. Parlamenter hükümet sistemlerinde, devlet başkanı (kral veya cumhurbaşkanı) sorumsuzdur. Düalist yürütme organının ikinci kanadında bir kurul bulunur. Bu kurula bakanlar kurulu denir. Bakanlar kurulu, başbakan ve diğer bakanlardan oluşur. Parlamenter hükümet sistemlerinde, bakanlar kurulunun siyasal sorumluluğu vardır. Yani bakanlar kurulu yasama organı karşısında sorumludur.

1982 Anayasasının ilk şeklinin kurduğu yürütme organı “düalist” yapıdaydı. Anayasanın 8’inci maddesinin eski şekline göre, “yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanını ve Bakanlar Kurulu tarafından Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” idi. O hâlde yürütme organının bir tarafında “Cumhurbaşkanı”, diğer tarafında ise “Bakanlar Kurulu” bulunurdu. 9 Temmuz 2018 tarihinde bütün hükümleriyle yürürlüğe giren 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla değiştirilen şekline göre ise Türkiye’de yürütme organı artık monist niteliktedir. Yeni sistemde yürütme organı Cumhurbaşkanından oluşmaktadır. Nitekim Anayasamızın 8’inci maddesinin yeni şeklinde “yürütme yetkisi ve görevi, *Cumhurbaşkanı tarafından* Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” denmektedir.

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.751-852’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek ve bölümün tam dipnotları için oraya bakınız.

Bir Ön Sorun: Uyum Sorunu.- Pek çok kanunumuzda “Başbakan” ve “Bakanlar Kurulu” terimleri geçmektedir. Keza “Bakanlar Kurulu” yerine “Hükümet” dendiği de olur. 9 Temmuz 2018 tarihinde bütünüyle yürürlüğe giren 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunıyla kurulan yeni sistemde “Başbakan” ve “Bakanlar Kurulu” yoktur. Yeni sistemde bunların yerine “Cumhurbaşkanı” vardır. Dolayısıyla yürürlükteki kanunlarımızda geçen “Başbakan” ve “Bakanlar Kurulu” terimlerinin “Cumhurbaşkanı” terimiyle değiştirilmesi gerekmektedir.

İşte bu değişiklikler 2 Temmuz 2018 tarih ve 698 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 2 Temmuz 2018 tarih ve 700 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yapılmıştır. Bu KHK’lerde unutulmuş kanun ve KHK hükümleri ortaya çıkarsa, uyum sorunu, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunun 17’nci maddesiyle Anayasamızın eklenen geçici 21’inci maddesinin G bendi hükmü uyarınca çözümlenir. Bu bende göre, “kanunlar ve diğer mevzuat ile Başbakanlık ve Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler, ilgili mevzuatta değişiklik yapılmaya kadar Cumhurbaşkanı tarafından kullanılır”. 9 Temmuz 2018 öncesi sistemden yeni sisteme geçişte mevzuatta ortaya çıkabilecek uyum sorunları yukarıda açıklanan şekilde çözümlenecektir. Bu ön sorunu bu şekilde gördükten sonra şimdi asıl konumuza geçebiliriz.

Cumhurbaşkanı, Anayasanın üçüncü kısmının ikinci bölümü altında 101 ilâ 108’inci maddelerinde düzenlenmiştir. Burada sırasıyla aşağıdaki konuları göreceğiz.

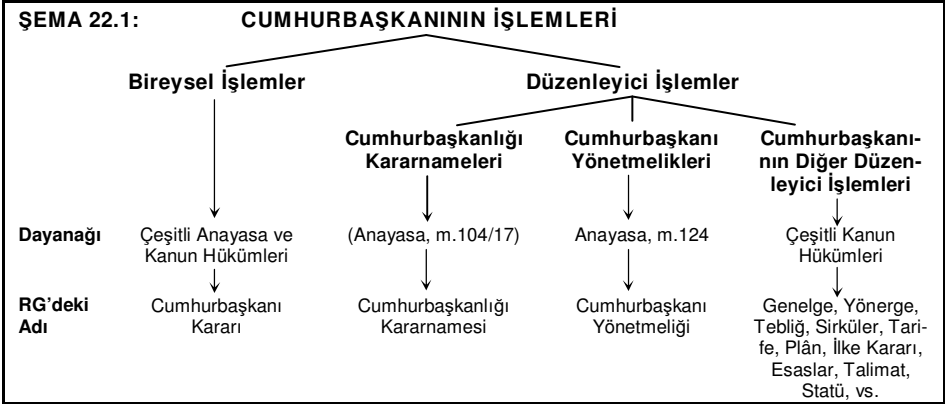
PLÂN:

- I. Cumhurbaşkanının Seçimi
- II. Cumhurbaşkanlığı Görev Süresi ve Görevini Sona Erdiren Haller
- III. Cumhurbaşkanına Vekâlet
- IV. Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri
- V. Cumhurbaşkanının İşlemleri
- VI. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu
- VII. Cumhurbaşkanlığı İdarî Teşkilatı
- XIII. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanları
- IX. Devlet Denetleme Kurulu

Şimdi bu plân dahilinde konuyu incelemeye başlayalım:

I. CUMHURBAŞKANININ SEÇİMİ

Tarihsel Bilgi.- Cumhurbaşkanı Anayasamızın 101 ve 102’nci maddelerinin ilk şekline (1982-2007) göre TBMM tarafından seçiliyordu. Cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıldır ve bir kişi ancak bir defa Cumhurbaşkanı seçilebiliyordu. Nisan 2007’de Cumhurbaşkanının seçimi sırasında TBMM’nin Cumhurbaşkanı seçmek amacıyla üye tam sayısının üçte biri ile değil ancak üçte iki çoğunluğuyla toplanabileceği iddiası ortaya atıldı ve Anayasa Mahkemesi de 1 Mayıs 2007 tarih ve E.2007/45, K.2007/54 sayılı kararıyla bu iddiayı benimsedi. Neticede CHP’nin TBMM Genel Kuruluna gelmesi yüzünden TBMM’de Cumhurbaşkanı seçimi için toplantı yeter sayısı olarak üçte iki çoğunluk sağlanamadığı için Cumhurbaşkanı seçilemedi. Ortaya çıkan krizi aşmak ve Anayasa Mahkemesi kararına bir tepki olarak için TBMM, 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununu hazırlamıştır. Bu Kanun bir yandan TBMM toplantı yetersayısının her zaman TBMM üye tamsayısının üçte biri olduğunu öngörmekte (bu

A. CUMHURBAŞKANININ BİREYSEL İŞLEMLERİ: CUMHURBAŞKANI KARARLARI

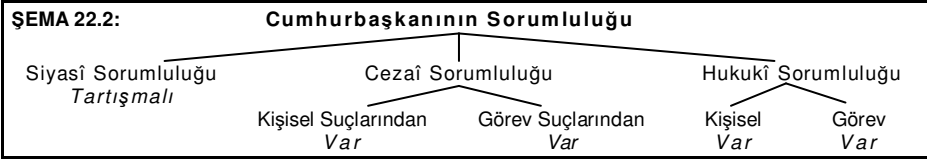
Cumhurbaşkanının bireysel işlemlerinin Cumhurbaşkanının belli bir kişiye veya belli bir duruma ilişkin olan işlemleri olduğunu yukarıda söyledik. Örneğin Cumhurbaşkanının bakan atama işlemi, üst kademe kamu yöneticisi atama işlemi, elçi atama işlemi, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belli bir kişinin cezasını kaldırma işlemi, seçimlerin yenilenmesi işlemi, Anayasa Mahkemesi üye seçme işlemi, Danıştaya üye seçme işlemi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini seçme işlemi, Hâkimler ve Savcılar Kurulunun dört üyesini seçme işlemi, Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atama işlemi, Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek ve atamak işlemi, üniversite rektörlerini seçme ve atama işlemi, Genelkurmay Başkanını atama işlemi, Cumhurbaşkanı yardımcısına vekalet verme işlemi, hep birer bireysel işlemdir.

Bireysel işlemlere verilen ismin önemli olmadığını, işlemin türünü tespit açısından şeklin değil, içeriğin önemli olduğunu yukarıda söyledik. Ama yine de belirtelim ki uygulamada bireysel işlemler çoğunlukla “karar” ismini alırlar ve bunlar Resmî Gazete “Cumhurbaşkanı kararı” başlığı altında yayınlanırlar.

Cumhurbaşkanının bireysel işlemlerinden bazıları idarî niteliktedir; bazıları değildir. İdarî nitelikte olanların yargısal denetimi mümkündür. 2575 sayılı Danıştay Kanununun 2 Temmuz 2018 tarih ve 703 sayılı KHK ile değişik 24’üncü maddesinin ilk fıkrasına göre “Cumhurbaşkanı kararları”na karşı açılacak iptal ve tam yargı davaları ilk derece mahkemesi olarak Danıştayda karar bağlanır. Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanı yardımcısı atamak, Anayasa Mahkemesine üye atamak gibi idarî nitelikte olmayan işlemlerinin ise yargısal denetimi mümkün değildir.

VI. CUMHURBAŞKANININ SORUMLULUĞU

Cumhurbaşkanının sorumluluğunu üç ayrı açıdan incelemek gerekir: Siyasî sorumluluğu, cezaî sorumluluğu, hukukî sorumluluğu.

A. CUMHURBAŞKANININ SİYASÎ SORUMLULUĞU

“Siyasî sorumluluk”, yöneticilerin “egemen”e karşı olan sorumluluğudur¹. Demokrasilerde “egemen” halktır. Pratikte egemenliğin halk adına onun tarafından seçilen temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı kabul edilir. Dolayısıyla bir demokrasi de, siyasî sorumluluk da halka veya onun temsilcilerine karşıdır. Parlâmenter hükûmet sistemlerinde bakanlar ve başbakan, halkın temsilcisi olan parlâmentoya karşı sorumludur. Başkanlık sistemlerinde ise başkan, parlâmentoya karşı sorumlu değildir. Başkan doğrudan doğruya halk tarafından seçilir. İkinci dönemde aday olursa halka hesap verir.

9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe giren yeni sistemde Cumhurbaşkanı TBMM tarafından değil, doğrudan doğruya halk tarafından seçilmektedir. Görevdeki Cumhurbaşkanının ikinci dönem için aday olması ve seçilememesi durumu, bir görevden alma değildir. Bu nedenle bu durum bir siyasî sorumluluk aracı olarak görülemez.

Bununla birlikte Türkiye’deki yeni sistemde, görev süresi daha dolmamış olan Cumhurbaşkanının TBMM tarafından Anayasanın 116’ncı maddesindeki usûlle görevine son verilebilme imkanı vardır. Bu maddenin ilk fıkrasına göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu hâlde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır”. Dolayısıyla TBMM, kendi seçimini yenilemeyi göze almak şartıyla Cumhurbaşkanının seçimini de yenileyebilmekte, yani mevcut Cumhurbaşkanının görevini son verebilmektedir. Gerçi TBMM’nin bunu yapabilmesi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla karar vermesi gibi gerçekleşmesi oldukça güç bir şarta bağlanmıştır. Ama yine de yeni sistemde TBMM’nin Cumhurbaşkanı görevden alma imkanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle yeni sistemde Cumhurbaşkanının TBMM karşısında sorumlu olup olmadığı hususu tartışmaya açıktır.

1. Didier Mauss, “Responsabilité”, in Olivier Duhamel ve Yves Mény, *Dictionnaire constitutionnel*, Paris, P.U.F., 1992, s.926.

Bölüm 23

YÜRÜTME ORGANININ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ*

Yürütme organı da genel, soyut, objektif, kişilik-dışı hukukî işlemler, yapabilmektedir. Yürütme organı bu işlemlerle belirli bir kişiye ilişkin somut bir işlem yapmamakta, belirli bir durumda olan herkesi ilgilendiren kurallar koymaktadır; yani “kural-işlem” niteliğinde işlemler yapmaktadır. İşte yürütme organının bu tür işlemlerine, “yürütme organının düzenleyici işlemleri” denmektedir. Yürütme organının düzenleyici işlemleri, “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi”, olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” ve “yönetmelik”tir. Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, normlar hiyerarşisinde “kanun” düzeyinde yer alır. Olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanunların altında, yönetmelik de Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin altında yer alır. Bu şu anlama gelir ki, olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanunlara aykırı olabilir. Olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ise kanunlara aykırı olamazlar. Yönetmelikler ise, kanunlara, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine aykırı olamazlar. Bunların hepsinin üstünde de Anayasa bulunur. Bu bölümün plâni şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin Niteliği
- II. Yürütme Organının Düzenleme Alanı
- III. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri
- IV. Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri
- V. Yönetmelikler
- VI. Adsız Düzenleyici İşlemler
- VII. 2017 Anayasa Değişiklikleriyle Kaldırılan Düzenleyici İşlemler
 - A. Kanun Hükmünde Kararnameler
 - B. Tüzükler
 - C. Bakanlar Kurulu veya Başbakanlık Yönetmelikleri

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim.

I. YÜRÜTME ORGANININ DÜZENLEYİCİ İŞLEM YAPMA YETKİSİNİN NİTELİĞİ¹

Yürütme organı, düzenleyici işlem yapabilmek için hem *kanuna dayanmalıdır*, hem de yaptığı düzenlemeler *kanuna aykırı olmamalıdır*. Yani kanun, yürütme organının düzenleme yetkisinin hem *şartı*, hem de *sınırıdır*.

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.859-936'dan özetlenmiştir.

1. Turan Güneş, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1965, s.41; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op.cit.*, s.211; Carré de Malberg, *op. cit.*, c.I, s.332-336.

III. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ (Olağan Dönem)

Biz bu başlık altında olağan dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini inceleyeceğiz. Olağanüstü hâllerde çıkarılan kanun hükmünde olan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini izleyen başlık altında göreceğiz. Bu başlık altında Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinden bahsederken önlere “olağan dönem” sıfatı eklemeyen doğrudan doğruya “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri” terimini kullanacağız. Şimdi bu ön açıklamadan sonra Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini unsur unsur inceleyelim:

KUTU 23.2: Örnek Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
(Resmî Gazete, 15 Temmuz 2018, Sayı 30479)

DEVLET DENETLEME KURULU HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ

Kararname Numarası: 5

Amaç ve kapsam

MADDE 1- (1) Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin amacı;

a) Devlet Denetleme Kurulunun kuruluşu, görevleri ve işleyişi, Cumhurbaşkanlığı Kurul tarafından yapılacak denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturmalara ilgili usul ve esasları, mensuplarının nitelikleri, atanmaları ve görevlendirilmeleri, görev ve yetkileri ve diğer özlük işleri ile ilgili esasları,

(...)

Yürürlük

MADDE 27 – (1) Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 28 – (1) Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Cumhurbaşkanı

A. YETKİ UNSURU

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Kararnamede sadece Cumhurbaşkanının imzası bulunur. Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi doğrudan doğruya Anayasadan (m.104/17) kaynaklanır. Kanuna dayanmaz. Yani Cumhurbaşkanlığı kararnameleri *secundum legem* olmak zorunda değildir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmek için TBMM’den yetki kanunuyla yetki almasına gerek yoktur. Bu husus Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile eski sitemdeki kanun hükmünde kararnameler arasında en önemli farklardan biridir.

B. KONU UNSURU

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri konu unsuru bakımından Anayasamız tarafından sınırlandırılmıştır. Anayasamızın 104’üncü maddesinin 17’nci fıkrasında “Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz”. Bu hükümden ve aşağıda zikredeceğimiz bazı hükümlerden yola çıkarak Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin konu unsuru bakımından “yasak alan”, “mahfuz alan” ve

Bölüm 24

OLAĞANÜSTÜ HÂL YÖNETİM USÛLÜ*

“Olağanüstü yönetim usûlleri” veya “olağanüstü hâl rejimleri”, devletlerin, hukuk düzeninin olağan kurallarıyla üstesinden gelmesine imkan olmayan fevkalade bir tehdit veya tehlike karşısında başvurduğu usûllerdir¹.

9 Temmuz 2018’den önce Türkiye’de “olağanüstü hâl” ve “sıkıyönetim” olmak üzere iki tür olağanüstü yönetim usûlü vardı (Anayasa, m.119-120). 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla sıkıyönetim usûlü kaldırılmış ve olağanüstü hâl yönetim usûlü ise tekrar düzenlenmiştir.

Şimdi 119’uncu maddenin yeni şekline göre olağanüstü hâl yönetim usûlünü inceleyelim. Bu bölümün plânı yandaki şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. Olağanüstü Hâl İlân Kararı
- II. Olağanüstü Hâl İlânının Sonuçları
- III. Olağanüstü Hâlin Uygulanması
- IV. Olağanüstü Hâlin Sona Ermesi

I. OLAĞANÜSTÜ HÂL İLÂN KARARI

Olağanüstü hâl, “olağanüstü hâl ilân kararı” denen bir işlemle yürürlüğe konulur. Olağanüstü hâl ilân kararı, Cumhurbaşkanının bir kararıdır. Şimdi bu kararı unsur unsur inceleyelim.

A. SEBEP

1982 Anayasasının 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla değişik 119’uncu maddesinin ilk fıkrasında olağanüstü hâl ilânı sebeplerini şu şekilde saymıştır:

- a) Savaş,
- b) Savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi,
- c) Seferberlik,
- d) Ayaklanma,
- e) Vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma,
- f) Ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması,

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.935-960’tan özetlenmiştir. Daha geniş bilgi almak için oraya bakınız.

1. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2017, s.333.

- g) Anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması,
 h) Şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması,
 1) Tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık,
 i) Ağır ekonomik bunalım.

Buna göre, olağanüstü hâl ilânı kararı “sebebe bağlı bir işlem”dir. Bu sebeplerden biri yokken olağanüstü hâl ilân edilmesi Anayasamıza aykırı olur.

B. YETKİ

Olağanüstü hâl ilân etme yetkisi, kişi, yer ve süre bakımından sınırlı bir yetkidir. O nedenle bu yetkiyi kişi (makam), yer ve süre bakımından incelemek gerekir.

1. Kişi (Makam) Bakımından (*Ratione Personae*) Yetki

Olağanüstü hâl ilân etme yetkisi, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına ait bir yetkidir (Anayasa, m.119/1). Ancak Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ilân etme yetkisi, aşağıda gördüğümüz gibi TBMM’nin onayına tâbidir.

2. Yer Bakımından (*Ratione Loci*) Yetki

Anayasamız, Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ilân etme yetkisini *yer yönünden* sınırlandırmıştır. Anayasamızın 119’uncu maddesinin ilk fıkrasında Cumhurbaşkanının “*yurdun tamamında veya bir bölgesinde*” olağanüstü hâl ilân edebileceğini hükme bağlamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, olağanüstü hâl ilânı işlemi “sebebe bağlı” bir işlemdir. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı, olağanüstü hâl ilânını gerektiren sebepler hangi bölgede veya bölgelerde ortaya çıkmış ise, o bölge veya bölgelerde olağanüstü hâl ilân edebilir. Olağanüstü hâl ilânını gerektiren sebepler sadece bir bölgede ortaya çıkmış ise, yurdun tamamında olağanüstü hâl ilân edilemez².

KUTU24.1: Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl İlânına Dair Bakanlar Kurulu Kararı (*Eski Dönem*)

Karar Sayısı: 2016/9064

Anayasanın 120 inci ile 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine göre, ülke genelinde, 21/7/2016 Perşembe günü saat 01.00’den geçerli olmak üzere doksans gün süreyle olağanüstü hâl ilân edilmesi; Milli Güvenlik Kurulu’nun 20/7/2916 tarihli ve 498 sayılı tavsiye kararı göz önünde bulundurularak Bakanlar Kurulu’na 20/7/2016 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

Binali YILDIRIM Diğer Bakanların Listesi.
Başbakan

(*Resmî Gazete*, 21.7.2016 - 29777).

KUTU 24.2: Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl İlânına Dair TBMM Kararı (*Eski Dönem*)

Karar no: 1116 K. Tarihi: 21.07.2016

Anayasanın 120 inci ile 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanununun 3’üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine göre, ülke genelinde, 21.07.2016 Perşembe günü saat 01.00’den geçerli olmak üzere doksans gün süreyle olağanüstü hâl ilân edilmesi hakkında Bakanlar Kurulunca 20.07.2016 tarihinde alınan Karar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 21.07.2016 tarihi 117’nci Birleşiminde onaylanmıştır.

(*Resmî Gazete*, 22.7.2016, Sayı 29778).

Bölüm 25

YARGI ORGANI

(Türkiye’de Yargı Kolları ve
Yargıya Hâkim Olan Temel İlkeler)*

Plân.- Anayasamızın üçüncü kısmı Cumhuriyetin temel organlarını “yasama”, “yürütme” ve “yargı” olmak üzere üçe ayırarak düzenlemiştir. Yasama ve yürütme organlarını yukarıda 17 ilâ 24’üncü bölümlerde incelemiş bulunuyoruz. Burada ve izleyen bölümde de “yargı organı”nı inceleyeceğiz. Yargı organı, Anayasamızın üçüncü kısmının üçüncü bölümünde (m.138-160) düzenlenmiştir. Bu bölümde sırasıyla “mahkemelerin bağımsızlığı” (m.138), “hâkimlik ve savcılık teminatı” (m.139), “hâkimlik ve savcılık mesleği” (m.140), “duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması” (m.141), “mahkemelerin kuruluşu” (m.142), “hâkim ve savcılarının denetimi” (m.144), “Anayasa Mahkemesi” (m.146-153), “Yargıtay” (m.154), “Danıştay” (m.155), “Uyuşmazlık Mahkemesi” (m.158), “Hâkimler ve Savcılar Kurulu” (m.159) ve “Sayıştay” (m.160) düzenlenmiştir.

Biz, Anayasa Mahkemesini “Anayasa Yargısı” başlıklı izleyen bölümde (Bölüm 26), geri kalan diğer konuları ise kısaca bu bölümde (Bölüm 25) inceleyeceğiz. Ama önce, yargı organının ve yargı yetkisinin tanımı ve özellikleri konusunda kısaca durmakta yarar var.

Bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

- I. Yargı Yetkisinin Tanımı ve Özellikleri
- II. Türkiye’de Yargı Kolları
 - A. Anayasa Yargısı
 - B. Adli Yargı
 - C. İdarî Yargı
 - D. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık Mahkemesi
- III. Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler
 - A. Tabii (Kanunî) Hâkim İlkesi
 - B. Hâkimlerin Bağımsızlığı İlkesi
 - C. Hâkimlik Teminatı
- IV. Hâkimlerin Özlük İşleri: Hâkimler ve Savcılar Kurulu

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim:

I. YARGI YETKİSİNİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Yargı yetkisi, *bağımsız mahkemelerin* hukukî uyuşmazlıkları ve hukuka aykırılık iddialarını *kesin olarak* çözme ve karara bağlama yetkisi olarak tanımlanabilir. Bu tanımda altı çizilmesi gereken iki özellik vardır: Bağımsızlık ve kesin hüküm verme.

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.961-996’dan özetlenmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için oraya bakınız.

Bölüm 26

ANAYASA YARGISI

(Türkiye’de)*

Yukarıda onikinci bölümde (s.150-159) genel olarak anayasa yargısı konusunu gördük. Burada ise Türkiye’de anayasa yargısını göreceğiz.

Türkiye’de 1876 Kanun-u Esasîsi döneminde anayasa yargısı yoktu. Zaten o dönemde Avrupa’da da anayasa yargısı henüz gelişmemişti. 1924 Anayasası da kanunların anayasaya uygunluğunun denetimiyle görevli bir Anayasa Mahkemesi kurmamıştı. Bu da dönemiyle tamamiyle uyuşum içindedir. Yukarıda dördüncü bölümde gördüğümüz gibi ilk Anayasa Mahkemesi 1920’de Avusturya’da kurulmuştur. Diğer ülkelerde Anayasa Mahkemelerin kurulması İkinci Dünya Savaşı sonrasında rastlar. Türkiye’de Anayasa Mahkemesi ilk kez 1961 Anayasasıyla kurulmuştur. 1961 yılı da bir Anayasa Mahkemesinin kuruluş tarihi olarak oldukça eskidir. Çünkü bu tarihte Avrupa’da sadece dört ülkede (Avusturya, Almanya, İtalya ve kısmen Fransa’da) Anayasa Mahkemesi vardı.

1982 Anayasası da kanunların anayasaya uygunluğu denetimi sistemini benimsemiş ve 146 ve devamı maddelerinde Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu ve görevlerini tekrar düzenlemiştir. İşte şimdi, 1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu ve görevlerini inceleyeceğiz. Plânımız şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu (Üyeler)
- II. Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri
- III. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Normlar
- IV. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Olmayan Norm ve İşlemler
- V. Anayasa Mahkemesinin Denetiminin Kapsamı
- VI. Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri (Denetim Yolları)
- VII. Anayasa Mahkemesi Kararları
- VIII. Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usûlü

Şimdi bu plân dahilinde konuyu incelemeye başlayalım:

I. ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞU (ÜYELER)

Anayasamızın 146’ncı maddesinin 16 Nisan 2017 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 6771 sayılı Kanunla değişik şekline göre “Anayasa Mahkemesi **onbeş üyeden** kurulur”. (Not: Bu değişiklikten önce, Anayasa Mahkemesi, onyediy üyeden; 2010’dan önce ise onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulurdu).

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.997-1159’dan özetlenmiştir.

bir aykırılık vardır ve kanunun bu hükümlerini Anayasa Mahkemesi bu sebeple iptal edebilir.

VI. ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ ŞEKİLLERİ (DENETİM YOLLARI)

Yukarıda (s.20-28) dördüncü bölümde genel olarak gördüğümüz gibi, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, Anayasa Mahkemesine başvurma usûlüne göre “dava yolu”, “itiraz (def’i) yolu” ve “bireysel başvuru” olmak üzere üç türdür. İtiraz yoluyla denetime “somut norm denetimi” de denir. Çünkü bu denetim yolunda, kanunun anayasaya uygunluğunun denetimi, belli bir somut olay ve dava aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dava yoluna ise “soyut norm denetimi” de denmektedir¹².

A. SOYUT NORM DENETİMİ (İPTAL DAVASI)

İptal davası, Anayasada belirtilen bazı organların bir kanun aleyhinde doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmalarıyla gerçekleştirilen denetimdir¹³. Bu durumda kanunun uygulandığı somut bir olay veya dava yoktur. Anayasaya aykırılık iddiası ve denetimi herhangi bir dava ile ilgili olmaksızın, soyut olarak gerçekleştirildiği için iptal davası yoluna “soyut norm denetimi” de denmektedir¹⁴. 1982 Anayasasına göre iptal davasını unsur unsur şu şekilde inceleyebiliriz.

1. Dava Açma Yetkisi.- İptal davası açma yetkisi, genel olarak Anayasamızın 150’nci maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

“Kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğüne veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, Cumhurbaşkanına, Türkiye Büyük Millet Meclisinde en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir”.

O hâlde genel olarak iptal davası açma hakkı şu üç organa tanınmıştır:

- a) Cumhurbaşkanı
- b) TBMM’de en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna
- c) Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyeler (yani 120 milletvekili).

Şekil Bozukluğuna Dayalı İptal Davası Açma Hakkına Sahip Olanlar.- Anayasamızın 148’inci maddesinin ikinci fıkrasında da kanunların ve Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetlenmesine ilişkin iptal davası

12. Teziç, *Anayasa Hukuku*, op. cit., s.195.

13. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.401.

14. *Ibid.*

Bölüm 27

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ*

Yukarıda dördüncü bölümde (s.10-20) genel olarak tali kurucu iktidarı ve Anayasa değişikliği usûllerini gördük. Şimdi 1982 Anayasasına göre Anayasanın değiştirme usûlünü göreceğiz. 1982 Anayasası, değiştirilmesi usûlünü, 175’inci maddesinde düzenlemiştir. 175’inci madde bugünkü hâlini 17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla almıştır. Anayasanın değiştirilmesi usûlünü, teklif, görüşme, karar ve onay safhalarına ayırarak incelemek uygun olur. Burada ayrıca Anayasa değişiklikleri halkoylamasına sunulmasını, Anayasa değişikliği sürecinde Cumhurbaşkanının yetkilerini ve Anayasa değişikliklerinin yargısal denetimi sorununu görmekte yarar vardır. Buna göre bu bölümün plâni şu şekilde olacaktır.

PLÂN

I. Teklif

II. Görüşme

III. Karar

IV. Onay

V. Halkoylaması

VI. Anayasa Değişikliği Sürecinde Cumhurbaşkanının Yetkileri

VII. Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi Sorunu

Şimdi bu plâna göre konuyu incelemeye başlayalım:

I. TEKLİF

Yetki.- Anayasamızın 175’inci maddesinin ilk fıkrasına göre “Anayasanın değiştirilmesi TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazılıyla teklif edilebilir”. Görüldüğü gibi “teklif yetersayısı” TBMM üye tamsayısının üçte biri, yani 201’dir. Bu arada not edelim ki, teklif yetkisi münhasıran milletvekillerine aittir; Cumhurbaşkanının Anayasa değişikliği teklif etmesi mümkün değildir.

Şekil.- Anayasamızın 175’inci maddesinin ilk fıkrasına göre, Anayasa değişikliği teklifi *yazılı* olmak zorundadır. O hâlde Anayasa değişikliği teklifinin, bir önerge hâlinde sunulması ve önergede öneri sahibi milletvekillerinin tümünün imzasının bulunması gerekir¹.

* Bu bölüm Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.1159-1229’dan özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakılmalıdır.

1. Erdal Onar, *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, 1993, s.30.

DİZİN

- 1 Numaralı Bildiri, 190
1-2 Kasım 1922 Tarihli Heyet-i Umumiye Kararı, 177
15 Temmuz KHK'leri , 332
1814 **Charte**'i, 24
1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleri (İkinci Meşrutiyet), 169
1921 Anayasası, 175
1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu , 176
1924 Anayasası, 179
1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu , 180
1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında Cumhurbaşkanını (Karşılaştırma), 295
1945 Anayasası, 184
1961 Anayasası, 184-186
-Hükümleri, 186
-Uygulanması, 188
1975 Yunan Anayasası, 205
1982 Anayasalarının Hazırlanışları Bakımından Karşılaştırılması, 191
1982 Anayasasının Başlıca Özellikleri, 192
1982 Anayasasının Hazırlanması, 190
1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Konusundaki Temel Yaklaşımı, 218
1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Sınıflandırması, 216
A Posteriori Denetim, 156
A Priori Denetim, 155
Adaylık, 236
Adli Yargı, 355
Adsız Düzenleyici İşlemler, 335
Aile Teorisi, 44
Amerikan Modeli (Anayasa Yargısı), 153
Ampirik Demokrasi Teorisi, 104
Anayasa Değişikliği Sürecinde Cumhurbaşkanının Yetkileri, 391
Anayasa Değişikliği, 383-394
-Görüşme, 385
-Halkoylaması, 390
-Karar, 386
-Onay, 387
-Teklif, 384
-Yargısal Denetimi Sorunu, 393
Anayasa Hukuku ile Diğer Hukuk Dalları Arasındaki İlişki, 8
Anayasa Hukuku Kavramı, 7-12
Anayasa Hukuku Terimi, 7
Anayasa Hukukunun Bilgi Kaynakları, 1-6
Anayasa Hukukunun Kısımları, 10
Anayasa Hukukunun Konusu, 8
Anayasa Hukukunun Tanımı, 8
Anayasa Kavramı, 13-19
Anayasa Mahkemelerinin Yapıları, 151
Anayasa Mahkemesi, 150, 366-382
-Kararları, 379
-Üyelerinin Seçimi, 381
-Denetimine Tâbi Normlar, 369
-Denetiminin Kapsamı, 372
-Görev ve Yetkileri, 368
-Kuruluşu (Üyeler), 366
-Yapısı, 381
Anayasa Normları Arasında Hiyerarşi, 29
Anayasa Şikayeti (Genel Teori), 157
Anayasa Terimi, 7
Anayasa Türleri, 14
Anayasa ve Kanundan Kaynaklanmayan Düzenleme Yetkisi, 317
Anayasa Yapma Usulleri, 23
Anayasa Yargısı (Genel Teori), 150-158
Anayasa Yargısı (Türkiye'de), 366-382
Anayasa Yargısı Modelleri, 153
Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu, 151
Anayasa Yargısının Önkoşulları, 151
Anayasacılık Hareketleri, 18
Anayasaüstülük Tezi, 29
Anayasaya Uygunluk Denetimi, 155, 274
-Şekilleri (Denetim Yolları) (Türkiye'de), 374
-Sonuçları, 158
-Türleri, 155
-Yolları, 156
Anayasal Sınırlar (Temel Haklar), 144
Anayasayı Değiştirme Usûlleri, 29
Anayasayı İlgâ, 21
Andiçme, 241
Ara Seçimler, 233
Askeri Yargıtay, 357
Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, 357
Aslı Kurucu İktidar, 20
-Biçimleri, 23
-Ortaya Çıkış Halleri, 31
-Özellikleri, 22
-Sahibi, 22
Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet, 199
Avrupa Birliği Federasyon mu, 64
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 147
Avrupa Modeli (Anayasa Yargısı), 154
Bağımsız İdarî Otoriteler , 353
Bağımsızlık, 353
Bakanlar Kurulu Yönetmelikleri, 339
Bakanlar, 305-312
-Atanmaları ve Göreve Başlamaları, 306
-Cezai Sorumlulukları, 310
-Görev ve Yetkileri, 307
-Görevlerinin Sona Ermesi, 307
-Hukukî Sorumlulukları, 312
-Siyasî Sorumlulukları, 309
-Sorumlulukları, 309
-Statüleri, 305
Başbakanlık Yönetmelikleri, 339
Başkanlık Divanı (TBMM), 249

Başkanlık Sistemi, 82

- Yasama ve Yürütme Arasında Karşılıklı Etkileşim Araçları, 85
- Güçlü ve Zayıf Yanları, 87

Başkanlık Sistemi-Parlâmenter Sistem Karşılaştırması, 96

Başkanlık ve Parlâmenter Sistemin Güçle ve Zayıf Yanları, 99

Başlangıçta Belirtilen Temel İlkeler, 213

Bileşik Devlet, 62

Bilimsel Eserler, 3

Bireylerin Başvurusu Üzerine Denetim (Genel Teori), 157

Bireysel Başvuru (Anayasa Yargısında-Genel), 157

Bireysel Başvuru Yolu (Türk Anayasa Mahkemesi), 377

Birinci-İkinci-Üçüncü Kuşak Haklar, 141

Biyolojik Teori, 44

Bölgesel Devlet, 70

Bütçe, 268

Cumhurbaşkanı Yardımcıları, 305-312

- Atanmaları ve Göreve Başlamaları, 306
- Cezâî Sorumlulukları, 310
- Görev ve Yetkileri, 307
- Görevlerinin Sona Ermesi, 307
- Hukukî Sorumlulukları, 312
- Siyasî Sorumlulukları, 309
- Sorumlulukları, 309
- Statüleri, 305

Cumhurbaşkanı Yönetmelikleri, 301

Cumhurbaşkanı, 287-315

- Bireysel İşlemleri: Cumhurbaşkanın Kararları, 299
- Cezâî Sorumluluğu, 303
- Düzenleyici İşlemleri, 301
- Görevini Sona Erdiren Hâller, 292
- Görev ve Yetkileri, 295
- Görevini Sona Erdiren Haller, 293
- Hukukî Sorumluluğu, 304
- İşlemleri, 298-299
- Seçimi, 288
- Seçme ve Aday Gösterme Yetkisi, 290
- Siyasî Sorumluluğu, 302

Cumhurbaşkanına Vekâlet, 294

Cumhurbaşkanlığı İdarî Teşkilatı, 305

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Olağan Dönem), 300, 321-327

- Denetim Unsuru, 326
- Hukukî Gücü, 326
- İhtiyarî Alan, 325
- Konu Unsuru, 321
- Mahfuz Alan, 324
- Usûl ve Şekil Unsuru, 325
- Yasak Alan, 322
- Yetki Unsuru, 321

Cumhuriyet = Demokrasi, 56

Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeleri, 175-195

Cumhuriyet, 55

Cumhuriyet (Terim), 55

Cumhuriyetçilik İlkesi, 196

Çalışma Yükümlülükleri, 345

Çoğulcu Demokrasi Anlayışı, 105

Çoğunluk Sistemi, 125

Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, 105

D' Hondt Usûlü, 132

Danışma Kurulu, 251

Dar Anlamda Tanım: Cumhuriyet Monarşinin Tersidir, 55

Demokrasi Teorileri, 103

Demokrasi, 103-117

Demokratik Devlet İlkesi, 201

Demokratik Egemenlik Teorileri, 42

Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri, 223

Demokratik Usûller, 25

Denetim Yolları (Türk Anayasa Mahkemesi), 374

Devlet Birlikleri, 62

Devlet Denetleme Kurulu, 313

Devlet İktidarları, 20

Devlet Kavramı, 33-50**Devlet Şekilleri I: Monarşi ve Cumhuriyet, 51-57**
Devlet Şekilleri II: Üniter Devlet-Bileşik Devlet, 58-72

Devlet Toplulukları, 63

Devletin Devamlılığı İlkesi, 41

Devletin İktidar Unsuru: Egemenlik, 39

Devletin Kaynağı, 47

Devletin Kişiliği İlkesi, 39

Devletin Kökeni Hakkında Teoriler, 43

Devletin Temel Organları, 167

Devletin Toprak Unsuru: Ülke, 37

Devletin Unsurları: Millet, Ülke, Egemenlik, 33

Devletin Ülkesinin Bütünlüğü İlkesi, 38

Devredilebilir Tek Oy, 133

Devredilemez Tek Oy, 133

Devrim ve Hükümet Darbesi, 21

Devrimlerin Etikisiyle Anayasasızlaştırma, 21

Diktatörlük, 77

Doğrudan Demokrasi, 106

Duguít, 51

Duverger'nin "Kanunları", 135

Egemenlik, 39

Egemenliğin Değişik Anlamları, 40

Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri, 106

Egemenlik Teorileri, 41

Ekonomik Teori: Marksizm, 45

En Büyük Artık Usûlü, 130

En Kuvvetli Ortalama Usûlü, 131

Esas Bakımından Denetim (Türk Anayasa Mahkemesi), 373

Eşitlik İlkesi, 212

Federal Devlet ile Üniter Devlet Arasındaki Farklar, 66

Federal Devletlerin Kurulması, 70, 8

Federalizmin Özellikleri, 66

Federasyon (Federal Devlet), 65

Federasyon ile Konfederasyon Arasındaki Farklar, 66
 Fiilî Başkanlık Sistemi, 282
 Geçici Madde 15, 211
 Genel Görüşme, 262
 Genel Olarak , 150
 Genel ve Özel Af İlanına Karar Vermek, 276
 Geniş Anlamda Tanım: "Cumhuriyet = Demokrasi", 56
 Geri Gönderme, 260
 Gerrymandering, 124
 Görev Süresi, 292
 Görüşme (Anayasa Değişikliği), 385
 Hakiki Birlik, 63
 Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK), 362
 Hâkimlerin Bağımsızlığı İlkesi, 359
 Hâkimlerin Özlük İşleri, 362
 Hâkimlik Teminatı, 361
 Hakkın Özü, 223
 Halk Teşebbüsü, 114
 Halk Vetosu, 112
 Halkoylaması, 390
 Hazine Teorisi 208
 Hobbes, Locke ve Rousseau Arasında Karşılaştırma, 49
 HSK'nın Oluşumu Hakkında Tartışma, 364
 Hukuk Devleti, 209
 Hukuk Devletinin Gereklere, 209
 Hukukun Diğer Dallarının Anayasallaşması, 9
Hükümet Sisteminin Niteliği (1982 Anayasası), 280-287
Hükümet Sistemleri (Genel), 73-99
 Hükümdarın Tahta Geçiş Biçimine Göre Monarşi Çeşitleri, 53
 Hürriyetçi Anlayış: "Hürriyet Asıldır", 139
 Hürriyetlerin Bütünlüğü (Monizmi), 141
Intra Legem Niteliği, 318
 İslahat Fermanı (1856), 164
 İç Koruma, 146
 İçtüzük, 248
 İdarî Yargı, 356
 İhtiyarî Referandum, 113
 İki-Turlu Çoğunluk Sistemi, 127
Impeachment Örnekleri, 86
 İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi, 198
 İnsan Topluluğu: Millet, 34
Inter Partes Etki, 154
 İnternet Demokrasisi, 107
Interregnum Yasağı, 54
 İnsan Hakları, 138
 İptal Davası (Türk Anayasa Mahkemesi), 374
 İptal Davası (Genel), 156
 İrsî Monarşiler, 53
 İsimsiz Hürriyetler, 218
 İstişarî Referandum, 112
 İtiraz Yolu, 157
 Jefferson'un Yeni Kuşaklar Teorisi, 27
 Jellinek'in Üçlüsü, 149
 Kamu Hürriyetleri, 138

Kanun, 258-261

Kanun Hükümünde Kararnameler (KHK'ler), 337
 Kanuna Aykırı Olmama, 318
 Kanuna Dayanma, 317
Kanunların Anayasaya Uygunluk Denetimi (Genel Teori), 150-158
 Kanun-u Esasî: Birinci Meşrutiyet (1876), 165
 Karar (Anayasa Değişikliği), 386
 Karar Yetersayıtı, 253
 Karşılıklı Etkileşim Araçları (Parlâmenter Sistem), 95
 Katı Anayasa, 16
 Kavramlar (Temel Hak ve Hürriyetler), 137
 Kaynak Tarama, 5
 Kesin Hesap Kanunu, 268
 Kesin Hüküm Verme, 353
 KHK Uygulaması, 338
 Komisyonlar, 251
 Konfederasyon, 63
 Korporatif Federalizm, 70
 Kralların Listesi, 53
Kurucu İktidar, 20-32
 Kurucu İktidar-Tali Kurucu İktidar Karşılaştırması, 31
 Kurucu Plebisit, 26
 Kuvvet ve Mücadele Teorisi, 45
 Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri, 82
 Kuvvetler Ayrılığı Teorisi, 73
 Kuvvetler Birliği Sistemleri, 76
 Kuvvetler Birliği ve Ayrılığına Göre Hükümet Sistemleri, 76
 Lâik Devlet İlkesi, 203
 Laik Devlet İlkesinin Gereklere, 203
 Lâiklik, Laikçilik, Sekülerizm, 203
 Lijphart, 56
 Listeli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi, 128
 Listeli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi, 126
 Locke, 74
 Madde 68, 182
 Mahfuz Düzenleme Alanı, 320
 Maksizmin Uygulaması, 46
Marbury v. Madison Kararı, 153
 Marksist Özgürlük Anlayışı, 140
 Marksizm, 45
 Materyalizm-İdealizm; Diyalektik-Metafizik, 46
 Meclis Araştırması, 263
 Meclis Hükümeti, 78
 Meclis Soruşturması, 263
 Meşrutî Monarşi, 53
 Militan Demokrasi , 116
 Milletten Temsili İlkesi, 241
 Milletlerarası Anlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulmak, 272
 Milletvekili Seçilme Yeterliliği, 230
 Milletvekillerinin Malfî Statüsü, 247, 19
 Milletvekilliği Andı, 241
 Milletvekilliği Sifatının Kazanılması, 238
 Milletvekilliğinin Düşmesi, 239
 Milletvekilliğinin Sona Ermesi, 238

- Milletvekiliğiyle Bağdaşmayan İşler, 241
 Millî Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi, 131
 Millî Birlik Komitesi, 185
 Milliyetler Prensibi, 37
 Monarşi, 51
 Monarşi, Krallık, Hükümdar, Kral, vs, 52
 Monarşilerin Değeri, 54
 Monokratik Usûller, 23
 Montesquieu, 74
 Mutlak Monarşi, 52
 Mutlak Monarşi, 76
 Nispî Temsil Sistemi, 128
 Nispî Temsilin Diğer Formülleri, 133
 Niyabet, 54
 Normatif Demokrasi Teorisi, 103
 Normlar Hiyerarşisi, 14
 Nüfus Kanunu , 204
 Objektif Millet Anlayışı, 35
 Objektif Sınırlar, 144
 Olağan Dönem Kanun Hükümünde Kararnameleri, 337
 Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi, 220
 Olağan ve Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Arasında Karşılaştırma, 334
Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, 328
 -Denetim Unsuru, 332
 -Konu Unsuru, 329
 -Sebep Unsuru, 328
 -Süre Unsuru, 331
 -Usûl ve Şekil Unsuru, 329
 -Yer Unsuru, 331
 -Yetki Unsuru, 328
Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlü, 341-351
 Olağanüstü Hâl İlân Kararı, 341
 -Amaç, 345
 -İlânına Dair Bakanlar Kurulu Kararı, 342
 -İlânına Dair TBMM Kararı , 342
 -İlânının Sonuçları, 345
 -Kişi (Makam) Bakımından (Ratione Personae) Yetki, 342
 -Konu, 344
 -Sebep, 341
 -Sona Ermesi, 350
 -Süre Bakımından (Ratione Temporis) Yetki, 342
 -Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi, 224
 -Usûl ve Şekil, 344
 -Uygulanması, 349
 -Uzatılmasına Dair TBMM Kararı , 343
 -Yargısal Denetim, 345
 -Yer Bakımından (Ratione Loci) Yetki, 342
 -Yetki, 342
 Ombudsmana Başvurma Yoluyla Koruma, 146
 Onay (Anayasa Değişikliği), 387
 Oppenheimer, 45
Osmanlı Anayasal Gelişmeleri, 161-174
 Oy Hakkı, 118
 Oy Hakkının İlkeleri, 120
 Oy Hakkının Şartları, 119
 Oylama Usûlleri, 254
 Ölçülülük İlkesi, 144
 Örnek Anayasa Mahkemesi Kararları, 9
 Örnek Yönetmelik, 335
 Özellikleri, 256
 Para Basılmasına Karar Vermek, 271
 Para, Mal ve Çalışma Yükümlülükleri, 345
Parlâmenter Sistem, 91
 -Karşılıklı Etkileşim Araçları, 95
 -Güçlü ve Zayıf Yanları, 96
 -Bakanlar Kuruluna Hâkim Olan İlkeler, 93
 Plebisit, 26
 Primogenitur Sistemi, 50
 Polis Devleti Anlayışı, 208
 Pozitif Ayrımcılık, 213
 Pozitif Statü Hakları, 141
 Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm, 99
 Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizmin Araçlarından Örnekler, 100
 Referandum Çeşitleri, 112
 Referandum, 111
Regnum, 33
Res Publica, 55
 Saf Parlâmenter Hükümet Sistemi, 281
 Saint-Lague Formülü, 133
 Saltanat Haklarının Sınırlanmasına Göre Monarşi Çeşitleri, 52
 Savaş İlânına Karar Vermek, 271
 Sayıştay, 358
Secundum Legem Niteliği, 317
 Seçilme Yeterliliği, 290
 Seçim Çevreleri, 235
 Seçim Çevresi Düzeyinde Nispî Temsil, 130
 Seçim İlkeleri, 234
 Seçim Sistemleri, 124, 236
 Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi, 134
 Seçim Usûlü, 291
Seçimler, 118-136
 Seçimlerin Başlangıcı, 231
 Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi, 233
 Seçimlerin Geriye Bırakılması, 233
 Seçimlerin Yenilenmesi Hâlleri, 289
 Seçimli Monarşiler, 54
 Seçmen Olabilmenin Şartları (Seçme Yeterliliği), 233
 Self-Determinasyon Hakkı, 37
 Sened-i İttifak (1808), 161
 Sert Kuvvetler Ayrılığı: Başkanlık Sistemi, 82
 Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hâl Kanun Hükümünde Kararnameleri, 337
 Siyasî Parti Grupları , 251
 Siyasî Parti Yasakları, 201
 Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu) (Türkiye' de), 375
 Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu) (Genel), 157
 Sosyal Devlet İlkesi, 207
 Sosyal Devlete Yöneltilen Eleştiriler, 208

- Sosyal Hakların Sınırı, 207
 Sosyal Sözleşme Teorisi, 47
 Soyut Norm Denetimi (İptal Davası) (Türkiye’de), 374
 Soyut Norm Denetimi (İptal Davası), 156
 Sübjektif Millet Anlayışı, 36
 Şahsî Birlik, 62
 Şekil Bakımından Denetim (Türk Anayasa Mahkemesi), 372
 Tabîî (Kanunî) Hâkim İlkesi, 358
 Tabîî Hak Doktrini, 139
Tali Kurucu İktidar, 27
 -B biçimleri, 29
 -Gerekliliği, 27
 -Özellikleri, 28
 -Sahibi, 27
 Tanım, 59
 Tanım, 65
 Tanzimat Fermanı (1839), 163
TBMM Üyelerinin Hukukî Statüsü, 238
TBMM Üyelerinin Seçimi, 230-236
 TBMM’nin Diğer Görev ve Yetkileri, 277, 21
 TBMM’nin Toplanması ve Tatili, 252
 TBMM’nin Çalışma Düzeni, 252
TBMM’NİN Görev ve Yetkileri, 246-278
TBMM’nin İç Yapısı ve Çalışma Düzeni, 248-255
 Tek-İsimli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi, 127
 Tek-İsimli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi, 125
 Teklif (Anayasa Değişikliği), 384
 Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi, 125
Temel Hak ve Hürriyetler (Genel Teori), 137-150
Temel Hak ve Hürriyetler (Türkiye’de), 216-229
 -Arasında Hiyerarşi Var mıdır? , 144
 -Sınırlandırılması Şartları, 227
 -Korunması, 146
 -Kullanılmasında Sistemler, 142
 -Sınıflandırılması, 149
 -Sınırlandırılması, 224
 -Sınırlanması, 143
 -Sınırlılığı (Anayasal Sınırlar ve Objektif Sınırlar), 144
Temel İlkeler (1982 Anayasası), 196-215
 Temel İlkeler, 166
 Temsil Sisteminde Liste Çeşitleri, 133
 Temsil Sisteminde Seçim Barajları, 134
 Temsilcilerin Azli, 114
 Temsilî Demokrasi, 108
 Teokratik Egemenlik Teorileri, 42
Terra, 33
 Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun, 178
 Teşriî Zorunluluk Hâli, 101
 Toplantı Yetersayısı, 253
 Türk Anayasa Mahkemesi Çalışma Usûlü, 382,
 Türkiye’de Yargı Kolları, 354
 Türü Kendine Özgü Bir Hükümet Sistemi, 284
 Tüzükler, 338
 Ulusal Düzeyde Nispi Temsil, 129
 Uluslararası Andlaşmalar, 272-274
 Uluslararası Koruma, 147
 Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık mahkemesi, 357
 Uyuyan Üç [iki] Kanun, 350
 Üçüncü Kuşak Haklar, 141
 Üniter Devlet İlkesi, 197
 Üniter Devlet, 58
 Üniter Devletin İdari Teşkilatı, 60
 Vatandaş Hakları, vs, 138
 Vatandaşlar İçin Para, Mal ve Çalışma Yükümlülükleri Getirilebilir, 345
Yargı Organı, 252-365
 Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler, 358
 Yargı Yetkisinin Tanımı ve Özellikleri, 352
 Yarı-Başkanlık Sistemi, 89
 Yarı-Doğrudan Demokrasi, 111
 Yasama Bağışıklıkları, 242
 Yasama Dokunulmazlığı, 244
 Yasama Organında Birleşme: Meclis Hükümeti, 78
 Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı Karşılaştırması, 246
 Yasama Sorumsuzluğu, 242
 Yasama Yetkisinin Aslılığı, 256
 Yasama Yetkisinin Devredilmezliği, 257
 Yasama Yetkisinin Genelliği, 256
 Yapıcı Güvensizlik Oyu, 100
 Yazılı Anayasa, 15
 Yazılı Anayasa-Yazısız Anayasa Ayrımı, 15
 Yazılı Soru, 261
 Yazısız Anayasa, 15
 Yerel Yönetimler, 61
 Yumuşak Anayasa, 16
 Yumuşak Anayasa-Katı Anayasa Ayrımı, 16
 Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı: Parlâmenter Sistem, 91
 Yüksek Çoğunluklu Merdiven, 343
 Yürütme Organında Birleşme, 76
 Yürütme Organının Diğer Düzenleyici İşlemleri, 335
 Yürütme Organının Düzenleme Alanı, 319
 Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin Niteliği, 316
Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, 316-339
 Zaruret Hâli Teorisi, 145
 Zorunlu halkoylaması, 388 ■

Kemal Gözler, lisans ve yüksek lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, DEA ve doktora öğrenimini Bordeaux Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yapmıştır. Gözler, 1997 yılında yardımcı doçent, 2000 yılında anayasa hukuku doçenti, 2007 yılında anayasa hukuku profesörü olmuştur. Kemal Gözler, 1988-1997 yılları arasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, 1997-2004 yılları arasında Uludağ Üniversitesi İİBF’de, 2004-2007 yılları arasında Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, 2007-2016 yılları arasında Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesinde çalışmıştır. Halen emeklidir. Kemal Gözler, 2009 ve 2011 yılları TÜBA Üniversite Ders kitapları Telif Eser Ödülünü kazanmıştır.

KİTABIN BÖLÜMLERİ

BİRİNCİ KISIM: GENEL ESASLAR

Bölüm 1: Anayasa Hukukunun Kaynakları

Bölüm 2: Anayasa Hukuku Kavramı

Bölüm 3: Anayasa Kavramı

Bölüm 4: Kurucu İktidar

Bölüm 5: Devlet Kavramı

Bölüm 6: Devlet Şekilleri I: Monarşi-Cumhuriyet

Bölüm 7: Devlet Şekilleri II: Tek Devlet-Bileşik Devlet

Bölüm 8: Hükümet Sistemleri

Bölüm 9: Demokrasi

Bölüm 10: Seçimler

Bölüm 11: Temel Hak ve Hürriyetler

Bölüm 12: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun

Denetimi: Anayasa Yargısı

İKİNCİ KISIM: TÜRK ANAYASA HUKUKU

Bölüm 13: Osmanlı Anayasal Gelişmeleri

Bölüm 14: Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeleri

Bölüm 15: Temel İlkeler

Bölüm 16: Temel Hak ve Hürriyetler

Bölüm 17: TBMM Üyelerinin Seçimi

Bölüm 18: TBMM Üyelerinin Statüsü

Bölüm 19: TBMM’nin İlgayısı ve Çalışma Düzeni

Bölüm 20: TBMM’nin Görev ve Yetkileri

Bölüm 21: Hükümet Sisteminin Niteliği

Bölüm 22: Cumhurbaşkanı

Bölüm 23: Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri

Bölüm 24: Olağanüstü Hâl Yönetim Usulü

Bölüm 25: Yargı Organı

Bölüm 26: Anayasa Yargısı

Bölüm 27: Anayasa Değişikliği

“Anayasa Hukukuna Giriş” başlıklı bu kitap, lisans öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir “ders kitabı”dır. O nedenle fazla kalın olmamasına özen gösterilmiştir. Bununla birlikte kitap, gerek *anayasa hukukunun genel esasları*, gerekse *Türk anayasa hukuku* konularının hepsini kapsamaktadır.

Bu kitapta konular üniversite birinci sınıf öğrencilerinin anlayabileceği bir açıklıkta işlenmiştir. Konuların fazla ayrıntılarına girilmemiştir. Bu kitapta bazı yeni yöntemler kullanılmıştır. Her bölümde o konu ile ilgili ayrıntı sayılabilecek bazı bilgiler metin içinde verilerek yerine, metinden ayrı “KUTU”lar içinde verilmiştir. Kitapta toplam 88 adet kutu vardır. Keza metin içinde verilen bilgiler, bazı yerlerde ayrıca “TABLOlar halinde özetlenmiştir. Aynı şekilde, metin içinde yapılan bazı sınıflandırmalar, “ŞEMA” olarak da gösterilmiştir. Öğrenciler bu “kutu”lar sayesinde sıkılmayacak, “tablo” “şema”lar yardımıyla ise konuları kolayca öğrenebileceklerdir.

Kitabın her bölümünün sonuna, “DAHA FAZLASI İÇİN” başlığı altında o konuyla ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyen öğrencilerin bakabilecekleri kaynaklar verilmiştir. Yine her bölümün sonuna o bölümde verilen bilgilerin hatırlanmasını sağlayacak “ANAHTAR TERİMLER” sıralanmıştır. Kitaptaki diğer bir yenilik de, her bölümün sonuna çoktan seçmeli test usulüyle hazırlanmış “SORULAR”ın konulmasıdır. Kitapta toplam 172 adet test sorusu vardır. Bu soruları cevaplayarak öğrenciler, o bölümü öğrenip öğrenmediklerini kendi kendilerine sınavabileceklerdir. Dahası bu test soruları, KPSS’ye hazırlanan öğrencilere de yardımcı olacaktır. Ayrıca bazı bölüm sonlarında “TARTIŞMA” konuları ortaya atılmış, bazen de test sorularıyla yetinilmemiş, “PROBLEMLER” verilmiştir.

Kitabın 27’nci baskısı, 9 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla bütün hükümlerle yürürlüğe giren 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununa göre güncellenmiştir. Özellikle “Cumhurbaşkanı”, “Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri” ve “Olağanüstü Hâl Yönetim Usulü” başlıklı bölümleri baştan sona yeniden yazılmıştır. Neficede kitabın hacmi 16 sayfa artmıştır.

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.

Durak Sk. No 2 Osmangazi / Bursa

Tel : 0,224, 220 16 72 - 223 04 37

Fax: 0,224, 223 41 12

e-mail: info@ekinyayinevi.com

ONLINE SATIŞ İÇİN
www.ekinyayinevi.com

ISBN: 978-605-327-707-1

9 786053 277071